FRANCISCO CASARES: EL SANTJUSTENC QUE VA SOBREVIURE L'INFERN DE MAUTHAUSEN



Per Maria Teresa Cots
i Juli Ochoa



Segell emprat per la comandància
del camp de Mauthausen

« No lo he explicado a nadie, ni a mis hijos, ni a mi mujer, no quiero que sepan lo que padecí... »

El quatre d'agost de 2009 ens deixava, als 91 anys, el santjustenc Francisco Antonio Casares Rodríguez, un veí del carrer Roquetes seriós, discret i treballador que amb la seva bonhomia s'havia guanyat l'afecte i el respecte de tots els seus conveïns.

Famílies del seu entorn, com els Jiménez, Gallifa, Fenor, Pons, Sanchis, Jódar, Losa o Parra, ens donen fe de les excel·lents relacions de bon veïnatge que ell i la seva família van mantenir en tot moment amb els seus convilatans i veïns de barri.

Francisco Casares, originari de Motril, a l'andalusa comarca de la Costa Granadina, havia arribat a Sant Just Desvern l'any 1963, i en aquesta població va residir durant més de mig segle, poc més de la meitat de la seva existència, tirant endavant la seva família. Era un santjustenc més, estimat i respectat per tothom, com abans us dèiem.

Discret com era, poc podíem figurar-nos els seus veïns la tremenda història que hi havia al darrera d'aquell temps en el qual encara no el coneixíem...



Un deportat a Mauthausen. Dibuix fet per l'escriptor català Joaquim Amat-Piniella, també integrant del "Kommando" César i company de captiveri de Francisco Casares en el seu periple pel camp d'extermini de Mauthausen i els diversos subcamps als que va ser destinat. Arxiu Comarcal del Bages.

DE "LA DESBANDÁ" A LA LÍNIA MAGINOT

Cap a la fi de la Guerra Civil, amb la caiguda de Catalunya en poder de les tropes franquistes, una gran part de l'exèrcit republicà, que es venia retirant des de la Batalla de l'Ebre, va passar a exiliar-se en territori francès.

Entre aquella munió de defensors de la democràcia que, fugint de l'implacable enemic que els venia al darrere, van cercar refugi a l'altre costat de la frontera, es trobava Francisco Antonio Casares Rodríguez, un jove soldat republicà que en aquell moment comptava poc més de vint anys, nascut a la localitat de Motril (Granada) el 29 de juny de 1918.

Francisco era el major de set germans, sis nois i una noia, fills de Francisco Casares Muñoz i de Carmen Rodríguez Rodríguez, la seva muller. Francisco, el pare, treballava al port de Motril exercint de capatàs d'estibadors a la Naviera Ramos, una casa consignatària amb seu a Barcelona que operava des de mitjan segle XIX i feia, entre altres, la línia Màlaga-Motril-Almeria-Barcelona.



Vista de Motril abans de la guerra. Fotografia: Targeta postal de Lucien Roisin Besnard.

Fins al moment en que es va veure immers en la voràgine de la guerra, en Francisco, que s'havia incorporat al món laboral als setze anys, treballava de fuster, ofici en el que havent entrat d'aprenent va progressar molt ràpidament.

Mentre la major part dels treballadors de la seva comarca, amb una taxa d'atur que llavors rondava el 50 per cent de la població, eren peons agrícoles que generalment només trobaven feina temporal com a "cortadores" o "mondadores" en el monocultiu local de la canya de sucre, la família Casares es podia considerar afortunada, en ser treballadors que gaudien d'una situació econòmica estable, encara que modesta.

Mai s'havien destacat en política, més aviat se'ls podia considerar escèptics en aquest sentit, tal com anys després ho recordava el propi Francisco:

> *«En mi casa trabajábamos para vivir y se acabó, ni república ni nada de eso, veíamos a gente por la calle que armaba algarabías, escándalos; los sinvergüenzas, los que se hicieron dueños de la república del pueblo fueron los alcaldes, los concejales, gente mala, gente mala, mala según se mire, no es que*

> *hicieran cosas malas, es que eran malos para los sin política: la república no me dijo a mi ni fu ni fa».*[1]

Aquella relativa tranquilitat en la qual vivien es va estroncar sobtadament a partir dels dies 7 i 8 de febrer de 1937, quan les tropes rebels dirigides pel general facciós Gonzalo Queipo de Llano es van llançar a l'assalt de Màlaga donant lloc a la tràgicament cèlebre "Desbandá", en la qual els seus defensors i una gran part de la població civil temorosa de la terrible repressió exercida pels feixistes emprengueren una sagnant retirada per la carretera que per la costa duia a Almería, sota un constant bombardeig enemic dut a terme tant des de terra com des del mar i l'aire.

La "Desbandá" de Màlaga va ser, sens dubte, la major matança enregistrada en el decurs d'aquella guerra, calculant-se el nombre de víctimes mortals sofertes pels fugitius entre 3.000 i 5.000, a afegir als prop de 20.000 afusellaments fets després pels feixistes entre aquells que s'havien quedat a Màlaga.



Fugitius de la "Desbandà" de Màlaga. Fotografia de Hazen Edward Sise.

El 10 de febrer, Motril queia en mans enemigues, provocant que una gran part de la seva població s'afegís als fugitius que venien de Màlaga i s'encaminaven cap a la localitat costanera d'Adra, a Almería, ja en zona republicana. Poc després de la caiguda de Motril, les forces republicanes aconseguiren aturar l'ofensiva enemiga, quedant estabilitzat el front entre les localitats de Calahonda i Castell de Ferro fins al final de la guerra.

Francisco Casares, juntament amb el seu germà Antonio, s'hi van afegir a aquella corrúa de fugitius i van arribar fins a Almería, on es van enrolar com a milicians per anar a defensar Madrid, però al poc temps d'haver-hi arribat i tot just abans d'entrar en combat van ser despatxats pel fet de no haver fet encara els vint anys. No podent tornar

---

[1] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen, después, Voces de españoles deportados*. Ediciones Cátedra. Madrid, 2014. P. 54 (Basat en les entrevistes que va realitzar l'any 2002 en el marc del Mauthausen Survivors Documentation Project de la Universitat de Viena). També *Imposturas y claves sobre los republicanos españoles deportados a Mauthausen*. Dins LLONA GONZÁLEZ, Miren (coord.): *Entreverse. Teoría y metodología práctica de las fuentes orales*. Universidad del País Vasco. Servicio Editorial, 2016. P. 140.



Francisco Casares, un jove soldat republicà. Fotografía: Família Casares.

a Motril perquè estava en poder de l'enemic, es van quedar a la localitat de Castell de Ferro, en zona republicana, on vivien uns parents seus, fins que Francisco es va haver d'incorporar a files en ser mobilitzada la seva quinta.

Les vicissituds de la guerra van portar Francisco a participar a la Batalla de Terol i a recórrer després tota la costa catalana fent medicions meteorològiques per compte de la marina republicana, fins que el van enviar a participar en les darreres operacions de la Batalla de l'Ebre, que ja s'estava perdent, moment en que Francisco Casares ho va deixar tot i es va afegir a la cada cop més nombrosa comitiva que es batia en retirada cap a la frontera.

Un cop en territori francès, tots aquells combatents republicans van ser internats en camps de refugiats, on van haver de romandre durant força temps. Francisco Casares va estar reclòs al camp d'internament de Barcarès, al Rosselló, un camp dissenyat inicialment per a 31.500 persones que, al juny de 1939, n'arribà a tenir entre 60 i 80.000, xifra que el mes d'agost havia disminuït a poc més de 38.000 en haver estat molts dels interns redirigits cap a altres destins.

Molts dels que hi estaven internats van optar per sostreure's a les deplorables condicions d'aquell camp quan se'ls va presentar l'opció de integrar-se en les files de l'exèrcit francès com a membres de la legió estrangera o dels regiments de marxa de voluntaris estrangers (RMVE) o bé enrolar-se com a peons en les companyies de treballadors (CTE), creades el 12 d'abril de 1939 pel govern Daladier per dedicar-les a dur a terme les obres públiques del país veí. Les CTE estaven formades en principi per 2 oficials (un francès i l'altre estranger), 8 suboficials, 8 caporals, 12 soldats francesos i 230 estrangers.

Aquestes companyies van quedar subordinades als regiments d'enginyers de l'exèrcit francès com a unitats militaritzades per tal de realitzar treballs complementaris.

Precisament, i per por a una imminent invasió per part de l'Alemanya nazi, les obres a les quals van ser destinats foren en gran part defensives, com la famosa Línia Maginot, en la construcció de la qual va



Març de 1939: Columna d'exiliats republicans camí de ser internats en un camp rossellonès. Fotografia de Robert Capa.

participar no poca mà d'obra constituïda per antics combatents republicans, una participació que es va convertir en sentència condemnatòria quan les forces hitlerianes van envair França, precipitant-los altre cop dins la voràgine de la guerra.

Allà al camp del Barcarès ja s'havia format i completat el 28 d'abril de 1939 la dotació d'una d'aquelles companyies, la número 29, i ja se n'estava començant a formar una altra, que duria el número 30.



El camp del Barcarès, l'any 1939. Fotografia: Col·lecció Martial Guerin

Francisco Casares també va ser dels que van decidir marxar del camp de Barcarès, i ho va fer enrolant-se en aquella nova companyia que s'estava formant. Ell mateix ens ho explica:

> *«...me encontré con un teniente que había tenido en Madrid, se llamaba Dionisio, y me dijo: "Me han dado una compañía de unos 100 hombres". Se dirigió al francés y le dijo: "A este hombre me lo llevo junto con los otros", y autorizaron la salida. Nos fuimos a Verdun, donde se celebraron los grandes combates de la guerra mundial* [es refereix a la Primera Guerra Mundial, 1914-1918] *y Alemania perdió la guerra».*[2]

Efectivament, i tal com ell ens diu, un cop formada la seva companyia, va ser enviada al departament del Marne, on a finals d'abril es van instal·lar, juntament amb altres companyies d'antics republicans que totalitzaven 2.500 homes, en el campament militar de Suippes[3], al costat de la ciutat de Reims.

Des d'allà van passar poc després a operar a la veïna regió dels Vosgues i la 30a. Companyia de Treballadors Estrangers, en la qual estava enquadrat Francisco Casares, va quedar ubicada entre les localitats d'Épinal i Xertigny, en una zona situada a la immediata rereguarda de la línia Maginot, un imponent conjunt de fortificacions defensives considerades inexpugnables, que havien estat construïdes pels francesos entre 1928 i 1940 al llarg d'una gran part de les seves fronteres amb Bèlgica, Luxemburg, Alemanya, Suïssa i Itàlia.

CAPTURAT PELS ALEMANYS

[2] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco* (Transcripció de les memòries orals de Francisco Casares en un llibret de 40 pàgines autoeditat i distribuït entre la família). Esparreguera, 2008. P. 18.

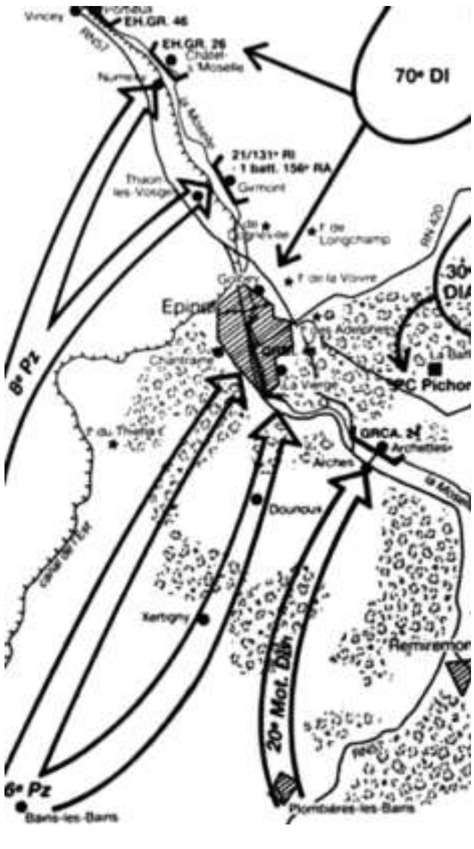
[3] Service Historique de l'Armée de Terre. Rapport n° 212 del 3 de juny de 1939 sobre el camp d'espanyols a Suippes. Ref. 7N429.

Posant fi a un període de calma tensa conegut com a "Drôle de Guerre", l'ofensiva alemanya va començar el dia 10 de maig de 1940 amb l'atac de la Wehrmacht que, d'una manera imparable, va envair els Països Baixos, Luxemburg i Bèlgica, va deixar a un flanc la línia Maginot i va passar tot seguit a França per Sedan, havent derrotat els exèrcits britànic, neerlandès, belga i francès, que van haver de batre's en retirada després de les derrotes de Dyle, Gembloux, Hannut, Lys i de la penosa evacuació de les tropes britàniques que havien quedat encerclades a Dunkerque.

Seguint el seu avenç, el juny de 1940, els exèrcits alemanys envaïen tota la part del territori francès situada al nord de la línia Brest-Lió, a excepció del massís dels Vosgues i algunes obres de la línia Maginot, on havien quedat encerclades tropes franceses dels exèrcits Tercer, Cinquè i Vuitè que encara combatien.

Des de Sedan, el Generaloberst Heinz Wilhelm Guderian va llançar a principis de juny un atac en direcció sud-est, cap a la frontera suïssa, amb la intenció d'envoltar les forces franceses que quedaven desplegades al llarg de la línia Maginot.

Com a part d'aquesta operació, la 6a Divisió Panzer es va dirigir cap a l'est amb ordres de capturar la ciutat d'Épinal el més ràpidament possible, i en la seva progressió es va dividir en dues columnes. La primera, dirigida per l'Oberst Hans-Karl Freiherr von Esebeck ho va fer per Chantraine tot passant per Voivres i Uzemain, mentre que l'altra columna, dirigida per l'Oberstleutnant Richard Koll ho feia per Xertigny, on va trobar una forta resistència, produint-se un combat aferrissat:



L'ofensiva de la Wehrmatch en el moment en que Francisco Casares va ser capturat.

«Encarregats de mantenir el punt de suport de Xertigny, els genets del 23è Grup de Reconeixement organitzen la defensa del poble, sota les ordres del cap d'esquadró Frédéric de Saint-Sernin. Encerclant el poble i atacant-lo des de totes les seves entrades, els alemanys, deu vegades més grans en nombre i en armament, enfonsen les barricades que Saint-Sernin havia erigit a totes les vies d'accés una darrere l'altra. L'artilleria i els vehicles blindats alemanys desencadenen focs infernals en el poble, les cases del qual es van esfondrant d'una a una. Cap a les set de la tarda, només quedava un grapat d'homes que, al voltant del seu líder, encara mantenien el centre de Xertigny. El cap d'esquadró Saint-Sernin resulta ferit, però es nega a rendir-se i combat fins al final, morint a l'ajuntament en flames. El combat s'ha acabat. Dels seus vuit

oficials, 4 han mort i 3 han resultat ferits. Dels 100 suboficials i genets, hi ha 40 morts i 35 ferits».[4]

L'endemà també queia Épinal després d'un altre violent combat, aquest cop amb la columna dirigida per von Esebeck, que donarà un balanç de 47 morts i 120 ferits, 86 cases totalment destruïdes i 123 parcialment, i 1.790 persones que es van quedar sense llar. Serge Consigny, testimoni presencial, ens dona el seu testimoni d'aquell combat previ a l'entrada dels alemanys:



Un Panzerkampfwagen 35 (t) alemany destruït durant el combat d'Épinal. Fotografia: Histoires et batailles méconnues des Vosgues du Sud.

«És dijous, 19 de juny de 1940, els alemanys s'han presentat a les portes d'Épinal i els combats amb artilleria pesada són cada vegada més violents. Épinal no es declara "ciutat oberta". Un responsable de la defensa passiva ve a explicar als vells que les operacions militars són en desavantatge nostre i "bevem" les seves paraules tristament. Algunes tropes estan en desordre; és la retirada. Alguns oficials han organitzat una defensa de la ciutat des del port del canal fins a la Mare de Déu. En alguns carrers s'instal·len metralladores i canons petits de calibre 25 que causen grans danys als tancs alemanys, alguns dels quals han incendiat. La prefectura és bombardejada. Épinal està en flames i l'aviació ha entrat en acció juntament amb tancs molt més potents que els anteriors».[5]

Un cop conquerida la ciutat, els alemanys creen un camp de detenció al lloc de l'hospici de Saint-Maurice Épinal ara pertany a la zona prohibida, i per accedir-hi caldrà un passi.[6]

Entre un i altre enfrontament, les tropes alemanyes van capturar Francisco Casares i els seus companys, que van ser fets presoners el dimarts 18 de juny de 1940, quan es trobaven ocults en uns vivers de les immediacions d'Épinal.

El mateix Casares ens recorda com va ser la seva captura:

«...empezaron a decir "¡Que vienen los alemanes!". Nos fuimos dirección a París, nos metimos en un campo de cría de árboles y los soldados alemanes nos cercaron y nos cogieron. Nos trataron bien y nos daban bien de comer y tabaco, pero al tercer o cuarto día aparecieron los demonios "las SS" que llevaban en

---

[4] *La résistance héroïque du 23e GRCA à Xertigny*. http://le20edragons.free.fr/historique/1918-1961-05.htm# (Lectura del 31 d'octubre de 2020).

[5] CONSIGNY, Serge: *Les années marquants de ma jeunesse* (https://www.histoire-genealogie.com/Les-annees-marquantes-de-ma-jeunesse-1939-1946-3e-episode?lang=fr Lectura del 30 d'octubre de 2020)

[6] Id.

> *las solapas de la camisa y en el gorro las insignias y en las manos la mala leche. Los más cabrones llevaban una calavera en el gorro. Allí ya empezaron los palos, guantazos y patadas».*[7]

Aquell mateix dia els alemanys ja estaven desfilant victoriosos per París i el general de Gaulle llançava la seva crida a continuar la lluita.

Els darrers combats de la "Batalla de França" van ser els que van tenir lloc a la zona dels Vosgues. Poc després, el 22 de juny de 1940, era signat l'armistici entre Alemanya i França.

Tots aquells republicans que havíen caigut en mans dels alemanys, el nombre dels quals es calcula en uns quinze-mil, van ser considerats en un primer moment com a presoners de guerra i internats en improvisats camps de trànsit situats en territori francès, com els d'Estrasburg o Belfort, traslladant-los després a territori alemany, on ja existia tota una xarxa de camps provisionals, els "KriegsgefangenenMannschaftsstammlager" (campaments base per a presoners de guerra), més coneguts per la seva denominació abreujada de "Stalags". Aquesta xarxa de camps provisionals estava repartida per tota la seva geografia i la seva funció era bàsicament aplegar, enregistrar i distribuir els presoners cap als que haurien de ser els seus llocs definitius d'internament.



Columna de presoners dels alemanys. Fotografia: Col·lecció Evelyne Gayme.

Entre aquells treballadors que havien estat fets presoners pels alemanys es trobava Francisco Casares, el nostre personatge, el qual va ser internat en un primer moment al camp provisional de Bains-les-Bains, situat en aquella rodalia, des d'on, en una marxa a peu que va durar gairebé una setmana, van arribar finalment al Frontstalag 122, un dels camps de presoners que els alemanys van crear en territori francès per encabir el milió i mig de presoners fets entre maig i juny de 1940. Aquest camp estava situat a Chaumont, una localitat que estava a poc més d'un centenar de kilòmetres del punt on havia estat capturat. A Francisco Casares li van assignar el número de matrícula 1011 i en ell s'hi va estar set mesos.

El 15 de gener de 1941, poc abans de que els alemanys decidissin desmuntar aquell camp on estava i traslladar-lo a Dijon, Francisco Casares va ser enviat a un nou camp, l'Stalag VI-F, que es trobava a Bocholt, ja en territori alemany, gairebé a tocar de la frontera amb els Països Baixos.

En aquest camp s'hi va estar molt poc, ja que tot just deu dies després, el 25 d'aquell mateix més, era reexpedit cap a l'Stalag VI-C, un conjunt de cinc camps (Bathorn,

---

[7] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit.PP. 18-19.

Dalum, Groß Hesepe, Alexisdorf i Wietmarschen) dels quals el de Bathorn era la seu central, i que estaven situats al nord-oest d'Alemània i també prop de la frontera amb els Països Baixos.

Francisco Casares s'hi va estar al camp de Bathorn cosa d'un mes, sent enviat el 26 de febrer cap a l'Stalag XII-D, un altre camp de concentració, que estava situat a la localitat de Trier, també coneguda pels noms de Trèveris o Trèves, a la regió de Renània-Palatinat, on s'hi estaria un altre mes en espera de la seva destinació definitiva.[8]



Presoners francesos internats a l'Stalag XII-D de Trier. Fotografia de Carl Brandt feta el 26 de juliol de 1940.

Entre els seus companys va córrer el rumor de que en aquell mateix camp hi havia estat internat el conegut líder del Partit Comunista alemany Ernst Thälmann, prou conegut dels republicans espanyols pel fet que un dels més famosos batallons de les Brigades Internacionals que van combatre a la guerra d'Espanya havia dut el seu nom (Thälmann, però, mai va estar en aquell camp: Detingut l'any 1933 per la Gestapo, va passar 11 anys de confinament en solitari en el camp de concentració de Groß-Rosen, prop de la ciutat de Bautzen, a Saxònia, i l'agost de 1944 va ser enviat al camp de Buchenwald on seria finalment afusellat). Qui hi va estar internat durant aquell mateix temps, des de juny de 1940 a març de 1941, va ser l'eminent filòsof i literat francès Jean-Paul Sartre.

El tracte que els internats van rebre durant la seva estada, així com l'alimentació i les condicions higièniques, eren ajustats a les recomanacions de la Convenció de Ginebra de 1929 i es podien considerar justes, ateses les circumstàncies, fins i tot eren millors que les d'aquell camp rossellonès on havia estat. Valgui com a exemple esmentar que fins i tot Sartre va poder escriure allà l'obra teatral "Barionà ou le fils du tonnerre", que havia estat representada pels reclosos el dia de Nadal de 1940, poc temps abans de l'arribada de'n Casares i els seus companys.

Ens confirma les raonables condicions d'aquell camp el murcià Francisco Griéguez Pina, un altre company de cautiveri en aquell camp i que també acabaria anant a parar a Mauthausen, d'on va poder sobreviure:

> *«No estábamos mal porque nos trataban como a prisioneros de guerra, igual que a los soldados franceses. El rancho era suficiente y para todos igual».*[9]

---

[8] Arolsen Archives. Korrespondenz T/D 979813.

[9] HERNÁNDEZ DE MIGUEL, Carlos: *Los últimos españoles de Mauthausen: La historia de nuestros deportados , sus verdugos y sus cómplices*. (Edició digital) Ediciones B, S.A. Barcelona, 2015.

Francisco Casares va romandre a l'Stalag XII-D cosa d'un mes, fins als darrers dies de març de 1941, en que juntament amb els altres "Rotspanier" d'aquell camp fou conduit, el mateix dia 31 d'aquell mes a l'estació de ferrocarril per tal de prendre un tren de mercaderies que en un viatge de tres dies els hauria de transportar fins al seu nou destí.

ABANDONATS PER TOTHOM

Va ser, però, que durant la seva estància en aquell camp, van rebre la visita de la policía secreta de l'estat, més coneguda pel seu acrònim Gestapo, que els va sotmetre a una exhaustiva investigació i com a conseqüència, ell i tots els seus compatriotes van veure com canviava la seva consideració inicial de presoners de guerra i des d'aquell moment passaven a ser considerats elements indesitjables contraris al Reich.

Això els va suposar haver de passar de la relativa benignitat dels camps de presoners de guerra, on es respectaven les convencions de Ginebra, al món tenebrós d'aquells que van ser objecte de l'operació "Nacht und Nebel" (Nit i Boira).[10]

Aquesta classificació que se'ls va aplicar és el resultat d'una reunió que va tenir lloc el setembre de 1940 entre Ramón Serrano Súñer, cunyat del dictador Franco i ministre d'Afers Exteriors d'Espanya i el seu homòleg alemany Joachim von Ribbentrop en la qual es va parlar, entre molts altres assumptes, de la possibilitat que Espanya entrés també en guerra o la cessió a Alemanya d'una de les Illes Canàries per tal que hi establissin una base naval, així com altres bases al Marroc espanyol.[11]



Serrano Súñer i von Ribbentrop durant la trobada de setembre de 1940 a Berlin. Fotografia: Arxius Nacionals digitals de Polònia (Szukajwarchiwach.gov.pl).Codi d'identificació 2-12349.

En el decurs d'aquella trobada també es va parlar sobre la situació dels republicans que estaven internats en els camps de presoners alemanys, i va ser llavors quan Serrano Súñer va manifestar que ja no es considerava els refugiats republicans com a ciutadans espanyols. Amb la frase *«No hay españoles fuera de España»* va quedar clar que el govern espanyol no volia que tornessin a Espanya i que no se'n faria càrrec d'ells. També Pétain es va negar a reconèixer-los com a voluntaris en la defensa de França.

[10] Denominació inspirada en un fragment de l'òpera "Das Rheingold" (l'or del Rin) de Richard Wagner, que es va aplicar a les directives per a la persecució de les infraccions comeses contra el Reich o les Forces d'Ocupació per a la repressió i eliminació física dels oponents polítics al règim nazi en els territoris ocupats, així com dels combatents enemics membres de la Resistència i dels presoners de guerra de les Forces Aliades durant la Segona guerra Mundial.

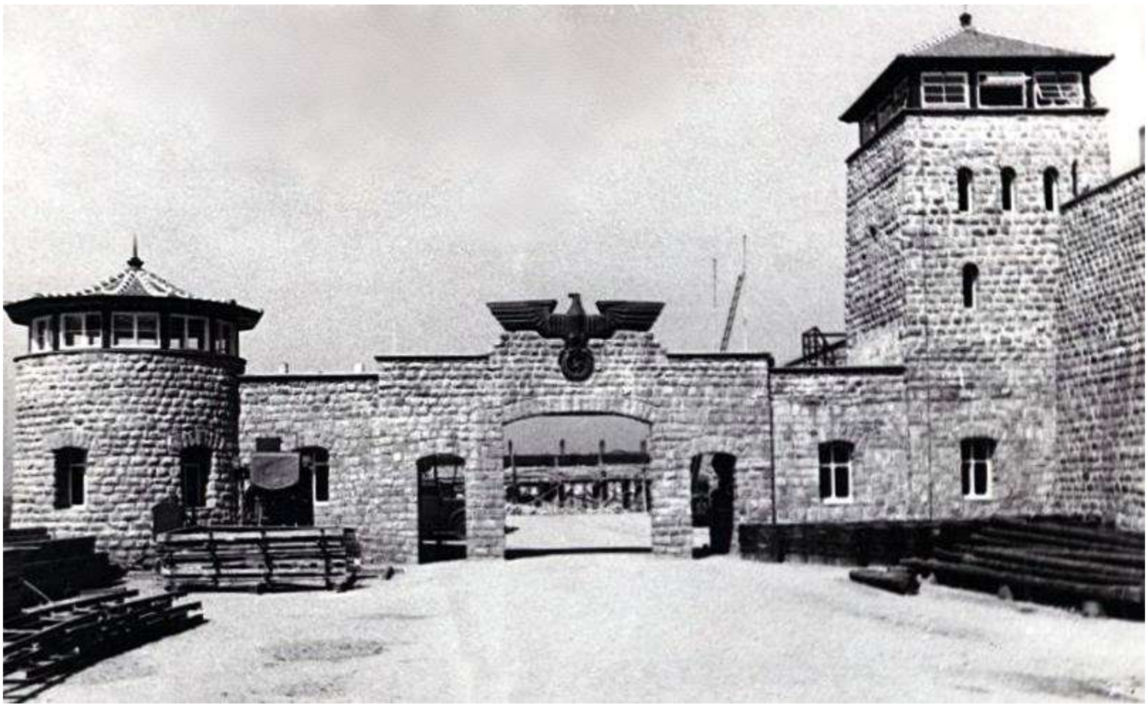
[11] PRESTON, Paul: *Un poble trait. Corrupció, incompetència política i divisió social*. Editorial Base. Barcelona, 2019. P. 476.

Així van perdre definitivament qualsevol vincle formal amb l'estat espanyol, perdent també alhora el seu estatus de presoners de guerra. Pel fet de ser enemics de Franco, els "Rotspanier" (espanyols rojos) es van convertir en enemics d'Hitler.[12]

> *«Cuando estábamos ya en el exilio y había empezado la guerra europea, el nazismo se encontró con algunos de nosotros en suelo francés y nos consideró como un colectivo peligroso, molesto para sus fines. Así que no es casualidad que ya en 1940 fuimos más de siete mil los republicanos españoles deportados a campos de concentración nazis. El nazismo reconocía en nosotros a enemigos, pero en Madrid había un Gobierno que flirteaba con Hitler. En aquel momento, se nos marcó con un triángulo azul, el reservado para los apátridas. Franco no se dignó reconocernos como ciudadanos españoles».*[13]

A partir d'aquell moment, i pel fet que ja no se'ls considerava presoners de guerra, sinó apàtrides i enemics declarats de l'Alemanya nazi, van acabar sent desplaçats cap a un altre tipus de camp ben diferent d'aquell on fins llavors havien estat: els camps d'extermini.

MAUTHAUSEN



Porta principal d'accés al camp de concentració de Mauthausen, presidida per la "Reichsadler" nazi. Fotografia de Paul Ricken feta l'any 1942. U.S. Holocaust Memorial Museum.

---

[12] PALLI, Lisa: *El triángulo azul/Der blaue winkel*, dins FEENSTRE, Eva (Ed): *Noche y niebla. Españoles en Mauthausen/Nacht und nebel, Spanier in Mauthausen*. Karl-Franzens-Universität. Graz, 2005. P. 29.

[13] Paraules de Ramiro Santisteban Castillo, president de la Federació Espanyola de deportats i internats polítics (Vist a http://pares.mcu.es/Deportados/pdf/Prefacio_Campos.pdf, lectura del 26 de juliol de 2020).

Heinrich Himmler, en un memorable discurs radiat el 29 d'abril de 1939, ja havia intentat sortir al pas dels comentaris que arreu havien sorgit sobre la realitat dels camps de concentració oberts en els dominis del Reich alemany, donant d'ells aquesta visió edulcorada:

> *«Puc aprofitar l'ocasió per dir una paraula sobre els camps de concentració amb tota franquesa. Sé com mentint i dient tonteries, els països estrangers escriuen, parlen i blasfemen sobre aquesta institució. El camp de concentració, com qualsevol privació de llibertat, és sens dubte una mesura estricta. El treball dur que crea nous valors, un currículum vitae regulat, una neteja inèdita a la llar i en higiene personal, menjar impecable, un tracte estricte però just, instruccions per divulgar el treball i assolir les habilitats manuals són els mètodes d'educació. El lema que s'erigeix per damunt d'aquests campaments és: "Hi ha un camí cap a la llibertat. Les seves fites són: obediència, treball dur, honestedat, ordre, netedat, sobrietat, veracitat, sacrifici de si mateix i amor per la pàtria».*[14]

El camp de concentració de Mauthausen havia estat fundat l'agost de 1938, pocs mesos després del "Anschluss", nom que en el seu moment va rebre l'annexió d'Àustria al Tercer Reich alemany. Aquell precís lloc va ser escollit perquè a les seves immediacions es trobava la Wiener Graben, una important pedrera de roca granítica que interessava sobremanera al règim hitlerià per bastir amb ella les grans realitzacions arquitectòniques i urbanístiques projectades pel seu ministre Albert Speer.



Oswald Pohl, director de la poderosa empresa DEST, que explotava la pedrera de Mauthausen. Fotografia que figura al seu permís d'armes. Col·lecció particular, Chesapeake city, Md. U.S.

Els presos internats al camp de Mauthausen haurien de treballar com a mà d'obra esclava per la "Deutsche Erd und Steinwerke GmbH", més coneguda pel seu acrònim DEST, una empresa que era propietat de les "Schutzstaffel" (més conegudes per les seves inicials SS) del Reichsführer Heinrich Himmler. La DEST estava dirigida pel SS-Obergruppenführer (tinent general) Oswald Ludwig Pohl, i una de les seves plantes més importants era la de St. Georgen an der Gusen: Granitwerke Mauthausen, que a més de les pedreres de les localitats de Mauthausen i Gusen, també comptava amb les instal·lacions anomenades Bergkristall, on més endavant s'acabaria instal·lant la major fàbrica subterrània dedicada a la producció de l'avió de caça a reacció Messerschmitt Me-262.

Moltes granges locals i empreses d'àmbit local i nacional van utilitzar també els presos de Mauthausen. S'estima que en la utilització d'aquests reclusos hi van participar fins a un total de 57 empreses, algunes de les quals són actualment grans corporacions, com és

[14] HIMMLER, Heinrich: *Geheimreden 1933 bis 1945 und andere Ansprachen*. Bradley F. Smith i Agnes F. Peterson (eds.) Berlin, 1974. PP. 90-91.

el cas de la poderosa empresa químico-farmacèutica Bayer AG, que llavors formava part del grup IG Farbenindustrie AG, que va ser dissolt pels aliats l'any 1951, que en aquell temps utilitzava sistemàticament mà d'obra esclava i era productor, entre moltes altres coses, del gas Zyklon B.

Mauthausen era un camp classificat amb el Lagerstufe (categoria) número III, orientat al que anomenaven "Vernichtung durch Arbeit", és a dir, l'extermini dels captius mitjançant el treball. Aquest tractament es va fer en aplicació del que havia estat decretat el 2 de gener de 1941 pel SS-Obergruppenführerr Reinhard Heydrich, classificant els camps de concentració en tres nivells segons la gravetat de les condicions. Només Mauthausen es trobava al nivell tres i es reservava per a les persones amb gran càrrega, especialment les persones amb antecedents penals, i els asocials, és a dir, aquells que gairebé no tenen possibilitat de rehabilitació.[15] Aquells que hi eren enviats només els quedava una molt feble esperança de sobreviure.

És altament significatiu el contingut de les instruccions adreçades per Oswald Ludwig Pohl als diversos caps dels camps de concentració:

«El comandant de camp és l'única persona responsable de l'ús de la força de treball. Aquesta ocupació ha de ser total en el sentit profund del terme, per tal d'obtenir la màxima productivitat. No hi ha límits a les hores de treball. Els límits dependran del tipus de tasca i les hores seran fixades pel comandant. Tots els factors que tendeixin a reduir l'horari de treball s'han de limitar al màxim. Les pauses per menjar al migdia han de reduir-se al menor temps possible».[16]



Un comboi de deportats. Fotografia: Col·lecció Philippe Constant.

A partir del 6 d'agost de 1940 els republicans van començar a arribar a Mauthausen. Entre tots els camps d'extermini nazis, aquest i els seus diversos subcamps satèl·lits són els que en van rebre el major nombre. En total n'hi van ser tancats 7.532, dels quals van morir 4.816. Això suposa una taxa de mortaldat del 64%. La majoria d'aquestes víctimes van morir a Gusen, un subcamp situat a 5 quilòmetres de Mauthausen, on n'hi van anar a parar 5.266, dels que 3.959 van ser assassinats.

A 35 km del camp de Mauthausen es trobava el castell renaixentista d'Hartheim, que entre els anys 1940 i 1944 va funcionar com a centre d'extermini mitjançant l'aplicació de gas letal. Inicialment es va dedicar a sacrificar malalts físics i psíquics en aplicació de l'anomenada "Aktion T-4", però ben aviat es va utilitzar per l'extermini dels presos

[15] Administració nacional estatunidenca d'arxius i registres (NARA), Registre 238, document de Nuremberg núm. 1063-A-PS. "Assumpte: classificació dels camps de concentració".

[16] PIKE: David Wingeate.*: Españoles en el Holocausto. Vida y muerte de los republicanos en Mauthausen*. Edición actualizada. (Edició digital). Ed. Debolsillo, 2015.

dels camps d'extermini de Mauthausen, Gusen i Dachau malalts o no aptes pel treball. Durant els cinc anys que va estar operatiu, i segons declaració feta el 4 de setembre de 1945 a la policia criminal de Linz per Vinzenz Nohel, que havia estat el responsable del crematori d'aquell castell, hi van morir més de 30.000 homes, dones i nens.[17]

L'abril de 1941 va arribar a Mauthausen un nombrós contingent de republicans en sis transports, totalitzant 1.055 presoners. El primer d'aquells combois va arribar el dijous 3 d'abril de 1941, i era precisament el que procedia de l'Stalag XII-D de Trier, transportant un grup de 357 presoners entre els quals es trobava en Francisco Casares.[18]



L'estació de ferrocarril de Mauthausen, en una targeta postal anterior a la guerra. Col·lecció Robert Bachl.

«...salimos en tren igual que llegamos: 8 caballos 40 personas (hombres y mujeres). Salimos en dirección desconocida. A los pocos kilómetros paró el tren en vía muerta a esperar que pasara otro tren con soldados alemanes, con medicinas y todo eso. A los 4 o 5 días sin comer ni dormir llegamos a una estación que decía "Estación de Mauthausen". Era un pueblo. Empezaron a cortar alambres de los vagones y nos hacían salir a la voz de "Raus Mensch" (fuera hombres) entre palos y maldiciones "Scheisse Spanien"(mierda para España). Cuando estábamos ya formados, y los muertos en un camión que había igual de vivos que de muertos, emprendimos la marcha hacia el campo. Andando en el camino vimos españoles trabajando a pico y pala, y nos decían "¡Donde habeis caído!" ».[19]

Es podria dir que Casares i els seus companys d'expedició encara havien estat de sort, ja que quatre díes més tard que ells va arribar un altre grup de 348 republicans procedents del Stalag XVII-A de Kaisersteinbruch i 48 dels seus integrants van desaparèixer pel camí des de l'estació al camp de concentració, i és segur que no es van escapar...[20]

Només arribar, el primer que els deportats podien veure davant seu era la porta d'accés, única entrada al camp i sobre la qual hi havia una gran "Reichsadler" àliga imperial

---

[17] MARŠÁLEK, Hans: *Centre d'euthanasie et de gazage Hartheim (Commando du camp de concentration de Mauthausen)*. Dins *Mauthausen. Bulletin intérieur de l'Amicale des deportés et familles de Mauthausen*. Núm. 235. Paris, 1998. P. 8.

[18] BERMEJO, Benito i CHECA, Sandra*: Libro memorial: Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*. Ministerio de Cultura, Subdirección General de Publicaciones, Información y Documentación. Madrid, 2006. P. 83.

[19] GARCÍA, Maria Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 20.

[20] FABREQUET, Michel: *Un groupe de réfugiés politiques : les républicains espagnols des camps d'internement français aux camps de concentration nationaux-socialistes*. Dins, *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale et des conflits contemporains*. Num. n° 144, Presses Universitaires de Frances. Paris, 1986, P. 37.

nazi sostenint una esvàstica. Estava custodiada per dues torres, una a cada costat. Als baixos de la torre dreta es trobava el “Jourhaus”, la recepció per la qual es controlava l'entrada i sortida de reclusos. A continuació, s'accedia al pati de revista, on es trobaven els barracons de fusta, i una muralla de pedra a la dreta.



Alguns dels principals responsables del camp de concentració de Mauthausen. D’esquerra a dreta podem distingir: Erich Wasicky (1r), Fritz Seidler (4t), Erich Schüttauf (6è), Johann Altfuldisch (7è), Alois Obermeier (8è), Georg Bachmayer (10è), Xaver Strauß (11è), Heinrich Wickenhäuser (13è), Franz Ziereis (14è), Adolf Zutter (15è), Heinrich Eisenhöfer (16è), Karl Böhmichen (17è), Eduard Krebsbach (18è), Karl Schulz (21è) i Johann Beck (22è). Foto:Centre d’Histoire de Sciences Po., Fons Charles Dubost.

Un altre deportat, l’aragonès Mariano Constante, ens descriu les sensacions sentides durant aquells primers moments ja dins del camp:

> *«Miré en torno nuestro y vi a los SS con los látigos de nervios de buey, rodeados de varios colosos vestidos con trajes de presidiarios, que vociferaban i amenazaban a otros presos que trabajaban. Las alambradas de alta tensión, el humo negro y el olor a carne quemada que venía de una gran chimenea situada al fondo de la plazoleta donde nos encontrábamos, el aspecto siniestro de las barracas, todo ello parecía un cuadro dantesco. Sentí una opresión inmensa, atenazadora, que me hacía un nudo en la garganta, de donde no podía salir una sola palabra. Aquella imagen era la que yo me hacía del infierno. Pero, franqueado el umbral de las dos torres, no quedaba ya lugar ni para comparaciones, ni para recuerdos de ninguna clase».*[21]

A l'arribar a aquell pati els van fer entregar tots els seus objectes personals, que ja no tornarien a veure més, i desvestir-se, quedant totalment nus.

---

[21] CONSTANTE, Mariano: *Los años rojos. Españoles en los campos nazis.* Ediciones Martínez Roca, S.A. Barcelona, 1974. PP. 107-108.

Un cop nus i formats, i per que els quedés clar el pa que s'hi donava en aquell lloc on havien anat a raure, l'intèrpret alemany els va dirigir una al·locució que, amb lleugeres variacions, acostumava a ser molt similar per a tots els nous grups que arribaven.

El deportat català Francesc Teix Perona, dibuixant i militant del PSUC, ens recorda com eren aquells discursos:

> *«Ens va portar de seguida a les dutxes i ens van fer despullar. Vam quedar tal com vam néixer, amb un fred que pelava.*
> *Va venir un intèrpret alemany que s'havia apuntat per a lluitar voluntari amb en Franco.*
> *Aquell home ens va engegar un discurs:*
> *– Sabeu on heu entrat? Això és un camp de tercera categoria. Sabeu què vol dir? Us vull donar un consell d'amic, perquè jo he estat a Espanya i us tinc certa simpatia. Si no voleu morir de qualsevol manera d'aquí a tres mesos, mireu cap allà.*
> *Els focus van il·luminar els filferrats. Hi havia tot d'homes atrapats, enxampats als fils, recargolats.*
> *– Us ho dic de debò – va continuar l'intèrpret –. Suïcideu-vos, és el millor que podeu fer. Si no, morireu d'una altra manera, com els que hi ha per terra.*
> *Aleshores vaig adonar-me que allò que trepitjava i que em pensava que era humitat, era sang...»* [22]



El triangle blau amb la "S"que va caracteritzar els"Rotspanier". Amical de Mauthausen.

A continuació els van pelar, i els van enregistrar atorgant-li un número a cadascun, van rebre uns esclops i el "drillich" (el característic vestit de ratlles) on haurien de cosir el distintiu del col·lectiu al qual pertanyien, en el seu cas el triangle blau dels apàtrides amb la "S" de "Spanier", i un trosset de tela blanca oh havia de figurar el número de registre que els seria assignat.

> *«Nos dieron la ropa con un número puesto y nos la pusimos. Antes nos intercambiamos, porque nos la dieron sin medida. Había grandes y pequeñas».*[23]

Una vegada vestits amb la que hauria de ser la seva indumentària definitiva, van passar a les taules on se'ls prenia la filiació i es complimentava el seu enregistrament. A Francisco Casares Rodriguez li va ser assignat el número 3.887.

A partir d'aquell moment, el seu nom ja no tindria oficialment cap valor, passant a ser només el "Rotspanier nummer dreitausendachthundertsiebenundachtzig". Era un número que calia saber dir sense cap mena d'entrebancs, sota pena de forts càstigs. Francisco Casares ens recorda aquells moments:

[22] ROIG, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*. Edicions 62, S.A.. Barcelona, 1977. PP. 146-147.
[23] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 20.

> *«...yo, francamente, era de los más listos. Aunque dije mal mi número, el jefe del campo Georg Bachmayer me felicitó por la pronunciación, que era mala pero se entendía».*[24]

Davant seu havia estat enregistrat José Casal Anorga, un company de viatge natural d'Irun que no sobreviuria a l'internament, morint al subcamp de Gusen nou mesos més tard.[25]

El poc que fins llavors havia vist va ser suficient per fer-li adonar que estaven immersos en un sistema totalment opressiu encaminat a l'anihilament de la seva pròpia personalitat, amb la voluntat de reduïr-los al nivell de mers infrahomes insolidaris i totalment obedients, als quals calia fer treballar fins a consumir les seves darreres forces. Es calculava que cada presoner podia rendir durant un període d'entre tres i sis mesos abans de caure totalment extenuat, i arribat aquell moment, calia desfer-se d'ell. Segons l'encertada definició de la historiadora Olga Wormster-Migot, *«no es tractava de produir, sinó de matar amb el pretext de produir».*[26]



Els cossos de dos jueus holandesos morts per suïcidi en tocar els filats d'alta tensió a Mauthausen. Fotografia: Paul Ricken. U.S. Holocaust Memorial Museum.

Qualsevol cosa que en altres llocs podria haver estat considerada normal, allà estava rigorosament prohibida, fins i tot cantar: Durant els primers anys, des de la creació del camp fins l'any 1942, les mostres musicals no eren permeses:

> *«Tots ben muts, a les barraques ningú gosava cantar, tocar un instrument era un suïcidi».*[27]

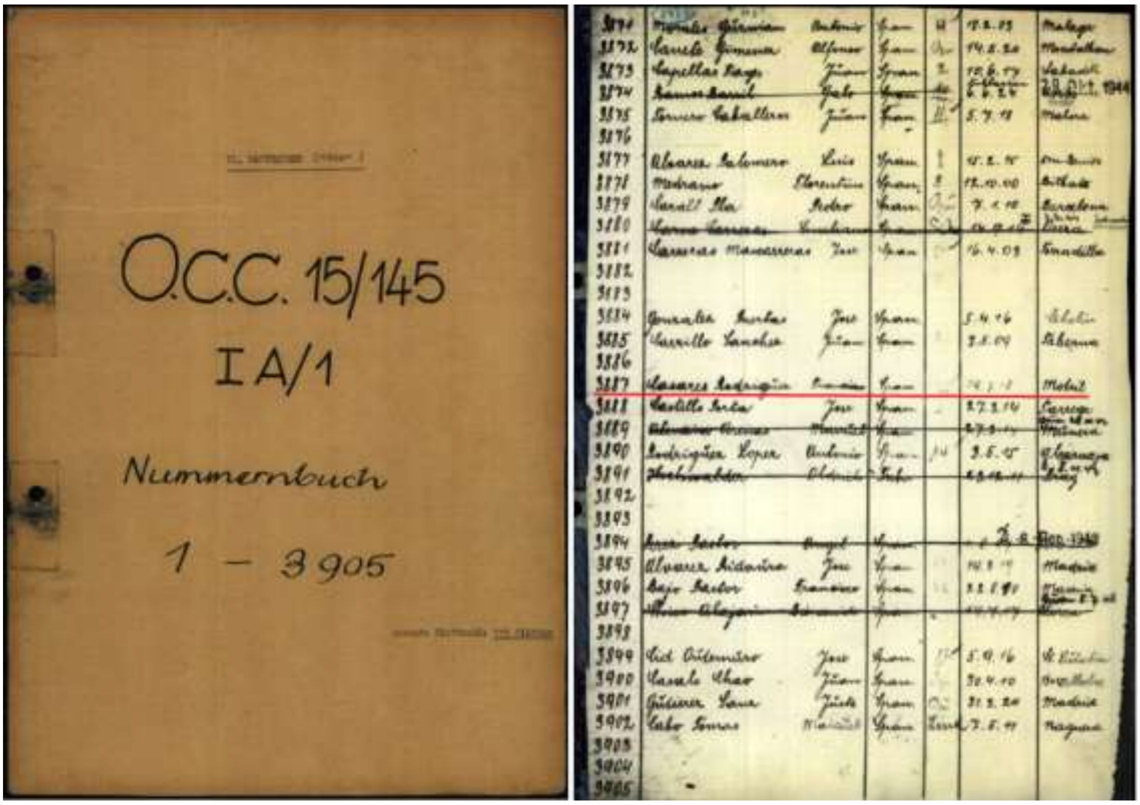
---

[24] Id.

[25] Boletín Oficial del Estado núm 190, del 9 d'agost de 2019 (Suplement). P. 24.

[26] WORMSTER-MIGOT, Olga: Le systhème concentrationnaire nazi (1933-1945). Presses Universitaires de France. Paris, 1968. P. 352.

[27] LETTNER, Kurt: *Musik zwischen leben un tod : Musik im Konzentrationslager Mauthausen und seinen Nebenlagern 1939-1945*. OÖ Heimatblätter. Linz, 2000. P. 62. Recollit per GÓMEZ AROCA, Ariadna: *La música dels catalans deportats als camps de concentració nazis. Buscant la llum dins de la barbàrie.* Treball de Recerca de Batxillerat. Institut Oriol Martorell, Barcelona, curs 2018/2019. P. 49.



Còpia del registre d'entrades de deportats al camp de Mauthausen, on podem apreciar l'anotació corresponent a Francisco Casares Rodriguez, ingressat amb el número 3.887 . The Arolsen Archives.

Entre els presoners hi havia sis normes no escrites per tractar de sobreviure en els camps: aparentar estar sa, no destacar, ser útil, tractar d'estalviar esforços, menjar tot el possible i evitar caure en la malenconia.

La fi de molts deportats començava quan morien les seves esperances. Per sobreviure, era del tot necessari acostumar-se a conviure amb la mort.

El camp de concentració de Mauthausen havia classificat els veterans de la Guerra Civil espanyola, és a dir, els republicans espanyols i els membres de les brigades internacionals, com a "Rojos espanyols". Inicialment, aquests presoners van ser classificats per les SS en el nivell més baix de la jerarquia de Mauthausen, i en conseqüència, dels prop de 7.000 que van arribar a aquell camp, uns 4.200 ja havien estat assassinats abans de finals de 1942.

Els rojos espanyols van anar pujant de categoria a mesura que arribaven nous presoners, els quals van ser encara més discriminats que ells. A poc a poc, amb el pas del temps, la seva disciplina laboral els va acabar, permetent assolir una posició privilegiada.[28]

Des del primer moment, Francisco Casares va tenir molt clar que si volia sobreviure en aquell infern on havia anat a parar hauria de tenir molt presents dos principis

[28] MEGARGEE, Geoffrey P. (editor): *Encyclopedia of camps and ghettos, 1933-1945*. Vol. I. The United States Holocaust Memorial Museum. Indiana University Press. Bloomington, 2009. P. 952.

fonamentals: el primer era mirar en tot moment per ell sense perjudicar ningú, si podia; i l'altre era ser extremadament discret i no fer-se notar per res:

> *«Nunca protestaba, nunca decía nada, yo siempre estaba callado, obraba por mi cuenta, pero despacito».*[29]

Finalitzats tots els tràmits del primer dia, ell i els seus companys van passar a l'anomenat barracó de la quarentena, en espera de la seva destinació definitiva dins d'aquell camp, i on pel fet de no ser encara elements productius, les normalment minses racions alimentàries (establertes des de Berlin en 2.300 o 2.400 calories diàries, però que realment acostumaven a oscil·lar entre 1.000 i 1.500 i encara menys) estaven reduïdes a la meitat.



Xemeneia del crematori de Mauthausen. Fotografia: Rafael Ibáñez.

Per matar l'estona durant aquell període d'inactivitat no es podia fer gaire cosa més que passejar quan, i per on, els hi ho era permès. D'un d'aquells passeigs, Francisco Casares conserva un record certament entristidor:

«...estuvimos un mes de cuarentena. Al segundo día salí a pasear justo por un pasillo al lado de la barraca, que era por donde nos dejaban. Ví a un hombre tirado en el suelo a la puerta de la barraca de al lado. En la distancia lo reconocí: era Antonio González Vilches, amigo de Motril. Me acerqué y le dije: "Antonio, ¿que te pasa?". "Nada", me dijo él. "Si mañana me quieres ver, mira para la chimenea del crematorio, que saldré hecho humo"».[30]

El pobre Antonio González se'n va poder sortir aquella vegada, però tristament no va poder sobreviure aquell llarg cautiveri. El 30 de juny de 1941 va ser enviat al subcamp de Gusen, on va morir el 12 de gener de l'any següent.

Durant aquells primers dies també va poder prendre consciència de que calia estar en tot moment previngut contra les amenaces que constantment planaven sobre els presos, les quals podien ser de molt diversa índole, tal com el mateix Casares ens comenta:

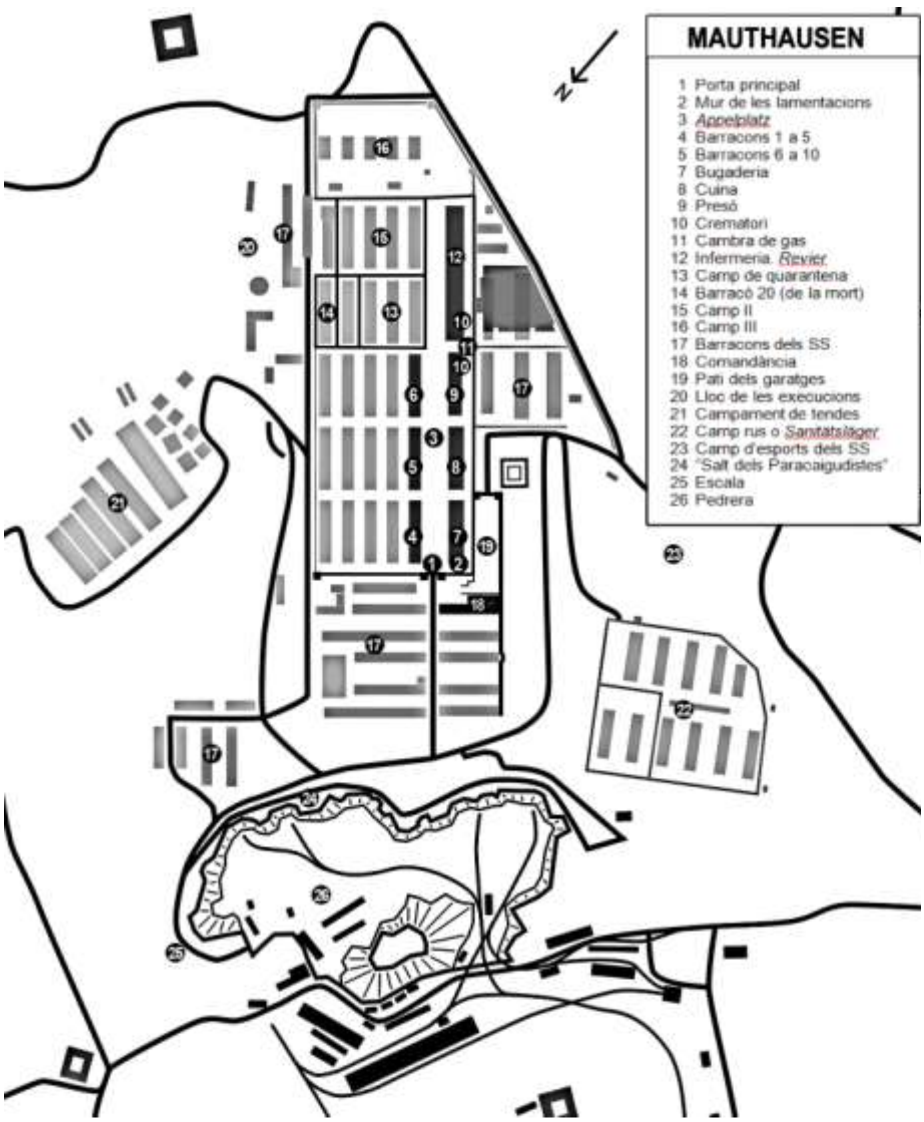
> *«Cuando terminó de contarnos en alemán, viene Enrique el intérprete, maricón, maricón, que estuvo en España en la guerra. Salimos de la ducha y a casi todos nos envían a la barraca trece, mandada por un alemán que era gay, un segundo*

[29] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen...* Op. Cit. P. 100. I també, de la mateixa autora: *Sobrevivir en Mauthausen*. Dins *Historia, Antropologia y Fuentes Orales* Núm. 45. Universitat de Barcelona, publicacions. Barcelona, 2011. P. 25.

[30] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco...* Op. Cit. P. 21.

Blockälteste (Jefe de barraca), que era gay, cinco Stubedienst que eran gays, todos eran maricones, el desbarajuste. Ya empezamos a dormir malamente. Eran peor los Stubedienst polaquillos y españoles, que los jefes. El jefe sí, abusaba de los críos».[31]

El "kapo"(acrònim de "Kamarade Polizei) d'aquell barracó, el 13, era el tal Enrique o Enriquito, i tal com afirma Francisco Casares, es tractava d'un personatge efeminat que era alhora l'intèrpret oficial d'alemany/espanyol a Mauthausen. Nacionalsocialista convençut i actuant a favor del bàndol feixista, durant la Guerra Civil havia operat infiltrat a la rereguarda republicana fins que l'any 1937 el van detenir a Barcelona i va haver de romandre presoner al castell de Montjuïc fins l'any 1939, en que el van alliberar les tropes de Franco.



Plànol esquemàtic del camp de Mauthausen, segons Ralf Lechner.(KZ-Gedenkstätte Mauthausen Archiv).

[31] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*... Op. Cit. PP. 86-87. De la mateixa autora: *Sobrevivir*... Op. Cit. P. 19. I també *Imposturas*... Op. Cit. P. 149.

Acabat aquell breu període de quarantena, Francisco Casares va ser assignat al barracó 13 i destinat inicialment a treballar a la pedrera.

> *«Los recién llegados, ya mezclados con los esqueléticos veteranos, formaban en la "appelplatz" a las 5.15. Se habían levantado media hora antes para pasar por el tormentoso momento del aseo y tomar el aguado café matutino. Una vez acabado el recuento, los prisioneros eran organizados en "kommandos" para salir a trabajar al exterior del recinto. Entre las seis de la mañana y las siete de la tarde, el campo I quedaba casi desierto. Los SS y los kapos que dirigían los distintos grupos de trabajo escoltaban a los reclusos, que solo descansaban una hora al mediodía para tomar un ridículo almuerso. El primer consejo que recibían los novatos era siempre el mismo: "Evitad, si podeis, trabajar en la cantera". Una recomendación difícil de cumplir ya que, entre agosto de 1940 y mediados de 1941, la pràctica totalidad de los presos eran destinados exclusivamente a la construcción del propio campo y a la temida cantera. Muy pronto los republicanos españoles descubrieron las razones por las que nadie quería pasar por ella».*[32]

LA PEDRERA



Vista de la pedrera "Wiener Graben" l'any 1941. Foto: Bundesarchiv, ref. 192-317.

Un dels pitjors destins que li podia tocar a un presoner dins del camp de Mauthausen era el d'anar a treballar a la pedrera, on hi havia dos grups de treball diferenciats:

El primer, anomenat "Kommando Wiener-Graben" estava format per presoners que tenien algun coneixement tècnic o bé que eren aptes per treballar com a pedrapiquers.

El segon, destinat als elements menys qualificats o bé mereixedors d'un tracte més dur, era el més penós i mortal, ja que d'ells només s'aprofitava la seva capacitat de treball fins a esgotar-la, estant obligats a traslladar, carregats a l'esquena, els enormes blocs de roca que feien uns 30 quilos de pes, havent de pujar amb ells una temible escala que des del fons de la clotada de l'excavació duia a l'exterior.

Un dels deportats destinats a aquella pedrera, el txec Otto Schick ens dona el seu testimoni, inclòs a l'informe Cohen, un informe pericial que va constituir la peça de convicció número 249 en els judicis de Nuremberg:

---

[32] HERNÁNDEZ DE MIGUEL, Carlos: *Los últimos*.. Op. Cit.

«Ens feien treballar per transportar grans pedres per uns 200 graons. Molts es desplomaven pel camí. Quan algú queia li pegaven de manera salvatge amb porres o pals, obligant-los a prosseguir. Molts morien pel camí i després eren incinerats. A molts els donaven cops de peu i els maltractaven. A mi em passava amb freqüència. Em quedava quiet i tremolava.
Un dia un Obersch. anomenat Buckser, d'uns 28 anys d'edat, d'espatlles amples, gruixut i d'estatura baixa, va anar passant d'un a un altre apuntant-nos. Finalment, va triar a 20 o 30 diaris per saltar des de dalt de la pedrera fins a baix. Als que es resistien els obligava a pujar fins a dalt i els empenyia cap a una mort immediata. Els 1.200 jueus van morir tots d'aquesta mateixa manera, excepte 30 d'ells que van morir per les injeccions que se'ls administraven a les venes».[33]



La temible escala de la pedrera de Mauthausen. Fotografia: Bundesarchiv. Núm. 192-269.

Aquell punt més alt de la pedrera, des del qual eren sovint despenyats els deportats, rebia per part dels SS l'irònic nom de "Fallschirmjäger Wand" (el mur dels paracaigudistes).

Qualsevol caiguda, pèrdua de la càrrega o el fet d'ajudar altres companys estava terriblement sancionat, i generalment suposava la mort immediata:

«El camí que, des del capdamunt de l'escala de la pedrera, portava fins al camp, no tenia filferrades ni sentinelles més que per la banda esquerra, ja que, per la banda dreta, estava prou ben guardat amb el precipici de l'explotació, tallat a plomada i d'una cinquantena de metres de profunditat. Quan la columna dels jueus o dels castigats en general havia aconseguit pujar per l'escala fins al camí, amb les enormes pedres que els eren carregades, aquells que durant el viatge quedaven reressagats o que, malgrat les vergassades, havien hagut d'abandonar la càrrega a mitja escala, eren "amablement" invitats a llançar-se daltabaix de l'abisme. Tota resistència era inútil, i no feia sinó perllongar dolorosament el període d'arguments "persuasius". El promig de "suïcidis" venia a ésser de sis a deu per viatge».[34]

És impossible calcular el nombre de presoners que van morir com conseqüència del seu pas per la pedrera de Mauthausen. A les víctimes directes caldria afegir milers i milers de noms: aquells deportats que quan ja no podien seguir treballant-hi per la seva

[33] Informe Cohen, Proves Núm. 5 i 6 (A098102-A098104 i A098108-A098109), 2176-PS.
[34] AMAT-PINIELLA, Joaquim*: K.L. Reich*. Edicions 62 S.A. i Ediciones Orbis, S.A.. Barcelona, 1984. P. 146.

extrema debilitat, eren enviats a llocs com Gusen o Hartheim per ser exterminats. En els judicis de Dachau, celebrats després del final de la guerra, el responsable de supervisar els treballs a la Wiener Graben va declarar que no menys de 10.000 deportats havien mort allà entre 1942 i 1945.[35]

La població civil de la rodalia no era en absolut aliena a allò que estava passant dins del camp. Fins i tot alguns habitants de les vivendes properes al camp havien estat testimonis directes de les atrocitats que s'hi estaven cometent.

El dia 27 de setembre de 1941 Eleanore Gusenbauer, una mestressa de casa veïna del camp, va enviar una carta de protesta perquè des de casa seva podia veure el què estava passant allà dins. Cal posar, però, atenció en les darreres paraules del què diu:



Dos dels personatges més recordats pels captius de Mauthausen: El primer tinent (Obersturmführer) Franz Ziereis, comandant del camp, i el capità (Hauptsturmführer) Georg Bachmayer, l'oficial que tenia més contacte amb els presoners.

«En el camp de concentració de Mauthausen, en el lloc de treball de la pedrera de Viena, es dispara repetidament als presoners; aquells als que no han encertat viuen algun temps, i es queden tirats al costat dels morts durant hores, o fins i tot més de mig dia.

La meva propietat està situada en una zona elevada al costat de la pedrera Viena, i sovint sóc testimoni involuntari d'aquestes atrocitats.

Estic tan alterada i aquestes visions m'ataquen tant els nervis que a llarg termini no ho podré suportar.

Demano que ho corregiu perquè es deixin de fer aquests actes tan inhumans o, en tot cas, que es facin en un lloc on no es puguin veure».[36]

Aquella terrible escala, la imatge de la qual ha quedat permanentment associada a aquell camp d'extermini, havia estat inicialment una relliscosa rampa amb uns 140 graons molt irregulars. No va ser fins l'any 1943 quan es va remodelar amb els 186 esglaons més rectilinis que sempre s'esmenten. Per tant, durant el breu període en que Francisco Casares va estar treballant a la pedrera només va arribar a conèixer aquella inestable i perillosa escala inicial.

---

[35] HERNANDEZ DE MIGUEL, Carlos: *Los últimos españoles*...Op. Cit.

[36] MILLS, John: *Humanizing evil: Psychoanalitic, philosophical and clinical perspectives*. (Edició digital). Routledge. Londres, 2015.

Tot i que Francisco Casares havia estat inclòs en el primer i menys dolent d'aquests dos grups que operaven a la pedrera, el dels que treballaven a baix picant les pedres, tenia molt clar el terrible risc que corria de que en qualsevol moment, i per qualsevol motiu, fos traslladat a l'altre grup, el dels que transportaven els blocs, on la mort era una amenaça que planava constantment damunt seu, segura i propera.

No obstant això, i com a conseqüència d'una desgraciada circumstància, va tenir ocasió de poder comprovar en la seva pròpia carn la duresa del treball en la pitjor de les destinacions possibles, la qual, inevitablement, el podia haver acabat portant a la mort.

Per sort, se'n va poder sortir:

> *«Un día pasó un carro con patatas, las cuales las ponían en un campo en cabañones envueltos con paja y encima tierra, era para conservarlas buenas durante el invierno. Del carro, cogí una patata y me la metí en el bolsillo. Me vió Bachmayer y me dijo "komm, komm" (ven, ven) "Tu coger kartoffeln". Yo le digo "No, no", y me dijo "Mañana, brigada de castigo". A la mañana siguiente me levanté más temprano y me fuí donde formaban la brigada de la cantera, que era una brigada de judíos destinados a la muerte. Yo formé con ellos y bajé a la cantera, los peldaños eran todos distintos: ciento cincuenta, unos anchos, otros estrechos. Allí nos cargaron una piedra que pesaba más que yo. Al segundo viaje ya me quedé arriba y no bajé a por más piedras, me puse a manipular piedras para colocarlas en la pared del campo. Me cogió un preso polaco (cabo de varas) hijo de puta, no paró de darme palos todo el día, y los cabrones de las SS se reían. Solo fuí un día a esa brigada de castigo».*[37]



Presoners realitzant treballs forçats a la pedrera. Fotografia: Memorial del Camp de concentració de Mauthausen.

A la primera ocasió de perill que el va amenaçar en aquell lloc de treball que tenia, i havent observat que no hi havia hagut gaire control en la seva assignació, va jugar la carta de que encara no era suficientment conegut i va aprofitar per escapolir-se i colar-se en un altre grup de treball que en principi semblava oferir-li major garantia de seguretat.

Ell mateix ho explicava així:

> *«Me pongo a picar con un pico en el suelo sacando piedras cuando un kapo polaco, que eran peores que los alemanes, empezó a darme puñetazos, patadas,*

[37] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 23.

palos. Me iba y me seguía... Estuve tres días y al cuarto dije: "Auf Wiedersehen". En vez de irme con la compañía de la cantera me metí en otro grupo, cambié el sitio y ya está, no me conocían. En total estuve tres días».[38]

AQUELL PRIMER ANY

De tota manera, el nou grup on estava, dedicat a la construcció, tot i no ser tan terrible com aquell del qual havia pogut sortir, no era cap bicoca. Les condicions de treball eren igualment duríssimes, l'alimentació seguia sent deficient i les vexacions físiques i morals seguien estant a l'ordre del dia.

Francisco Casares ens parla d'aquells ritmes de treball i de la dieta alimentària que seguíen:



Deportats realitzant feines de construcció a Mauthausen. Detall d'una foto de Paul Ricken.Museu d'Història de Catalunya.

«Entre los trabajos estaba el asentamiento del suelo, había un rulo de una màquina apisonadora, era tirado por diez hombres. Si no andaba con diez hombres, quitaban uno y palos al canto.
A la una a comer revoltillo de hierba, que no eran alcachofas ni era nada: era hierba. La compañía compraba un campo de espinacas y las segaban con guadaña, y ahí entraba todo lo bueno y lo malo. Arrimaban un coche y cargaban la hierba con horcas. A las dos, otra vez a trabajar hasta las seis o siete, dependiendo de si venía algún mando, que entonces estábamos hasta las doce de la noche, tanto si hacía frío, agua o calor».[39]

Tal com també feien altres que, com ell, tampoc no es van arribar a enfonsar, en el seu afany per blindar-se al màxim de la violència i opressió externes per tal de no caure en la desmoralització i preservar el seu estat d'ànim mantenint-lo dret tant com li fos possible, procurava no parar-se a pensar gaire, havent arribat a trobar-se sovint a si mateix actuant d'una manera automàtica:

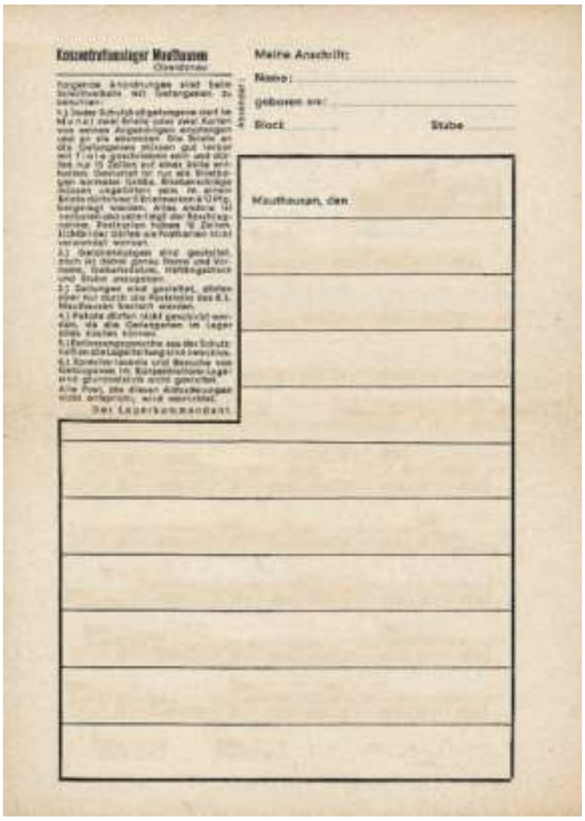
«Hacía cosas que yo no sabía que las estaba haciendo, es que no estaba en el mundo de los vivos».
«El año que estuve en Mauthausen no era consciente de lo que estaba haciendo, pensé que estaba en otro mundo, estaba atontado, no estaba normal»..[40]

[38] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen,...* Op. Cit. PP 73-74.
[39] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 21.
[40] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen,...* Op. Cit. PP. 106 i 111.

Durant una gran part del seu captiveri, i especialment en aquell primer any, Francisco Casares, a l'igual que tots els altres presoners republicans, no va poder escriure cap carta als seus. Les seves famílies no sabien res d'ells, ni tan sols si encara eren vius. Des del moment de la seva captura pels alemanys, van quedar totalment incomunicats, i aquesta situació es mantindria ben bé fins a finals de l'any 1942, en que aquell aïllament forçat deixaria de ser "de iure" per a passar a ser, a la pràctica, "de facto".

Ens ho confirma, per exemple, aquesta carta que la RSHA (Oficina principal de seguretat del Reich), dirigida pel SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, va enviar a la Creu Roja intentant justificar que que si no escrivien als seus era degut al fet que generalment cap d'ells disposava dels suficients diners pel franqueig...

> *«Els rojos espanyols internats al camp de Mauthausen no tenen ingressos propis a no ser que rebin vals de bonificació mitjançant treball especial.*
> *Per tant vaig demanar a l'oficina principal de l'administració econòmica de les SS, que és la responsable del campament de Mauthausen, que cobreixi les despeses de la correspondència que els antics rojos espanyols podien utilitzar segons les meves cartes del 14 de desembre de 1942.*
> *No crec que sigui convenient fer una regulació de finançament especial a causa de les petites quantitats necessàries per al trànsit postal i suposo que, prèvia autorització de l'oficina principal de l'administració econòmica de les SS, la normativa anterior es resoldrà plenament les dificultats anteriors en aquest sentit».*[41]


Konzentrationslager Mauthausen
Meine Anschrift:
Name:
geboren am:
Block: Stube
Mauthausen, den
Der Lagerkommandant

Model de les targetes postals que els interns de Mauthausen estaven autoritzats a enviar.

Quan finalment ho van poder fer, en Francisco es va afanyar a escriure a casa seva. En la seva carta, molt breu, obviava esmentar que el camp on estava era un camp d'extermini. No obstant això, els seu pare va endevinar al moment la terrible situació en que es trobava el seu fill gran.

> *«Cuando mi padre se enteró de que yo estaba en Mauthausen le dijo a mi madre: "Carmen, prepárate para tener otro hijo, porque tu hijo Paco está en Austria en un campo de exterminio y seguramente morirá".*
> *Mis padres se enteraron que yo estaba en un campo por una carta que yo les envié con cuatro palabras, diciendo que estaba en un campo sin dar más*

[41] Arolsen Archives. Incarceration documents/camps. Signatura 1.1.0.2. Doc. Núm. 82339814.

explicaciones. Mi padre se informó y descubrió que era un campo de exterminio».[42]

El Reichsführer Heinrich Himmler va visitar Mauthausen en més d'una ocasió. En una d'aquelles visites, Himmler i Ziereis van passar conversant prop d'un grup d'antics republicans, d'entre els quals, el vinarossenc Francesc Batiste Baila va poder captar de què anava la seva conversa:

«Himmler le preguntó al Lagerführer quién era aquel grupo de prisioneros. "Se trata de rojos españoles", contestó Ziereis. "¡Todos al crematorio!", replicó aquél. La orden fué expresada en alemán del que ya entendíamos las palabras más usuales».[43]



El Reichsführer Heinrich Himmler, l'Obersturmführer Franz Ziereis i el Gauleiter August Eigruber en una visita al camp de Mauthausen. Fotografia: Bundesarchiv Bild 192-111.

Afortunadament, la cosa no va passar d'aquí en aquest cas, però és prou simptomàtica de l'ambient que constantment es respirava.

Francisco Casares també recorda alguna d'aquelles visites, especialment pel que fa a la part que a ell li va pertocar:

«Una vez vino un mando de las SS de Berlín y nos tuvieron trabajando hasta las once de la noche».[44]

No tot havia d'anar malament... Impensadament, podia sorgir, enmig d'aquella barbàrie absoluta, un petit bri d'esperança provinent fins i tot d'algun d'aquells elements que eren els seus opressors.

«Muchos SS no eran malos, era la situación, si lo veía un jefe y no me castigaba, lo mandaban a Rusia, que le tenían un miedo cervical, se ve que ahí los mataban a patadas».[45]

Tal és el cas d'un dels sentinelles de les SS que els custodiaven mentre treballaven, i que, sense potser saber-ho, li va facilitar a Francisco Casares l'accés a una especialitat laboral que ben aviat li suposaria la possibilitat de sobreviure.

«Menos mal que el guardia era una excelente persona, de los pocos que había en las SS, que me dice: Os vais a salvar porque yo soy albañil. ¡Fíjese qué

[42] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. PP. 3-4.
[43] BATISTE BAILA, Francisco: *El sol se extinguió en Mauthausen. Vinarocenses en el infierno nazi*. Ed. Antinea. Vinaròs, 2000. P. 28.
[44] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 23.
[45] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Sobrevivir*... Op. Cit. P. 16

suerte! Con veintiún años ya nos espabilamos, nos enseñó a encofrar y nos dio un cazo más de comida». [46]

Conscient de la tremenda importància que podia suposar el tenir una especialització professional, i especialment en el camp de la construcció a l'hora d'assegurar la pròpia supervivència, el nostre personatge va decidir aprofitar aquella insospitada oportunitat que se li havia presentat i aplicar-se de valent en aprendre tot el que li fos possible d'aquell ofici.

ELS AMICS



Grup d'espanyols a Mauthausen. Fotografia: ARMEX.

Realment, era molt difícil que es produïssin relacions d'amistat tal com les entenem normalment. En un ambient tan allunyat de la normalitat com era el que es respirava en aquell camp, amb una fèrria estructura totalment jerarquitzada en la que cada estament controlava tirànicament els dels nivells inferiors, i on estava rigorosament prohibit parlar durant les hores de feina, així com també relacionar-se amb els interns dels altres barracons, la desconfiança envers els altres va ser un sentiment bastant generalitzat, especialment durant el primer temps, ja que imperava el temor constant a les delacions per qualsevol cosa.

En tal sentit, aquest és el consell que un dels interns veterans, un austríac que estava tancat per delictes comuns, li va donar al comunista aragonès Mariano Constante:

> *«No olvides que aquí cada uno trabaja para él. Posibilidades de escapar no hay ninguna. Preocúpate de ti mismo, no de los otros. Nada de sentimentalismos; hay que ser hombres sin piedad. Si es necesario aplastar a otro detenido no titubees, si no serás tú el aplastado. Frente a un bandido hay que procurar ser doblemente bandido».*[47]

No obstant això, prevalgué el fet que, al contrari del que es pretenia des de la direcció del camp, l'home no és asocial per naturalesa i a poc a poc van anar sorgint uns certs sentiments de solidaritat entre aquells que per una o altra raó existia alguna afinitat o s'havia establert un mínim vincle.

Francisco Casares també va fer amics a Mauthausen, tot i que matisa com era aquella amistat, almenys durant els primers temps de l'internament:

---

[46] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*... Op. Cit. P. 69. De la mateixa autora: *Sobrevivir*... Op. Cit. P. 14. I també *Imposturas*... Op. Cit. P.145.

[47] CONSTANTE, Mariano: *Los años*... Op. Cit. P.119.

«... No eran amigos de verdad, conocidos, muchos, amigos nada, porque no era plan de tener amigos, allí cada uno ventilaba por él.
Éramos tres, Pablo, Jorge y yo, siempre los tres más amigos, no amigos... había confianza superficial, muy ligera, si yo me lavaba en agua que no tenía que lavarme no se lo decía a nadie».[48]

Quan Francisco Casares va arribar a Mauthausen, aquests dos amics dels quals fa menció ja hi portaven més de quatre mesos. Tots dos havíen arribat a Mauthausen el 27 de gener d'aquell mateix any, procedents de l'Stalag XI B, situat a la localitat de Fallingbostel, a la Baixa Saxònia, en el nord-oest d'Alemanya.



L'extremeny Jorge Báez Asensio, ingressat a Mauthausen amb el número 6.224, company de Francisco Casares en tots els destins que va tenir, fins i tot després de l'alliberament. Fotografía: Família Casares.

Un d'ells era l'extremeny Jorge Báez Asensio, quatre anys i mig més gran que ell, ingressat amb el número 6.224, natural de Ribera del Fresno (Badajoz) però criat a Sevilla, amb qui en Francisco Casares va compartir les diverses destinacions que va tenir en el decurs d'aquell llarg captiveri, ja que tots dos van formar part, com tot seguit veurem, de l'anomenat "Kommando César".

L'altre amic durant aquell primer temps va ser el madrileny Pablo García Velasco, ingressat amb el número 5.515 i un any més jove que ell. Els seus destins es van separar en no ser seleccionat, com els altres dos, per a formar part de l'esmentat equip de treball i va romandre tot el temps al camp de Mauthausen fins al dia del seu alliberament.

.

EL "KOMMANDO" CÉSAR

Cap a finals de maig de 1941, es produeix un fet providencial que li suposarà a Francisco Casares la possibilitat, encara que certament remota, de sortir viu d'aquell infern en el que es troba immers i del qual tem que tard o d'hora pugui acabar abocant-lo cap a una mort inevitable.

Aquell cop de sort va ser que els seus coneixements previs de fusteria i el fet d'haver après a encofrar li van obrir la possibilitat de poder treballar en "Kommandos" (grups de treball) exteriors.

«Donde no te pegaban porque había que hacer las casas».[49]

[48] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen...* Op. Cit. PP 100-101.També *Sobrevivir...* Op. Cit. P. 25.
[49] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Sobrevivir...* Op. Cit. P. 6. També *Imposturas...* Op. Cit. P. 145.

És en aquestes dates quan es retroba amb un vell conegut, el valencià César José Orquin Serra, de la seva mateixa edat, tot just un parell de mesos més gran que ell, un individu carismàtic, amb molta visió i empenta, amb el qual ja havia coincidit abans, quan tots dos havien estat internats al camp francès del Barcarès.

César Orquin va ser, realment, un personatge controvertit, que en cap moment va deixar indiferent a qualsevol que tingués res a veure amb ell.

Lloat per uns, que el consideraven com l'home que la Providència havia posat en el seu camí per salvar-los d'una mort pràcticament segura, va ser totalment injuriat per altres, que el tracten de traïdor i de col·laboracionista en completa connivència amb els seus opressors.

Els seus principals detractors van ser en tot moment els comunistes, en una lògica continuació d'aquell vell antagonisme que ja havia omplert de sang els carrers de Barcelona durant el maig de l'any 1937 i que era conseqüència de l'aferrissada lluita entre l'estalinisme i qualsevol forma d'oposició o dissidència. Una lluita que havía causat l'anomenada "Gran Purga" de 1933 a 1938, i que a la pràctica es perllongaria fins l'any 1953, en que va morir Stalin.



El valencià César Orquin Serra, organitzador i cap del "Kommando César", l'equip de treball format exclusivament per republicans espanyols, del qual Francisco Casares va formar part. Fotografia: família Grzona-Orquín.

Valguin com a exemples el testimoni del deportat comunista toledà Emiliano Pérez Dorado, fidel als postulats de la seva filiació política:

> *«César era un español malísimo, peor que un SS, era del POUM, que era la quinta columna en España, operaban en la retaguardia pero contra la República. Y se hizo jefe de un Kommando, vestían como los alemanes, con botas, como si fueran clases preferentes».*[50]

O la qualificació que mereix per part dels també comunistes Manuel Razola i Mariano Constante:

[50] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*... Op. Cit. P. 86.

«En septiembre de 1941, los SS crearon el segundo kommando exterior (Ternberg-Vóklaburg), compuesto exclusivamente por 350 españoles bajo el mando de César, preso de derecho común y provocador».[51]

L'estudiós ontinyentí Guillem Llin Llopis, un dels investigadors que més a fons han estudiat aquest personatge, ens fa aquesta semblança seva:

> *«¿Quién fue César Orquín Serra? Por decirlo en pocas palabras fue un héroe de la II Guerra Mundial. Valenciano, de la calle Alboraia, hizo la guerra española en la XV Brigada Internacional como traductor. Hablaba francés y alemán. Al terminar el conflicto armado, marchó exiliado y estuvo en los campos franceses de Argelés y Saint-Cyprien. Salió en una CTE que fue destinada a la Alsacia, a la Línea Maginot, donde los nazis le hicieron prisionero y, después de encerrarlo en el stalag de Estrasburg, llegó al campo de concentración de Mauthausen.*
>
> *Con una personalidad desbordante, no solo tuvo claro desde el primer momento dónde se encontraba sino, además, se armó con la convicción total que él se iba a salvar. Pero para hacer más complicado su reto, se propuso salvar a todos los republicanos que fuera posible. Ideó un plan que pasaba por convencer al comandante en jefe de Mauthausen, Franz Ziereis, de que le dejara salir en sucesivos kommandos a hacer obras que habían quedado paralizadas por la guerra. Así estuvo en Vöcklabruck (unos 350 deportados republicanos, la mayoría anarquistas), en Ternberg (500 deportados republicanos, con abundante presencia anarquista) i en Redl-Zipf (300 deportados republicanos, en su mayor parte anarquistas).*
>
> *Consiguió su objetivo después de cuatro años y medio de cautiverio. Todos se salvaron (excepto unos pocos que murieron en accidentes de trabajo mientras hacían una presa en Ternberg). Después de la guerra se quedó a vivir en Austria y rehízo rápidamente su vida.*
>
> *Pero había un problema. Había hecho toda la hazaña en solitario, sin permitir que nadie le interfiriera, cosa que a la organización comunista del campo le sentó muy mal. Y fueron los comunistas quienes difundieron el relato que había*



César Orquin a Mauthausen l'any 1947, ja acabada la guerra. Fotografia: Família Grzona-Orquin.

[51] CONSTANTE, Mariano i RAZOLA, Manuel: *Triángulo azul. Los republicanos españoles en Mauthausen*. Gobierno de Aragón, Departamentyo de Educación, Cultura y Deporte i Amical de Mauthausen. Osca, 2008. P.90.

enviado hacía el final de la guerra a muchos comunistas a Gusen para que murieran. Y ese relato fue el que quedó.
Al final, harto de controversias después de haber hecho una proeza sin parangón posible en el campo de concentración de Mauthausen, se cansó y se apartó de en medio. Se fue a la Argentina, donde cosechó un buen número de éxitos profesionales alejado de España, los comunistas, los nazis, y de todo lo que representaban… Nunca más volvió. Nunca más le oyeron decir una palabra. Nunca más se supo de él. Nunca más contestó a las insidias que los comunistas siguieron lanzándole. Nunca más».[52]

César havia arribat a Mauthausen, procedent del Stalag V-D d'Estrasburg, quatre mesos abans que ell, el 13 de desembre de 1940, i aprofitant els coneixements que tenia dels idiomes francès i alemany, havia començat a escalar posicions en aquell camp fins arribar a assolir el grau de "Lagerälteste", responsable del manteniment de l'ordre a tot el campament. Per sota seu es trobaven els "Blockälteste", o responsables dels barracons.

En tot moment César Orquin anava acompanyat del seu fidel company amb qui es tractava de germà, tot i que no ho eren, Lluís Moreno Sabater, natural de Monòver, a qui havia conegut durant l'estada a Estrasburg i que el va acompanyar sempre, fins i tot en el seu exili final a l'Argentina, l'any 1950, on tots dos van arribar en el vaixell "Corrientes" procedent de Gènova..



Presoners de Mauthausen formats durant un recompte. Fotografia de Paul Ricken rescatada per l'intern Antonio García.

Des de la seva elevada posició, la màxima que podia assolir un deportat, es va guanyar la confiança del temible capità Bachmayer, convencent-lo de la conveniència de formar un grup de treball constituït exclusivament per deportats republicans, als quals avalava com a gent de confiança, treballadors, ben qualificats i no conflictius, per tal de destinar-los a aquelles obres externes al camp que convenia fer amb promptitud i ben realitzades.

Aquell projecte va ser immediatament acceptat per Ziereis, el comandant del camp, que li va encomanar que fes la selecció i posterior direcció dels que haurien de composar aquell "Kommando", del qual en César seria el cap i principal responsable.

[52] LLIN LLOPIS, Guillem (16 de desembre de 2018) *Bien. ¿Quién fue César Orquín Serra? Por decirlo en pocas palabras fue un héroe de la II Guerra Mundial. Valenciano, de la calle Alboraia, hizo la guerra española en la XV Brigada Internacional como traductor. Hablaba francés y alemán…* Recuperat de: https://www.facebook.com/guillem.llinllopis.

El primer lloc on se'ls destinaria era Vöcklabruck, una localitat situada a cosa d'uns vuitanta kilòmetres de Mauthausen.

Durant els primers dies de juny van tenir lloc els triatges per tal de dotar de personal el destacament que es volia formar. El principal criteri de selecció era l'estat físic i la potencial capacitat de treball, tot i que també va primar l'experiència professional. Escombrant en certa manera cap a casa, la major part dels components d'aquell primer grup que en César s'emportava estava constituïda per anarquistes o elements sense cap filiació política definida, com era el cas de Francisco Casares, que des del primer moment va formar part d'aquell grup. En el seu cas, i com ja s'ha dit, la seva experiència prèvia en l'ofici de fuster i els petits coneixements de tècnica constructiva que havia acabat de rebre, li van suposar el poder exercir l'especialitat d'encofrador en aquells treballs de construcció als quals anàven destinats.



César Orquín (dret i amb jaqueta) acompanyat per diversos membres del seu "Kommando". Fotografia família Grzona-Orquín.

Ell mateix ens ho recorda en diverses ocasions, tot matisant-nos, però, que el seu nou destí no era cap moma:

> *«En el campo grande estuve siete meses más o menos. Un día Bachmayer pidió diez carpinteros. Levanté la mano y entre otros nos llevaron a un pueblo llamado Vöcklabruck»*[53]
> *«César era amigo mío y me escogió, que yo no era revolucionario».*[54]
> *«No quise ser enchufado porque tienen muy mala propaganda, mala apreciación. Decían que eran hijos de su madre. Les decían pelota, canalla, sinvergüenza. Dije: Me voy del campo. En el primero que salió de españoles salí yo, llegué a Vöcklabruck y respiré porque pensé: Aquí habrá menos guantadas».*[55]

VÖCKLABRUCK

El subcamp de Vöcklabruck-Wagrain, situat a la ciutat i barriada de tal nom, a tocar de la carretera que va a Linz, es va construir per ordre de la Deutsche Erd-und Steinwerke GmbH (DEST), la mateixa empresa propietat de les SS que gestionava les pedreres a Mauthausen i Gusen, per tal de realitzar en aquella zona diverses obres públiques, per a

[53] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 24.
[54] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*... Op. Cit. P 85.
[55] Id.: *Mauthausen*... Op. Cit. P. 148. De la mateixa autora: *Sobrevivir*... Op. Cit. P. 18. I també *Imposturas*... Op. Cit. P. 148.

la qual cosa els presoners del campament van ser distribuïts en diferents grups de treball que operaven en altres tants punts d'aquella zona.

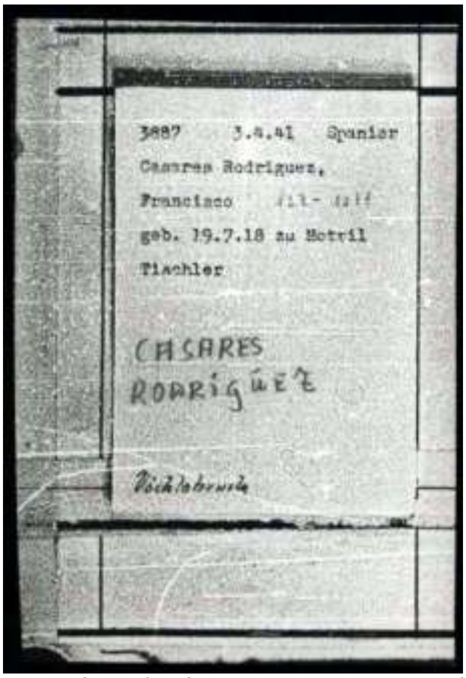
Els dos principals grups, anomenats "Strassenbau I" i "Strassenbau II", es van assignar a fer obres de construcció de carreteres al sud de la ciutat. Altres tres grups de treball menors, Vöcklabrücke, Agerbrücke i Tiefenweg, es van ocupar de la construcció d'un pont, i encara altres petits grups van treballar en la construcció d'una canonada d'aigua, en una pedrera a la propera ciutat d'Attnang-Puchheim, i en treballs de demolició. Tots aquests grups de treball eren dirigits per personal civil austriac que no tractava directament amb els treballadors, només amb els responsables de cada grup.

El camp de concentració, que depenia jeràrquicament del camp principal de Mauthausen, consistia en un espai rectangular tancat amb filferro espinós sense electrificar on hi havia sis barracons de fusta disposats en forma d'U per tal de formar una plaça central, inicialment coberta de gespa, i al seu front estava el SS-Hauptsturmführer (capità) Kurt Emil Schmutzler, un home que els doblava en l'edat, tenia 46 anys, i que abans de la guerra havia estat pintor de parets. L'auxiliaven un parell d'oficials i les tasques de vigilància anaven a càrrec d'una trentena de membres de les SS, la major part dels quals procedia del front de l'Est i estaven destinats uns mesos en aquell camp per recuperar-se.

El dia 6 de juny de 1941 Francisco Casares va arribar a Vöcklabruck formant part del primer contingent de deportats republicans, al que poc després seguirien altres fins assolir una població interna de 337 homes.

Ell mateix ens ho comenta i ens parla de quin va ser el seu comès en aquells treballs:

> *«Nos instalamos y allí estuvimos unos tres o cuatro meses haciendo las bases para instalar un puente que cortaba muchos kilómetros de carretera».*[56]


3887 3.4.41 Spanier
Casares Rodriguez,
Francisco
geb. 19.7.18 zu Motril
Tischler
CASARES
RODRIGUEZ
Vöcklabruck

Fitxa d'ingrés de Francisco Casares al camp de Vöcklabruck. Arolsen Archives.

Entre els integrants dels grups que s'incorporarien amb posterioritat hi havia alguns comunistes, entre ells Antonio Leiva Hurtado, Antonio Aparicio Pérez, Marcelino Begueria Agón o Antonio Marin Salmerón "Donato" , que agrupats al voltant del madrileny Víctor Ronda Ortega van constituir en el si d'aquell "Kommando" un cert contrapoder que a la llarga acabaria qüestionant el lideratge de'n César.

Les condicions de treball, tot i que dures, eren abismalment diferents de les del camp principal de Mauthausen. El treball era intens, és clar, amb jornades d'entre 10 i 12 hores però, per exemple, a l'hivern es tornava abans, per protegir-se del fort fred imperant. A l'hora de treballar hi participava pràcticament tothom, i al camp, de tots els

[56] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 24.

interns, només quedava en César acompanyat dels seus col·laboradors més propers i dels dos cuiners, que eren alemanys.

L'alimentació, element fonamental per garantir la supervivència, era substancialment més racional que al camp mare. Tot i que la dieta era la mateixa, atès que els ingredients i quantitats venien determinats des de la seu central, les racions se servien íntegrament, sense les habituals retallades d'allà, i en cas de quedar algun petit excedent, aquest es destinava als físicament més necessitats, o als que havien realitzat algun tipus de treball extra. Fins i tot, en el cas del deportat d'origen magribí Mokadam Ben-Tahar, el qual havia ingressat a Mauthausen quatre dies més tard que Francisco Casares, el 7 d'abril d'aquell any, procedent del Stalag XVII-A de Kaisersteinbruch (Àustria), es va arribar a reservar la seva ració durant el Ramadà, per tal que la consumís durant la nit.



Els barracons del camp de Vöcklabruck. Fotografia: Bundesarchiv. Imatge núm. 192-254.

Tot i que les condicions no eren ni de bon tros òptimes, Francisco Casares es considerava més que satisfet amb aquell canvi:

> *«Había menos jaleo, menos "raus", estábamos más libres que en el campo grande; siempre había puntapiés, cogotazos, arrestos, pero eran menos. La comida ganó un poco porque éramos cien tíos. Además eran cocineros alemanes muy curiosos, muy buenas piezas, estaban gordísimos; nada más que el olor de la caldera...».*[57]

Tot i haver sortit guanyant amb aquella nova destinació, les condicions no eren en absolut òptimes. Hi havia fortes diferències i els seus caps, encara que companys en el cautiveri, s'encarregaven prou de mantenir autoritàriament i amb una certa violència l'autoritat que per delegació ostentaven.

Francisco Casares recorda una ocasió en que, sense haver tingut cap culpa, li va tocar encaixar un càstig físic arbitrari propinat pel mateix César, acompanyat en aquell moment per un dels seus segons, el també "kapo" Venancio Rosell Geis, natural de Cervià de Ter, àlies "el Baldragues":

> *«Un día, los hijos de puta que se quedaban en el campo, los cocineros y los del servicio de las SS, como no hacían nada durante todo el día, estaban jugando. Un domingo, al formar, los de cabeza de sección estaban jugando, y el jefe (que se llamaba César, un valenciano muy gracioso, y el segundo, que era un chaval de Gerona que le llamábamos el Baldraga, eran presos igual que yo, pero jefes), indignado por el folleteo que tenían, les llamó la atención dos o tres veces. Se*

[57] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Sobrevivir*...Op. Cit. P. 18. També *Imposturas*... Op. Cit. P. 148.

cabreó y con la mano zurda me dió una hostia que me desencajó la mandíbula. Yo no hacía nada, estaba formado, pero le dió al primero que vió».[58]

Un equip tan reduït com era aquell, disposava d'un sanitari propi que els va acompanyar en totes les seves destinacions, es tractava d'Enric Rigau Quintana, natural de Llagostera i militant del PSUC, un llicenciat en medicina que no havia pogut obtenir el títol oficial per causa de la guerra, però que fou habilitat pel govern de la República per a exercir de metge,[59] i com a tal havia actuat fent de tinent mèdic a l'onzè cos d'exèrcit republicà quan aquest cos va estar combatent al front del Segre.[60]

Francisco Casares el recorda, així com també a un dels seus pacients, Antonio García Ribas, natural d'Almuñécar, un poble situat a una vintena de kilòmetres del seu:

«Teníamos un médico, un chaval de Barcelona que siempre estaba en la enfermería acompañado de un chico de Almuñécar que tenía una bala rozándole el corazón. Esta herida a veces se secaba y otras sangraba. Los alemanes se interesaron por el chaval y siempre estaba en la enfermería con el médico y querían que cuando terminara la guerra lo llevaran a Berlín para operarlo».[61]



Cuina del camp de Vöcklabruck. Fotografia: Bundesarchiv. Imatge núm. 192-266.

Tot i la possible gravetat de la seva ferida, hi ha constància de que Antonio García Ribas va poder sobreviure i acabà sent finalment alliberat.

TEMPTATIVES D'EVASIÓ

Les fugues, tant de Mauthausen com de qualsevol dels seus subcamps, no van ser en cap moment un fenomen que es donés amb gaire freqüència. Més aviat van ser molt poques, i en la seva pràctica totalitat van acabar tenint funestes conseqüències per als que ho van intentar. Prou conegut és el deplorable cas de Hans Bonarewitz, un gitano austríac que es va escapar del camp de Mauthausen el juliol de 1942 i que, un cop capturat pels alemanys, i en una demostració de vesànica ironia, va morir penjat davant de tots els altres interns acompanyat pels acords de la cançó "J'attendrai", interpretada per una petita orquestra formada pels seus propis companys.

[58] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. PP. 24-25.
[59] Gaceta de la República Núm. 208, del 27 de juliol de 1937. PP. 367-368.
[60] Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional. Núm. 251, del 19 d'octubre de 1937. P. 118.
[61] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 25.

Dues d'aquestes arriscades temptatives van ser dutes a terme en aquell temps per companys de Vöcklabruck als quals Francisco Casares coneixia prou be per haver estat treballant plegats, braç a braç.

El bon clima que es respirava en aquell destí, en comparació amb el del camp mare de Mauthausen, no va ser suficient per apaivagar els afanys de llibertat d'alguns dels seus interns, i el 28 d'agost de 1941, tot just un parell de mesos després d'haver arribat a aquell destacament, ja es va produir una fuga, protagonitzada pel magribí Mokadan Ben-Tahar.

> *«Uno de los poquísimos casos de evasión en que nunca fué atrapado el fugado, fué el marroquí, ciudadano español, Mokadan Ben Tahar, quien el 28 de agosto de 1941 se fugó del kommando Vöclabruck. Jamás fué encontrado».*[62]

Cinquanta anys després d'aquests fets, alguns testimonis supervivents comentaven que el magribí fugitiu s'havia perdut a les muntanyes, morint de fred, una versió que per a molts es presta a dubtes raonables, atès que es va evadir durant l'estiu.[63]



Agustín Santos (esquerra) i Joan Adelantado (dreta) en sengles fotografies fetes anys després dels fets que s'esmenten.

El 17 d'octubre d'aquell mateix any va tenir lloc una temptativa frustrada de fugida per part de l'extremeny Agustín Santos Fernández i el català Joan Adelantado Andreu, els quals, després d'haver deixat passar l'hivern, ho van tornar a intentar el 5 d'abril de 1942. Aquesta vegada també els acompanyarà l'andalús Francisco López Bermúdez.

Tot recollint el testimoni que un dels seus protagonistas, Agustín Santos, va donar l'any 1967[64], l'historiador Ernest Gallart ens fa una síntesi d'aquella èpica fuga:

> *«El dia 5 d'abril de 1942, quan sona el xiulct que anunciava que calia entrar a les barraques, s'amagaren al vàter. Quedaven deu minuts fins que el cap del camp fes la revista quotidiana. Esperaren una mica fins que les portes i finestres de les barraques es tanquessin i, reptant, feren un forat al filat, sortiren en*

[62] VILANOVA FUENTES, Antonio: *Los olvidados: los españoles en la segunda guerra mundial*. Ed. Ruedo Ibérico. Paris, 1969. P. 113.

[63] GALLART VIVÉ, Ernest: *Los republicanos españoles en el sistema concentracionario del KL Mauthausen: El Kommando César*. Memoria Viva. Asociación para el estudio de la deportación y el exilio español. Madrid, 2011. PP.169-170.

[64] El relat d'aquesta fuga, fet pel propi Agustín Santos, ha estat publicat íntegrament a: PONS PRADES, Eduardo i CONSTANTE, Mariano: *Los cerdos del comandante*. Editorial Argos Vergara. Barcelona, 1978. PP. 236-242 i també a CHECA, Sandra, DEL RÍO SÁNCHEZ, Àngel, MARTÍN MORALES, Ricardo: *Andaluces en los campos de Mauthausen*. Fundación Pública Andaluza Centro de Estudios Andaluces. Sevilla, 2006. PP. 41-44.

silenci i s'arrossegaren per l'exterior. Quan eren a 500 m, sentiren els xiulets i els crits dels SS: s'acabava de descobrir la fuga. La seva intenció era dirigir-se a Suïssa. Optaren per amagar-se de dia i caminar de nit en direcció a les muntanyes del Tirol. La roba i el menjar I'aconseguien a les granges. El 25 d'abril, toparen amb un guàrdia que els intenta deturar: s'escapoliren donant-li un cop de puny, però començà a cridar demanant auxili. Es posaren a córrer i en la confusió perderen Adelantado. Aquest fou detingut molt a prop d'allí i enviat a 1'strafkompagnie del KL Mauthausen on aconseguí sobreviure gracies a la solidaritat d'altres espanyols. Enviat a un kommando al Tirol integrat per condemnats a mort, s'evadí la mateixa nit que arribà i després de vagar per les muntanyes entrà en contacte amb els maquis de Tito, al quals s'integrà, i participà en I'alliberament de Iugoslavia. Els dos restants continuaren caminant cap a Suïssa, guiant-se per un vell mapa austríac que havien trobar a la casa d'un guàrdia forestal. Entrat el mes de maig, les caminades nocturnes eren més fàcils per la climatologia. Un dia, dalt d'un cim aparegué un forestal que, sense avisar, disparà. Fugiren i se separaren. Santos pujà dalt d'una muntanya on hi havia una cabana i s'ocultà a la palla. Al cap de moltes hores, aparegué López, malferit. El tret I'havia tocat. Decidiren esperar que es fes de dia. Amb la claror i amb un ganivet que trobà, li netejà la ferida. Reposaren tot el dia i a la nit reprengueren la marxa. López no podia més i demanà a Santos que l'abandonés. El1 li contestà que quedava poc i que per facilitar el trajecte vorejarien les carreteres. Dos dies després, eren detinguts a Landeck (Tirol). Els portaren a la gendarmeria i explicaren que eren presoners de guerra evadits d'un stalag. Santos fou deportat a Rawa-Ruska (Ucraina) i perdé el contacte amb López. Allí, hi romangué fins el 21 d'agost de 1942, en que dos inspectors de la Gestapo el conduiren a Cracovia (Polonia) per interrogar-lo. Tres dies després, fou lliurat als SS del KL Mauthausen i enviat a la companyia disciplinaria on resistí vuit mesos gracies a la solidaritat dels seus companys. Allí coincidí amb López, que hi morí I'hivern de 1942. La companyia fou transferida a Gusen i la intervenció dels companys possibilità la sortida d'aquest destí i seguir en règim normal fins a I'alliberament».[65]



Accés al camp de Vöcklabruck vist des de l'exterior. Fotografia: Vöcklabrucker Gruppe Mauthausen Komitee.

En altres casos, especialment al camp principal, les represàlies sobre la resta dels deportats havien estat molt fortes. En aquest, sorprenentment, el càstig es va limitar a fer-los estar durant tota una nit tumbats al mig de la plaça.

[65] GALLART VIVÉ, Ernest i SAIZ CALVÓ, Sílvia: *Història oral i deportació republicana espanyola al KL de Mauthausen: El cas de Castellar del Vallès*. Dins *Arraona, revista d'història* núm 22. Arxiu Històric de Sabadell. Sabadell, 1999. PP. 45 i 46.

NOU DESTÍ: TERNBERG



El subcamp de Ternberg. Fotografia: Mauthausen Komitee.

El camp de Vöcklabruck no va durar gaire temps més.

Més o menys per aquell temps, durant la primavera de 1942, la “Reichswerke Hermann Göring AG" (RWHG), una poderosa agrupació estatal nazi d’indústries dedicades a la mineria, la siderúrgia, l’armament i els transports, havia demanat a la comandància del camp de Mauthausen l’enviament de presos per dedicar-los a la construcció de la central hidroelèctrica de Ternberg.

L’origen del projecte de construcció d’aquella central es remunta a l’època d’entreguerres, entre els anys 20 i els 30, quan l’Österreerreichische Kraftwerke Aktiengesellschaft (ÖKA) va planejar bastir una cadena de centrals hidroelèctriques al curs del riu Enns, un projecte que no es va arribar a materialitzar a causa dels problemes financers i de la crisi econòmica mundial.

Després de l '"Anschluss" (annexió d'Àustria per part d’Alemanya), l'establiment de noves fàbriques d'armament va donar lloc a una major demanda d'energia elèctrica que caldria cobrir amb la implementació d’aquella projectada cadena de centrals elèctriques de l’Enns. Tot i això, l’ÖKA s’enfrontava en aquells moments a la competència de la recentment fundada Alpenelektrowerke (AEW) i de la Reichswerke Hermann Göring.

Per una carta enviada el 21 de març de 1941 per Martin Bormann a Hans Heinrich Lammers[66], podem saber que aquella disputa de competències, tot i haver estat sotmesa a l’arbitri d’August Eigruber, “Gauleiter” de l’Alt Danubi, no s’havia pogut resoldre, i

[66] Bundesarchiv Berlin. R.43II/347. Recollit a RATHKOLB, Olivier, FREUND, Florian: *NS-Zwangsarbeit in der Elektrizitätswirtschaft der “Ostmark” 1938-1945*. Böhlau Verlag. Viena, 2002. P. 31.

va caldre la intervenció personal del propi Adolf Hitler per acabar amb aquell enutjós afer que tenia paralitzat el projecte.

Atesa la gran importància que aquelles centrals podien tenir per al subministrament d'energia, tant a les indústries que se n'havien de servir com a la propera ciutat de Linz, Hitler va ordenar que es lliuressin immediatament els corresponents permisos d'obres a uns i altres, amb la qual cosa es van poder iniciar alhora els treballs a les centrals previstes de Ternberg, Rosenau i Garsten, al riu Enns.[67]

Quan a l'octubre de 1941 van començar les obres de construcció de la central elèctrica de Ternberg no hi havia pràcticament mà d'obra local disponible, per la qual cosa la gerència de la Reichswerke Hermann Göring, que tenia molt bons contactes amb les oficines centrals de les SS a Berlin, va aconseguir que, com en molts altres llocs, aquella manca de personal fos suplida amb mà d'obra esclava procedent dels camps de concentració

Com que a causa de les males condicions de vida i treball les condicions físiques dels presos de Mauthausen i Gusen no eren les idònies per a aquell nou treball, es va decidir tancar el camp de Vöcklabruck ja que era de menor valor estratègic, i que els seus prop de 400 interns, els integrants del Kommando César, fossin enviats a Ternberg per a dur a terme aquella feina.


Membres del Kommando César treballant a la presa de Ternberg. Fotografia: Mauthausen Komitee.

Així ho recorda Francisco Casares:

> *«Levantamos una base* [del pont que construïen a Vöcklabruck] *y empezábamos la segunda cuando nos llevaron a Ternberg, otro pueblo a unos treinta kilómetros».*[68]

En conseqüència, el grup va sortir el dia 14 de maig de 1942 de Vöcklabruck per a ser traslladat al camp de Ternberg, al temps que es clausurava aquell camp on fins llavors havien estat. Les obres que allà van quedar inacabades no serien represes i finalitzades fins a bastant temps després d'haver acabat la guerra.

En aquell nou lloc de destí l'empresa Ennser Kraftwerkbau AG estava construïnt el basament per a una central hidroelèctrica a la riba del riu Enns, afluent del Danubi, en uns treballs que havien començat el 8 de febrer i en els quals estaven ocupats fins

[67] BENZ, Wolfgang, DISTEL, Barbara, KÖNIGSEDER, Angelika: *Der ort des terrors:Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*. Vol. 4. Ed. C.H. Beck oHG. München, 2006. P.441.
[68] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 24.

llavors presoners de guerra francesos i polonesos, així com treballadors civils txecs. El grup de republicans arribava per afegir-se als que ja hi estaven treballant.

> *«Llegamos y nos llevan al trabajo, que estaba junto a un río, y también una central eléctrica pequeñita».*[69]

Els nouvinguts es van instal·lar el 15 de maig al camp de Ternberg, i d'acord amb un informe fet per la policia local el dia 16, els arribats eren 320 rojos espanyols custodiats per 40 membres de les SS.[70]

Al front d'aquell camp estava, quan ells hi van arribar, el SS-Obersturmführer (tinent) Kieserle. Aquest oficial no s'hi va estar gaire, ja que a finals d'aquest mateix any seria substituït pel SS-Hauptsturmführer (capità) Anton Ganz, el qual feia poc que s'havia incorporat a la plantilla d'oficials de Mauthausen.



El SS-Hauptsturmführer Anton Ganz, responsable del subcamp de Ternberg. Fotografia: United States Holocaust Memorial Museum.

Poc se sap, però dels responsables d'aquell camp:

«Com que Ternberg no va arribar a ser mai un tema especial en els processos als nazis, només hi ha un nombre molt limitat de documents SS i gairebé no hi ha informes de testimonis oculars, per la qual cosa no es pot dir res sobre altres incidents. Tanmateix, no se sap pràcticament res. El SS-Obersturmführer Kieserle va ser anomenat com a "comandant de l'empresa" només en un interrogatori del SS-Scharführer Josef Schiller. Anton Ganz, que després es va convertir en el famós líder del camp de concentració Ebensee, va ser el comandant del camp a Ternberg des de finals de 1942 fins a maig o juny de 1943».[71]

El dia 17 de maig de 1942 els "Rotspanier" que acabaven d'arribar es van incorporar a la feina, que consistia principalment en la cimentació del futur sistema d'embassaments. Ja entrats en l'any 1943 es van completar parts del sector esquerre del conjunt a construir i es va començar a la part dreta, treballant al mig del riu.

Allà a Ternberg, i especialment durant el primer any, el paper de César Orquin i el seu grup gaudia de la major consideració.

El valencià Luís Estañ Alfosea, company de Francisco Casares en totes les destinacions que va tenir fins al moment del seu alliberament, ens ho confirma:

---

[69] Id.

[70] MEGARGEE, Geoffrey P. (editor): *Encyclopedia...* Op. Cit. P. 952.

[71] RATHKOLB, Olivier, FREUND, Florian: *NS-Zwangsarbeit...* Op. Cit. P. 66.

«César llegó a tener tal autoridad con los alemanes, que en Ternberg, construyendo una obra de esa envergadura, donde habría dos docenas de ingenieros alemanes, a César se le pedía opinión, lo que pasa es que esto no llegaba al resto, yo sí porque era íntimo amigo de él, bueno íntimo amigo nos hicimos allí, al ser valenciano y tal, y allí no se movía nada sin pedirle opinión a César».[72]



Els integrants del "Kommando César" durant la construcció de la central hidroelèctrica de Ternberg. Fotografia: KZ-Gedenkstätte Mauthausen.

Tot i que les condicions de Ternberg, a l'gual que abans a Vöcklabruck, eren abismalment diferents de les del camp principal de Mauthausen, el cert és que la vida allà no era cap paradís. El menjar era el mateix en un i altre lloc, la única diferència és que a Ternberg les racions es consumien completes, i el treball era dur, extenuant i sense pràcticament mesures de seguretat. De tota manera, aquelles millors condicions a tots els nivells els suposaven una major garantia de supervivència, i en tal sentit era de destacar la baixíssima taxa de siniestralitat que s'hi va enregistrar.

Tot i això, mentre van estar treballant a Ternberg es van produir entre ells dotze baixes, causades majoritàriament per accidents laborals, tot i que també hi van haver altres causes com l'esgotament o fins i tot un cas de tuberculosi.

Estant a Ternberg, Francisco Casares va tenir la gran sort de poder-se lliurar durant un bon temps d'aquell dur e insegur treball físic quan un dels tècnics civils alemanys el va agafar com a assistent:

[72] GALLART VIVÉ, Ernest: *Los republicanos...* Op. Cit. P. 187.

«Había un ingeniero alemán pero hablaba español, estuvo preso en España. Este hombre padecía del estómago, tenía una úlcera y los médicos le dijeron que cuando terminara la guerra lo operarían.
En una reunión, dice uno de los míos: "Málaga" (ese soy yo). Dice el ingeniero: "¿Usted es de Málaga o se llama Málaga?". "Ni soy de Málaga, ni me llamo Málaga". Entonces me dijo: "Usted fíjese siempre en mi y cuando levante la mano usted coge la lata que había harina de maíz con algo más y pone dos cucharadas bien llenas, lo pone en un bote, le añade agua, lo calienta y cuando hierva me hace una señal".
El llegaba, se lo tomaba y le calmaba el dolor y seguía trabajando: Esa era mi faena».[73]

També a Ternberg hi va haver una temptativa de fuga. Els que ho volien intentar aquest cop eren el manxec Antonio Rosas Sánchez, un home ja gran que havia estat capità de l'exèrcit republicà i el jove barceloní del Poble Sec Ferran Soler Franquet, antic membre de les JSU. César Orquin va tenir coneixement del què estaven tramant aquells dos homes, i en previsió de possibles repressàlies sobre tot el grup, va avortar aquell conat d'evasió fent que els retornéssin a Mauthausen.



Entre el 5 de juliol i el 23 d'agost de 1943, mentre Francisco Casares i els seus companys estaven al camp de Ternberg, va tenir lloc la decisiva batalla de Kursk, que va suposar el començament del declivi militar del fins llavors puixant Tercer Reich. Fotografia: Col·lecció Russian Embassy, UK (de twitter).

Tot i que durant els dos anys i mig llargs que s'hi van estar, gairebé no els arribaven les notícies de l'exterior, el cert és que durant el temps que van estar internats en aquell camp havien tingut lloc en els escenaris europeus uns esdeveniments decisius pel que fa a la marxa de la guerra, que havien fet trontollar la fins llavors inamovible supremacia germànica en els fronts de batalla.

Així, el 2 de febrer de 1943 capitulava a Stalingrad el 6è exèrcit alemany del Generalfeldmarschall Friedrich Paulus i aquell mateix estiu tenia lloc la decisiva batalla de Kursk, començant llavors la imparable contraofensiva soviètica que els portaria fins Alemanya. El 10 de juliol d'aquell any els americans desembarcaven a Sicília, passant a continuació a la península italiana, i el 6 de juny del any següent els aliats desembarcaven a Normandia, establint el segon front, l'occidental. Aquell Reich que, segons Hitler, havia de durar mil anys, es trobava entre dos focs i el cercle s'anava tancant progressivament.

L'any 1944 les forces aèries dels Estats Units van situar les bases de la XV Força Aèria a Itàlia per tal d'atènyer amb més facilitat Àustria i el sud d'Alemanya, objectius que ja

[73] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 24.

havien començat a bombardejar l'any anterior. En els primers mesos d'aquest mateix any els atacs sobre ciutats, indústries i comunicacions van ser continus, marcant un punt d'inflexió en l'economia del Reich en castigar constantment les seves infraestructures.

Cap a finals d'estiu, i per causa de la manca de subministrament de materials, les obres de construcció a Ternberg es van haver d'aturar, deixant a mig fer els treballs de formigonat que estaven previstos.

El 18 de setembre de 1944, els 395 treballadors que hi havia en aquell moment es van dirigir cap a l'estació on els esperava un tren que els hauria de retornar al camp principal de Mauthausen, al temps que es clausurava i desmantellava el recinte on fins llavors havien estat internats.

Tot el que amb la seva marxa havia quedat sense acabar va ser finalitzat quan va acabar la guerra. L'estiu de 1945, després de la desfeta del Reich, les obres de construcció es van reprendre sota la supervisió de les forces d'ocupació i uns anys més tard la construcció de la central elèctrica va ser assumida per la llavors recentment creada Ennskraftwerke AG, que se'n va fer càrrec el gener de 1948 i va finalitzar els treballs l'any 1949.[74]



Interior d'un barracó al camp de Mauthausen. Foto: The Holocaust Education & Archive Research Team.

ALTRE COP A MAUTHAUSEN

Només arribar, el grup va ser instal·lat en un barracó per a ells sols, on van haver de sometre's a una nova quarantena, que va ser considerada per molts com a una mena de descans que, en vista del bon treball que havien realitzat, els havia brindat el SS-Hauptsturmführer Georg Bachmayer per tal que recuperéssin forces de cara a futures destinacions.

Casares ens ho confirma:

> *«El comando de César vuelve a Mauthausen y lo ponen en cuarentena otra vez».*[75]

Durant els dies següents es van poder adonar que les coses, allà dins, havien anat variant sustancialment durant els tres anys llargs que ells havien estat fora.

[74] BENZ, Wolfgang, DISTEL, Barbara, KÖNIGSEDER, Angelika: *Der ort...* Op. Cit. P. 442, i també a LE CAËR, Paul i SHEPPARD, Bob: *Mauthausen. Edition bilingüe Français-Anglais*. Editions Heimdal. Saint-Martin-des-Entrées, 2000. P. 132.

[75] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Sobrevivir...* Op. Cit. P. 23.

No gaire després de la seva sortida cap a Vöcklabruck, el 22 de juny de 1941 s'havia iniciat l'anomenada Operació Barba-Roja, en la qual el Reich, traïnt el pacte Molotov-Ribbentrop de no agressió, va envair la Unió Soviètica.

En previsió de l'arribada de forts contingents de presoners russos, es va decidir adequar el camp. La primera de les operacions que es van dur a terme és l'anomenada Gran Desinfecció, ben viva a la memòria de tots els interns, realitzada el mateix 22 de juny.

En ella, i mentre es fumigaven les barraques, els presos van haver de romandre, nus durant tot el dia i sense fer res, en l'anomenat «Pati dels Garatges». Un grup d'antics republicans, membres del PCE i del PSUC, ho van aprofitar per conversar i deixar sentades les bases del que hauria de ser la futura organització clandestina dels presoners, que acabaria tenint un paper determinant, especialment a partir de 1943.



Mauthausen: La Gran Desinfecció del 22 de juny de 1941, origen de l'organització clandestina dels presoners. Fotografia: Bundesarchiv. Imatge Núm. 192-207.

«El origen de la organización política de Mauthausen se remonta a la gran desinfección de junio de 1941. Ese día un puñado de comunistas españoles aprovecharon las largas horas de espera en las que estuvieron concentrados en el patio de los garajes, para plantear la necesidad de crear una estructura que articulara la solidaridad y la resistencia. Desnudos, y bajo un sofocante calor, se fueron reuniendo en pequeños grupos para contarse sus desventuras, pero también para intercambiar ideas y propuestas. Esa jornada finalizó con el nombramiento de un primer Comité de Dirección. De él formaban parte Manuel Razola, José Perlado, Santiago Bonaque, Joan Pagès y Manuel Bonet».[76]

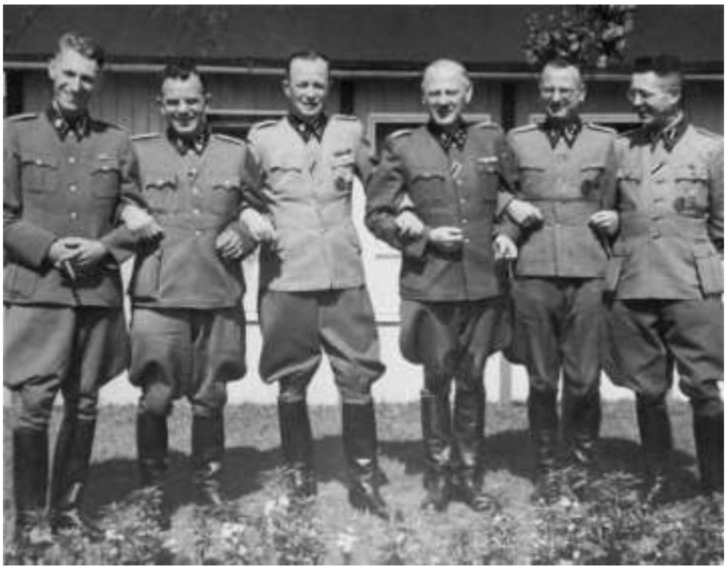
A partir d'aquell moment, en una constant tasca de formiguetes, van centrar els seus esforços en escalar posicions i copar el màxim possible de llocs clau en l'estructura del camp, desplaçant, a poc a poc als presos comuns alemanys i austríacs que fins llavors els havien estat ocupant, la qual cosa els va permetre disposar d'uns mínims recursos que eren utilitzats solidàriament.

Els canvis que havien tingut lloc durant la seva absència eren, realment, notoris. Així comparava Francisco Casares la situació actual en aquell camp en comparació a com estaven quan ell i els seus companys van marxar a Vöcklabruck:

[76] HERNÁNDEZ DE MIGUEL, Carlos: *Los últimos*.. Op. Cit.

«Entonces había mala vida en Mauthausen, porque les pegaban mucho a los españoles. Al principio murieron muchos, después fué más calmada la cosa, ya se hicieron los dueños los españoles: "Stubedienst"[77]*, criados de alemanes, barberos, cocineros... ».*[78]

Quan Casares i els altres membres del Kommando César van arribar, l'organització cladestina dels antics republicans els va obsequiar, a manera de benvinguda, amb paquets de margarina, sucre i pa, així com també amb dos termos plens de sopa.



Part de la plana major del camp de Mauthausen. D'esquerra a dreta:l SS-Hauptsturmführer Erich Wasitzky (farmacèutic); Karl Schulz, cap del "Departament Polític" (oficina de la Gestapo al camp); SS-Standartenführenführer Franz Ziereis (comandant del camp); SS-Sturmbannführer Eduard Krebsbach (metge); Karl Boehmichen (metge) i un SS-Obersturmfuehrer no identificat.

Els comunistes Razola i Constante, frontalment oposats a César Orquin, també ens parlen d'aquella acollida:

«Cuando regresaron en pésimas condiciones de salud a Mauthausen el kommando de Ternberg y otros, el comité de unión nacional decidió proporcionarles prendas y calzado, y, unos días más tarde, aquellos que más lo precisaban vieron cubiertas sus necesidades».[79]

També havia influït molt a suavitzar el clima d'aquell camp el fet que el desenvolupament de la guerra als camps de batalla, clarament desfavorable a les armes alemanes, havia propiciat que molts dels antics guardians de les SS que hi havia hagut abans fossin enviats a combatre al front, i que les seves places estiguéssin ara ocupades per "Volkdeutsche"[80] molt menys motivats que els anteriors guardians.

«Els SS han estat renovats en la seva gran majoria. Han vingut guardians de nacionalitats balcàniques, d'antecedents familiars més o menys alemanys, molt diferents dels hitlerians purs que teniem abans i que han estat portats al front. Aquests solen ser políticament indiferents i estan molt enutjats pel "voluntariat per força" en què els han compromès».[81]

---

[77] Responsable de la neteja del barracó.
[78] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Sobrevivir...* Op. Cit. P. 17. També *Imposturas...* Op. Cit. P. 147.
[79] CONSTANTE, Mariano i RAZOLA, Manuel: *Triángulo azul...* Op. Cit. P. 129.
[80] Individus d'origen alemany o membres de grups de cultura i idioma alemanys que residien a diverses parts d'Europa, procedents d'antigues migracions. Considerats també aris, podien formar part de les organitzacions polítiques nacionalsocialistes o de les forces armades.
[81] AMAT-PINIELLA, Joaquim: *K. L. Reich*. Op. Cit. P. 162.

Sense fer cap altra cosa que cuidar de l'ordre i neteja del seu barracó, Francisco Casares i els seus companys es van passar un parell i mig de mesos gaudint d'aquella insospitada inactivitat.

Cap a finals de novembre es va començar a parlar de que aviat es tornaria a mobilitzar el seu grup, i que, pel que semblava, la nova destinació seria Redl-Zipf, una localitat relativament propera de la qual se sabia ben poca cosa, a tot estirar, que hi havia instal·lat des de feia poc temps un grup de treball integrat per deportats de diverses procedències.

Aquesta vegada, però, no hi aniria la totalitat del grup, sino que hi hauria uns quants que es quedarien a Mauthausen.

Entre els que es van quedar es trobaven alguns dels que estant a Ternberg li havien plantat cara a César i també alguns malalts. Altres es van voler quedar perquè els seus companys de Mauthausen els havien trobat destinacions avantatjoses dins del camp, a la qual cosa en César no hi va posar cap impediment.

La major part del grup, però, va decidir acompanyar César a aquell nou destí. Entre ells estava Francisco Casares, tal com ell mateix ens ho recorda:

> *«Algunos tienen amigos que ya están establecidos, ya tienen la cosa hecha y les dicen: "quédate aquí". Se quedan porque ya tienen una protección. Los españoles ya estaban situados todos, les ha costado mucho porque los demás están... Los SS organizan otro comando con los que queremos ir con César otra vez y volvemos a salir, vamos a Redl-Zipf».*[82]

Més d'un centenar d'aquells que no van acompanyar César a la nova destinació, foren enviats cap al camp de Gusen II, en una operació que alguns justifiquen per la demanda de mà d'obra que allà hi havia, però que d'altres atribueixen a una venjativa delació de'n César:



L'antiga fàbrica de cervesa de Redl-Zipf, en aquell temps transformada en una fàbrica secreta d'armament, nova destinació del "Kommando César". Imatge: Col·lecció Linda Preisinger

> *«Fué con ocasión de dicho kommando que el siniestro César entregó al comandante SS la lista de los comunistas y simpatizantes, y que 110 españoles fueron castigados y enviados a Gusen».*[83]

---

[82] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Sobrevivir*... Op. Cit. P. 23.
[83] Id.

EL CAMP DE SCHLIER REDL-ZIPF

Els atacs de les forces aèries britàniques (RAF) dels dies 7 i 18 d'agost de 1943 van malmetre considerablement la base de llançament dels míssils balístics V-1 i V-2 que els alemanys tenien instal·lada a Peenemünde, a la costa bàltica alemanya, des d'on atacaven Londres, i durant la tardor de 1943 els aliats van iniciar l'operació "Crossbow" (ballesta), una campanya de bombardejos massius destinats a destruir les importants instal·lacions alemanyes dedicades a la fabricació d'aquella nova arma. Com a resultat, i a instàncies del seu ministre d'armament Albert Speer, els alemanys van decidir ràpidament traslladar sota terra totes les seves plantes d'investigació, proves i producció de coets.



Atac aeri aliat sobre les fàbriques d'avions Messerschmidt de Regensburg l'any 1943. Fotografia: Stadtarchiv Regensburg.

En tal sentit, durant el mes de març de 1943, Albert Speer havia inspeccionat el camp de Mauthausen, interessat en estudiar la possibilitat de desviar una bona part dels seus treballadors esclaus, ocupats fins llavors principalment a les pedreres de la DEST i altres obres d'infraestructura, cap a la producció de materials bèl·lics de major interès estratègic pel Reich, atès que la regió, en trobar-se en aquell temps fora de l'abast dels bombarders aliats, constituïa una ubicació estratègica crucial.

Formant part d'aquell programa, la planta de Friedrichshafen, al sud d'Alemanya, on havia una instal·lació per a fer proves de pressió als motors de propulsió dels míssils, es va traslladar a unes noves instal·lacions situades en una petita localitat agrícola de l'Alta Àustria, depenent de la ciutat de Neukirchen-an-der-Vöckla, anomenada Redl-Zipf, on hi havia una coneguda fàbrica de cervesa, considerant que els cellers subterranis de l'esmentada fàbrica eren adequats per a instal·lar una planta secreta dedicada a la

producció d'oxigen líquid, el principal combustible dels coets V-2, així com també per a bastir-hi una instal·lació on fer proves del rendiment de cada reactor abans d'enviar-los per ferrocarril a les bases de llançament situades a les costes del nord-est d'Europa.

Aquell conjunt va rebre el nom en clau de "Schlier", que feia al·lusió al tipus de terreny (margues) on es trobava.[84]

El 4 d'octubre de 1943 es van començar els treballs d'adequació i ampliació per tal d'encabir-hi aquelles instal·lacions, així com de la construcció d'un sub-camp depenent de Mauthausen que van situar en uns camps al costat d'una carretera molt recta, a uns 300 metres de l'entrada dels túnels, emprant-hi com a ma d'obra deportats procedents del camp de Mauthausen.

Segons el metge francès Paul Le Caër, internat en aquell camp i posteriorment vicepresident de l'Amicale de Mauthausen, el nombre d'interns a Redl-Zipf no superava els 1600, però per aquell lloc n'hi van arribar a passar més de 4000, sovint per acabar morint esgotats en algun altre camp o seleccionats per a ser enviats a Hartheim sense cap esperança de retorn.



El camp de concentració de Schlier Redl-Zipf en un modern segell commemoratiu emès pels correus austríacs. Col·lecció Arbeitsgemeinschaft Schlier.

Aquests treballadors forçats, tots ells de diverses nacionalitats, van ampliar el sistema subterrani dels cellers originals, van construir la plataforma de proves pels coets i una pista per a dur-los fins a l'estació del ferrocarril.

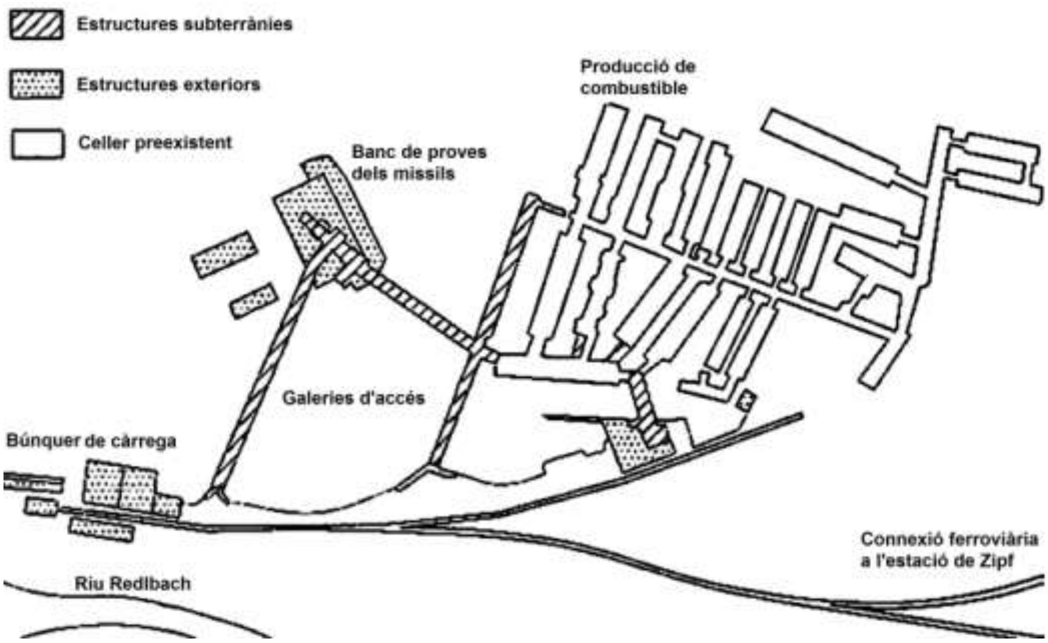
Com en tots els casos de treball forçat a càrrec dels deportats, les condicions en què aquest es realitzava eren realment penoses, tal com ens ho descriu aquest fragment:

«La cerveseria estava pintada de negre, i els seus cellers excavats a la muntanya que hi ha al darrere es van convertir en el centre d'activitat dels interns. En torns alterns entraven en el "gran túnel il·luminat" de darrera de la cerveseria enfosquida. A l'interior, hi havia un regne subterrani caòtic, entrebancat amb un embull de mànegues, canonades, cables, cordes, vies, vagons i maquinària. Els guàrdies armats t'aturaven a cada pas. També, ocupats i nerviosos, els supervisors, tant si eren kapos com mecànics civils, escridassaven donant ordres als desgraciats presoners-esclaus. Les ordres es donaven en un alemany groller generalment incomprensible per als nous interns, la majoria dels quals eren estrangers. Els que no responien

[84] Schlier és un terme utilitzat en la geologia alpina regional d'Alemanya i Àustria per a un tipus de roca esquistosa de color gris blavós. És una marga llimosa o fina de sorra (argila calcària). En forma de marga llimosa, és un component principal de la melassa que es va dipositar a les conques terciàries alpines.

> *immediatament eren colpejats amb el peu o el puny o fins i tot amb un martell si en aquell moment en tenien algun a mà».*[85]

Es van projectar catorze túnels, amb diversos centenars d'homes ocupats en cadascun d'ells. Hi havia quatre menes d'equips: Els que manegaven les barrines perforadores, els que aixecaven les bastides per als perforadors, els que arrossegaven les roques caigudes al túnel i els de fora del túnel que les carregaven en camions.



Plànol esquemàtic de la planta de Schlier Redl-Zipf. Mauthausen Komitee Österreich

Allà dins s'hi treballava fins a l'extenuació i, com sempre, sense la menor mesura de seguretat. Durant els setze mesos següents a l'establiment d'aquell camp hi van morir prop de 300 reclusos, tot i que aquesta xifra no contempla els que per causa de la fatiga acumulada ja no eren aptes pel treball i se'ls retornava a Mauthausen per a ser eliminats.

L'abans esmentat metge francès Paul le Caër, que estava a càrrec del "Revier" (infermeria), també ens parla d'aquelles lamentables condicions en que es sobrevivia en aquell infern:

> *«Els treballs d'excavació del túnel són constants i els aliments gairebé inexistents. Els cops cauen des del matí fins al vespre i els deportats es veuen encara més afeblits per les condicions climàtiques d'aquesta regió austríaca de llacs i muntanyes. Quan plou o quan els deportats han de netejar la roba bruta a causa de la disenteria, no tenen forma d'assecar el que utilitzen com a roba i han de dormir amb uns parracs humits que faciliten el que les malalties s'apoderin d'aquests cossos ja molt febles. Les condicions laborals són encara pitjors i els primers patiments es produeixen tan aviat com el camí que va des*

[85] HORWITZ, Gordon J.: *In the Shadow and Death: Living outside the Gates of Mauthausen*. Free Press. New York, 1990. Pp. 83-84.

> *del campament fins al lloc de construcció es fa impracticable i fangós, mentre que el deportat encara no ha arribat al seu lloc de tortura diària. Quants deportats s'autolesionen per evitar tornar a la feina? És difícil de dir ja que si són descoberts, això els suposa una condemna a mort. A quants d'ells se'ls porta a Revier per recuperar-se d'aquest dur treball?».*[86]

A més dels deportats, en aquelles instal·lacions també hi treballaven molts científics, enginyers, treballadors qualificats i administratius. La custòdia dels presoners i la seguretat de tot el conjunt anaven a càrrec dels membres de les SS i d'una unitat de la Wehrmacht encarregada de protegir tota la zona dels voltants.

Com a conseqüència de dues explosions fortuïtes esdevingudes respectivament el 29 de febrer, en la qual van morir 14 tècnics i cap presoner, i el 28 d'agost de 1944, que va causar 28 víctimes mortals, entre elles Ilse Oberth, la filla del físic Hermann Oberth, investigador de coets i pare de la futura astronàutica, es va decidir no reprendre les proves dels motors i dedicar-se només a la producció d'oxigen líquid.



El SS-Obergruppenführer i Gauleiter de l'Oberdonau, August Eigruber (al centre de la imatge, amb el cap descobert), acompanyat d'altres altes jerarquies del partit, presideix, al cementiri de Vöcklabruck-Schöndorf, el funeral d'estat per les víctimes de l'explosió del 28 d'agost de 1944. Fotografia: Col·lecció Anton Salzer.

Els danys causats a les instal·lacions per aquelles explosions havia estat de tal consideració, que es va veure que per dur a terme les reparacions que calia fer no n'hi hauria prou amb els debilitats presoners de què es disposava. És llavors quan des del camp mare de Mauthausen es va decidir enviar-hi el Kommando César, prou conegut aleshores per la seva merescuda fama d'eficiència en el treball, a la que havia de ser la seva darrera destinació.

El dia 1 de desembre de 1944, Francisco Casares, formant part de l'equip de 350 treballadors del "Kommando César" amb César Orquin al seu davant, va pujar al tren que des de Mauthausen els portaria cap a la seva nova destinació, que estava situada a una setantena de kilòmetres, anant cap al sudoest. Durant el trajecte van haver de romandre aturats tota la nit a l'estació de Linz, sense sortir dels vagons, perquè les vies del ferrocarril havien quedat malmeses per un bombardeig aliat, i calía esperar que fossin reparades.

[86] MALLET, Cyril: *Itinéraire d'un survivant du camp de concentration de Redl-Zipf: Paul le Caër. (1923-2016)* Dins *En Envor, révue d'histoire contemporaine en Bretagne* (revista electrònica). Núm. 10. Estiu de 2017. P. 6.

Francisco Casares ens resumeix d'aquesta manera la seva arribada a Redl-Zipf i el començament de la seva feina en aquell nou destí:

> *«Nos montaron en un camión y estuvimos dando vueltas por Austria tres días. Al cuarto día fuimos a una fábrica de cerveza que estaba en un cerro, por debajo había un local y lo desalojamos. Había barriles de cerveza, tiramos la cerveza y dejábamos los barriles vacíos, seguramente para almacenar armamentos».*[87]

Un cop arribats al camp de Redl-Zipf, i gràcies en part al seu currículum, van poder gaudir des d'un primer moment d'un estatus lleugerament superior al dels altres interns.



Bunker de càrrega a les instal·lacions de Schlier. Fotografia: Col·lecció Heimatverein Frankenburg.

Els van instal·lar tots junts en un mateix barracó i gaudien d'una certa estructura orgànica pròpia, que en gran manera es van preocupar de mantenir, marcant diferències amb la resta d'internats.

El segrianenc Joan Latorre Puigvert, company de destí de Francisco Casares des que tots dos van estar internats al Stalag de Trier ens descriu la feina que feien:

> *«Hacíamos los cimientos para hacer unos bloques de cemento armado para poner unos motores muy grandes con una correa muy ancha y larga que hacían funcionar un sistema de pistones y esto prensaba el aire y salía líquido, como si fuese agua. Esto es lo que se utilizaba como combustible para las V.1 y las V.2».*[88]

Les contínues baixes que es produïen entre la població reclusa s'anaven cobrint amb noves arribades d'interns, de tal manera que la població allà tancada anava canviant cíclicament. Els propis membres del Kommando César, tot i la certa diferenciació entre ells i els altres interns, van començar a sentir en les seves carns els efectes de les condicions d'aquell nou lloc on ara estaven. Joaquim Amat Piniella, company de Francisco Casares en aquell grup, ens ho confirma:

> *«Dèien que la població del camp havia estat renovada completament cinc o sis vegades. Malgrat constituir un grup a part, totalment autonòmic, els espanyols no foren pas insensibles al canvi. Els cossos, fins aleshores relativament ben*

[87] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 26.
[88] GALLART VIVÉ, Ernest: *Los republicanos*... Op. Cit., P.255.

conservats, emmagriren de pressa, la fam tornà a fer estralls. Veterans com eren, però, no es resignaren pas a morir de fam a les darreries de l'aventura».[89]

Francisco Casares no s'hi va estar gaire temps en aquell camp. La seva estada amb prou feines va arribar als tres mesos.

Durant les darreres setmanes de març, el SS-Obersturmführer Alfons Bentele, comandant del camp de Schlier Redl-Zipf va rebre instruccions des del camp de Mauthausen en el sentit de que era palès que cada cop era menor l'activitat en aquell camp per causa de la presió bèl·lica dels aliats,fins arribar al seu pràctic estancament, calia anar reduint el nombre d'internats i dur-los a altres camps on encara poguessin prestar servei.



L'Obersturmführer Alfons Bentele, comandant del camp de Schlier Redl-Zipf. Fotografia: Col·lecció Dirk de Klein.

Es va decidir començar pel contingent del "Kommando César", i en aplicació d'aquesta decissió, pocs dies després, César Orquin feia convocar els membres del seu grup de treball per llegir-los una relació en la que figurava el nom d'un centenar d'ells que havien estat seleccionats per a ser transferits immediatament al subcamp de Gusen, via el camp principal de Mauthausen.

Aquesta mesura va causar una tremenda sorpresa i sobretot indignació entre els components d'aquell Kommando, especialment per part dels comunistes, que van titllar César de delator i de que havia actuat mirant la pròpia conveniència al deslliurar-se precisament dels elements que li feien una certa oposició o bé que per un o altre motiu li feien nosa.

Les ordres, però, venien des de dalt i afectaven la totalitat dels interns d'aquell camp, per la qual cosa s'anaven repetint una darrera l'altra les expedicions de presoners cap a Gusen.

El dia 24 de març havia sortit un grup de reclosos, de nacionalitats polonesa i iugoeslava, i tot seguit, el 27 de març, ho feia un segon grup, no tan nombrós com el que havia sortit anteriorment, integrat per elements procedentrs del "Kommando César". En total, segons xifres aportades pel doctor Paul le Caër, van ser 582 els homes que es van enviar a Gusen.[90]

En aquell grup de deportats espanyols que marxaven cap al camp de Gusen II es trobava Francisco Casares, que d'aquesta manera deixava de formar part d'aquell ja fortament disgregat grup de treball.[91]

---

[89] AMAT-PINIELLA, Joaquim: *K. L. Reich*. Op. Cit. P. 201.

[90] LE CAËR, Paul: *Schlier*. Dins *Mauthausen. Bulletin intérieur de l'Amicale des deportés et familles de Mauthausen*. Núm. 274. Paris, 1998. P. 3.

[91] Arolsen Archives. Carp. 15/158. List of prisoners of CC Mauthausen, detachment Gusen, presumably in early April 1945. Codi de referència: 1297000.

Francisco Casares ens ho recorda amb aquestes paraules:

> *«A los dos días nos trasladaron a Mauthausen, nos encerraron al final del campo en una barraca, allí otra vez de cuarentena, pasada la cuarentena nos montan en un camión y nos llevan a Gusen, un campo peor que Mauthausen».*[92]



Alguns dels integrants del "Kommando César" que van continuar al costat de César Orquin fins al final de la guerra. Fotografia: Familiars de José María Sáez Melchor.

Tot just tres setmanes després d'haver marxat Francisco Casares del subcamp de Redl-Zipf s'hi va instal·lar un nou grup d'interns format per 142 reclusos altament especialitzats procedents del camp de Sachsenhausen: Eren els components de l'anomenat "Kommando Bernhard", un equip de falsificadors que els alemanys van dedicar a la producció massiva de paper moneda aliat, especialment lliures esterlines, amb l'intenció de crear un col·lapse a les economies enemigues

La resta dels integrants del "Kommando César" van continuar encara a Redl-Zipf fins al 3 de maig de 1945, en que van ser evaqüats cap a un altre subcamps, el d'Ebensee, mentre els SS calaven foc a aquelles instal·lacions. Poc després, tota la zona acabaría sent definitivament conquerida per les forces aliades.

EL PROJECTE BERGKRISTALL

A partir del 17 d'agost de 1943, en que els bombarders aliats, a costa de perdre 60 bombarders B-17 i 55 tripulacions, van aconseguir fer malbé la planta principal de la fàbrica d'avions Messerschmidt a Regensburg, el projecte "Bergkristall", consistent en la construcció de fàbriques subterrànies invulnerables als bombardeigs, va adquirir una importància cabdal. Des d'aquell mateix moment el 35% de tota la seva producció d'avions de caça fabricats sota terra va passar a dependre de la mà d'obra de dos camps de concentració, el de Flossenbürg i el de Gusen II, especialment d'aquest darrer.

El principal propòsit del Reich en el camp de l'aeronàutica era en aquells moments la construcció del primer avió a reacció del món, el Messerschmitt Me-262, del qual l'aparell complet, llevat de les ales, es produïa en un sistema de línia de muntatge dins

---

[92] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 26.

dels túnels. Aquell projecte havia estat dissenyat per fabricar 1.250 aparells mensuals i l'1 de maig de 1945 ja s'havien fabricat no menys de 987 fuselatges.

La producció va començar l'estiu de 1944 en paral·lel a la construcció del túnel, i va assolir el seu màxim l'abril de 1945, amb la construcció d'uns 450 fuselatges d'avió-jet totalment equipats, al mes.

Un posterior projecte molt similar a aquest i també emprant presoners, seria el de la fabricació a l'interior de la cavitat turística Seegrotte, a Hinterbrühl, prop de Viena, de l'avió de caça Heinkel He-162, també a reacció, del qual només se'n podrien acabar 170 exemplars abans que la fàbrica fos capturada.



L'avió Messerschmidt Me-262, el primer avió de reacció que va entrar en combat, objecte del projecte Bergkristall. Fotografia: Royal Air Force.

La guerra, però, ja estava llavors perduda, i aquests revolucionaris aparells que podien haver suposat pels alemanys el domini de l'aire, no van arribar a tenir cap incidència.

Un informe dels serveis d'inteligència dels Estats Unitsr elaborat el setembre de 1945 i desclassificat el febrer de 1990, demostra que l'empresa Messerschmitt AG va enviar els seus enginyers, capatassos i treballadors qualificats a supervisar el treball dels esclaus, i que el projecte era tan secret que cap dels empleats de Messerschmitt, sota pena de mort, podia revelar a les seves famílies el lloc i la finalitat del seu treball.

Aquella altament secreta fàbrica subterrània estava dirigida pel "Flieger-Generalstabsingenieur" (enginyer d'Estat Major d'Aviació) Roluf Lucht, auxiliat pel subdirector Alfred Grau i l'oficial operatiu Friedrich Kessler.

El conjunt de treballadors de Bergkristall estava format per dos "Kommandos" diferenciats: El que es dedicava a les construccions, anomenat "Bergkristall-Bau", dirigit per Johannes Grimm i custodiat per les SS, i el que es dedicava a la fabricació dels avions, anomenat "Bergkristall-Fertigung", dirigit per Paul Wolfram i custodiat per la Luftwaffe.

EL CAMP DE GUSEN II I L'INFERN DELS TÚNELS

El campament de Gusen II, destinat a subministrar mà d'obra esclava al projecte "Bergkristall", es va obrir el 9 de març de 1944 i la major part dels seus interns eren polonesos i italians, tot i que també hi havia un cert percentatge d'antics republicans. Aquest camp estava separat de Gusen I només per un gran camp on s'hi cultivaven

patates, i es trobava a cinc quilòmetres a l'oest de St Georgen, el punt on treballaven els presoners.

Des d'octubre de l'any 1942, al front d'aquell camp hi estava el SS-Hauptsturmführer Fritz Seidler, el qual havia estat abans al càrrec del camp d'Auschwitz-Birkenau, i tant en un com en l'altre, Seidler es va fer famós per la seva extrema crueltat.

L'escriptor polonès Stanisław Dobosiewicz, també internat al camp de Gusen, ens dóna aquesta descripció d'ell:

> *«Seidler no cridava ni s'enfadava en públic, actuava amb sang freda, amb tota la intenció, i constantment sentia repugnància per tothom, sense excepció. Abans de començar cap conversa amb un presoner, primer el bufetejava.*
> *Li encantava colpejar, matar o ferir, normalment colpejant les mandíbules dels presos amb els punys nus. Tenia una força enorme. Una bufetada seva a la cara acostumava a trencar la mandíbula.*
> *Sovint observava amb els prismàtics els presos que treballaven a la pedrera a través de les finestres del cos de guàrdia, i n'hi havia prou que veiés algú que es quedava inactiu durant un moment perquè saltés tot seguit a la motocicleta i anés corrent fins a aquell lloc, i si podia reconèixer l'intern, el feia matar. Els kapos, per por a que es presentés de sobte, feien fer sempre als treballadors les tasques més fatigants, per tal de satisfer Seidler, a qui tot sempre li semblava massa poc».*[93]



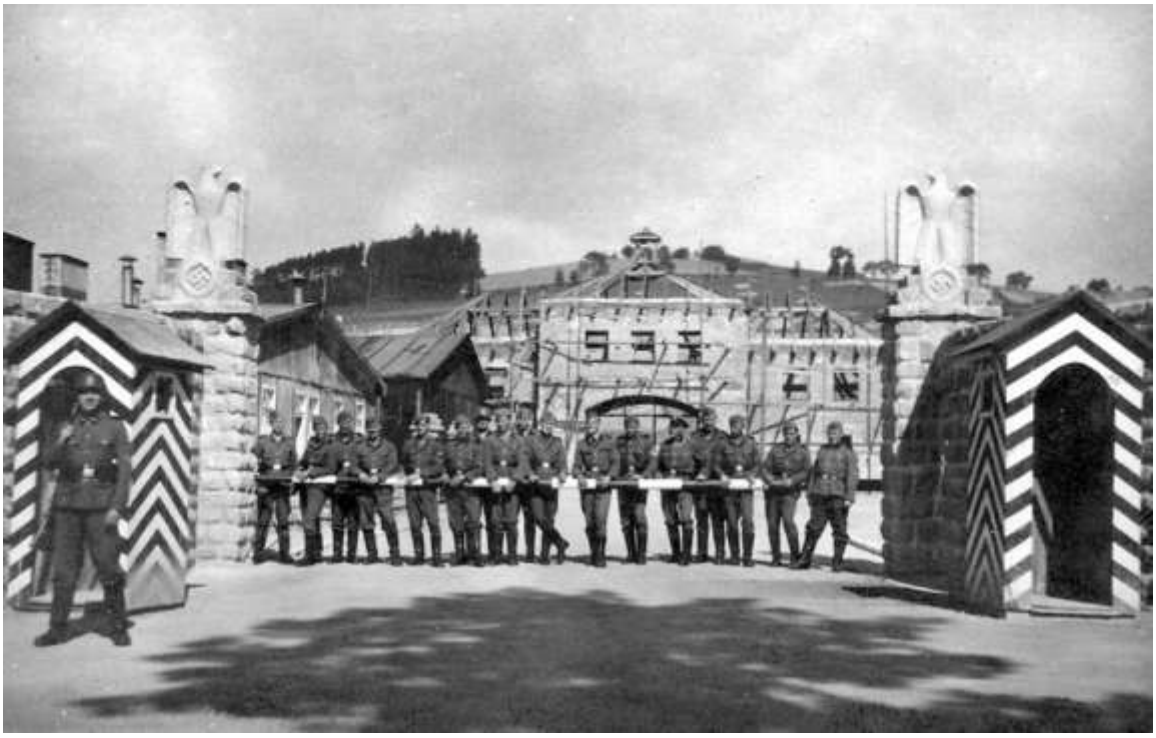
El SS-Hauptsturmführer Fritz Seidler, cap del camp de Gusen. Fotografia: Gusen Memorial Committee.

L'aragonès Pascual Castejón ens parla de les poques esperances de vida que es podien tenir en aquell camp:

> *«Aunque en Gusen el régimen disciplinario era menos duro que en Mauthaseun, las condiciones de vida eran peores. La mayoría de los presos sólo aguantaba tres o cuatro meses con vida. Cuando el agotamiento se apoderaba de los prisioneros, se les trasladaba a la barraca de los inválidos. Allí... les daban la mitad de la ración, con lo cual la muerte llegaba antes. Asi, los muertos, de todas las nacionalidades, se contaban por millares».*[94]

---

[93] DOBOSIEWICZ, Stanislaw: *Mauthausen-Gusen, obóz zagłady*. Publicacions del Ministeri de Defensa Nacional. Varsòvia, 1977. P. 74.
[94] CASTEJÓN AZNAR, Pascual: *Memoria en carne viva*. Miguel S. Castejón (ed.) Castelldefels, 2008. P. 61.



Membres de les SS davant de la porta principal del camp de Gusen. Fotografia: Col·lecció Rudolf A. Haunschmied

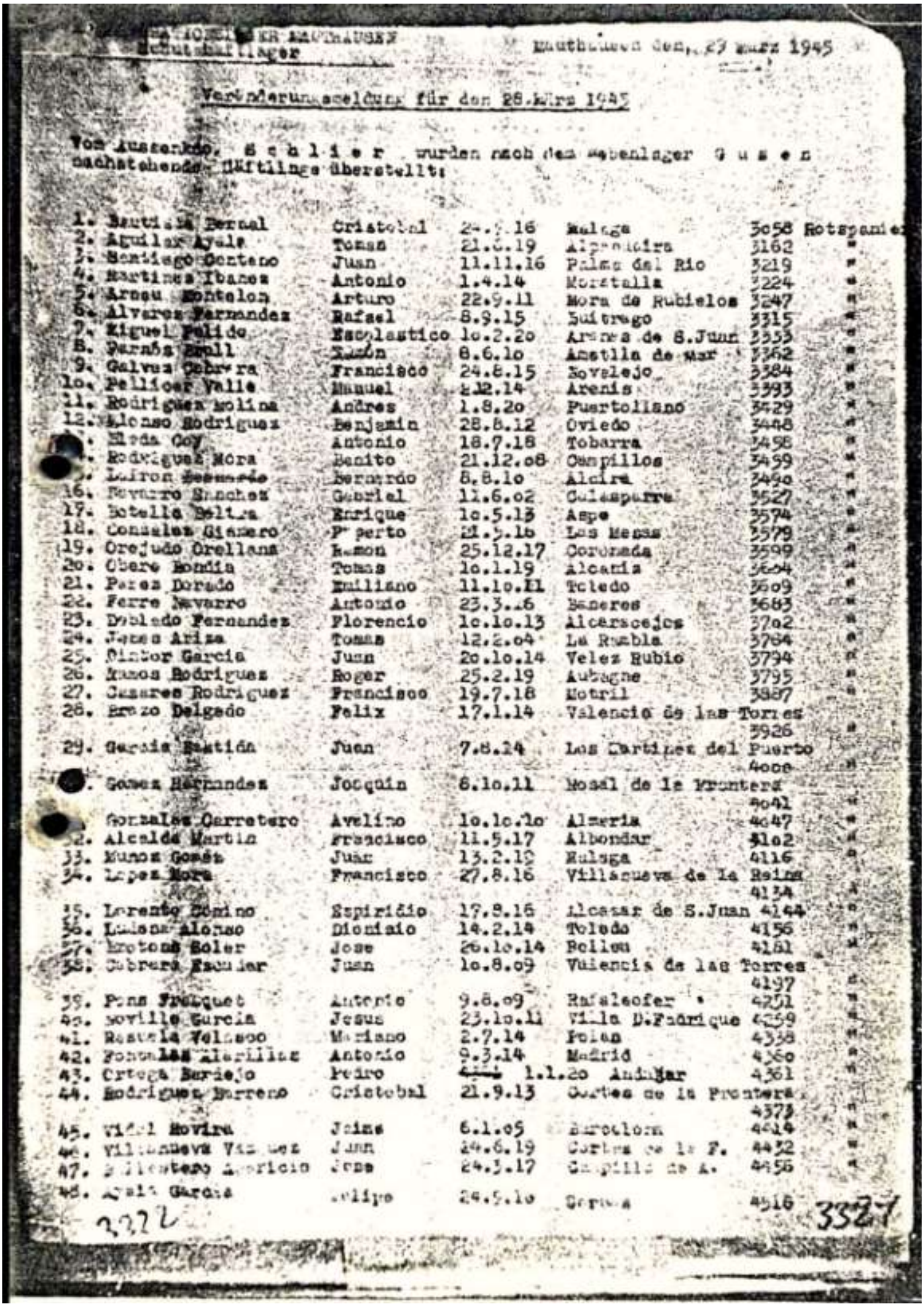
Al principi, quan el Gusen II es va obrir el 9 de març de 1944, els presoners havien de recórrer els cinc quilòmetres del campament fins a l'entrada del túnel de St Georgen, però més endavant ja se'ls va transportar cada dia en un tren que circulava per una via especialment construïda per al propòsit; cada vagó era descobert i transportava 100 presoners. Mentre els treballs d'excavació de la xarxa de túnels avançaven, ja es va comencar a treballar en la producció d'armament a les galeries que estaven acabades.

L'ambient a l'interior d'aquells túnels era irrespirable. La pols no es dispersava en cap moment i arribava a ser tan densa que impedia el pas del llum dels focus. El soroll eixordador dels simuladors de vol vibrant i el baix nivell d'oxigen feia que els presoners s'esgotessin ràpidament. El promig de morts diaris dins d'aquells túnels rondava el centenar, i els seus cadàvers eren portats cada dia al crematori existent al camp Gusen I.

> *«Cuando acabó la contienda contaba con ocho kilómetros y medio de túneles, cerca de 50.000 metros cuadrados utilizables y se había convertido en la mayor fábrica subterránea de Messerschmitt. De sus entrañas salieron unos 1.500 fuselajes del Me-262 y más de 20.000 cadáveres».*[95]

Davant d'aquesta xifra, fins i tot els mateixos SS van acabar decidint que no es podia treballar eficientment dins del túnel durant més de vuit hores, per la qual cosa es van establir tres torns que cobrien tot el dia: de les 7 a les 15 h, de les 15 a les 23 h, i de les 23 a les 7 del matí.

[95] HERNÁNDEZ DE MIGUEL, Carlos: *Los últimos... Op. Cit.*



[illegible] Mauthausen
Schutzhäftlinger

Mauthausen den, 29 März 1945

Veränderungsmeldung für den 28. März 1945

Vom Aussenkdo. S c h l i e r wurden nach dem Nebenlager G u s e n nachstehende Häftlinge überstellt:

Nr.	Name	Vorname	Geb.	Ort	Nr.	
1.	Bautista Bernal	Cristobal	24.[illegible].16	Malaga	3058	Rotspanier
2.	Aguilar Ayala	Tomas	21.[illegible].19	Algeciras	3162	"
3.	Santiago Centeno	Juan	11.11.16	Palma del Rio	3219	"
4.	Martinez Ibanez	Antonio	1.4.14	Moratalla	3224	"
5.	Arnau Montalon	Arturo	22.9.11	Mora de Rubielos	3247	"
6.	Alvarez Fernandez	Rafael	8.9.15	Buitrago	3315	"
7.	Miguel Pulido	Escolastico	10.2.20	Arenas de S.Juan	3353	"
8.	Parnés Broll	Ramón	8.6.10	Amettla de Mar	3362	"
9.	Galvez Cabrera	Francisco	24.8.15	Novelejo	3384	"
10.	Pellicer Valle	Manuel	[illegible].12.14	Arenis	3393	"
11.	Rodriguez Molina	Andres	1.8.20	Puertollano	3429	"
12.	Alonso Rodriguez	Benjamin	28.8.12	Oviedo	3448	"
13.	Bleda Coy	Antonio	18.7.18	Tobarra	3498	"
14.	Rodriguez Mora	Benito	21.12.08	Campillos	3499	"
15.	Lairon [illegible]	Bernardo	8.8.10	Alcira	3490	"
16.	Navarro Sanchez	Gabriel	11.6.02	Calasparra	3527	"
17.	Botella Beltra	Enrique	10.5.13	Aspe	3574	"
18.	Gonzalez Gimenero	[illegible]perto	21.5.16	Las Mesas	3579	"
19.	Orejudo Orellana	Ramon	25.12.17	Coronada	3599	"
20.	Obere Bondia	Tomas	10.1.19	Alcaniz	3604	"
21.	Perez Dorado	Emiliano	11.10.11	Toledo	3609	"
22.	Ferre Navarro	Antonio	23.3.[illegible]6	Baneres	3683	"
23.	Doblado Fernandez	Florencio	10.10.13	Alcaracejos	3702	"
24.	Jenes Ariza	Tomas	12.2.04	La Rambla	3784	"
25.	Pintor Garcia	Juan	20.10.14	Velez Rubio	3794	"
26.	Ramos Rodriguez	Roger	25.2.19	Aubagne	3795	"
27.	Casares Rodriguez	Francisco	19.7.18	Motril	3887	"
28.	Brazo Delgado	Felix	17.1.14	Valencia de las Torres	3926	"
29.	Garcia Bastián	Juan	7.8.24	Los Cortijos del Puerto	4000	"
30.	Gomez Hernandez	Joaquin	6.10.11	Mosal de la Frontera	4041	"
31.	Gonzalez Carretero	Avelino	10.10.10	Almeria	4047	"
32.	Alcalde Martin	Francisco	11.5.17	Albondar	4102	"
33.	Munoz Gomez	Juan	13.2.19	Malaga	4116	"
34.	Lopez Mora	Francisco	27.8.16	Villanueva de la Reina	4134	"
35.	Lorente Domino	Espiridio	17.8.16	Alcazar de S.Juan	4144	"
36.	Lozano Alonso	Dionisio	14.2.14	Toledo	4156	"
37.	Protoma Soler	Jose	26.10.14	Bellen	4181	"
38.	Cabrera Escuder	Juan	10.8.09	Valencia de las Torres	4197	"
39.	Pons Fraquet	Antonio	9.8.09	Rafaleofer	4251	"
40.	Sevilla Garcia	Jesus	23.10.11	Villa D.Fadrique	4259	"
41.	Rastrela Velasco	Mariano	2.7.14	Polan	4338	"
42.	Fontalba Alarillaz	Antonio	9.3.14	Madrid	4360	"
43.	Ortega Boriejo	Pedro	1.1.20	Andujar	4361	"
44.	Rodriguez Barreno	Cristobal	21.9.13	Cortes de la Frontera	4373	"
45.	Vidal Rovira	Jaime	6.1.05	Barcelona	4414	"
46.	Villanueva Vazquez	Juan	24.6.19	Cortes de la F.	4432	"
47.	[illegible]tero [illegible]ricio	Jose	24.3.17	Campillo de A.	4456	"
48.	Ayala Garcia	Felipe	24.5.10	Gerona	4516	

Primera pàgina de la relació dels deportats espanyols que van arribar a Gusen procedents de Schlier Redl-Zipf. Francisco Casares apareix amb el número 27. Arolsen Archives.

Les condicions sanitàries eren espantoses. Els únics medicaments disponibles eren les aspirines i la tintura de iode. Les benes eren de paper i, a la fi, a falta d'altres materials,

calgué fer-les amb el que primer es trobés, des de trossos de roba interior fins a envoltoris de margarina. Atesa la gran quantitat d'accidents de treball que hi havia, les infeccions sovintejaven. Així i tot, aquestes condicions sanitàries eren un privilegi que només estava a l'abast de determinats grups nacionals: ni els jueus, ni els soviètics, ni els txecoslovacs a partir de l'execució d'Heydrich a Praga, tenien dret d'accés a la infermeria.

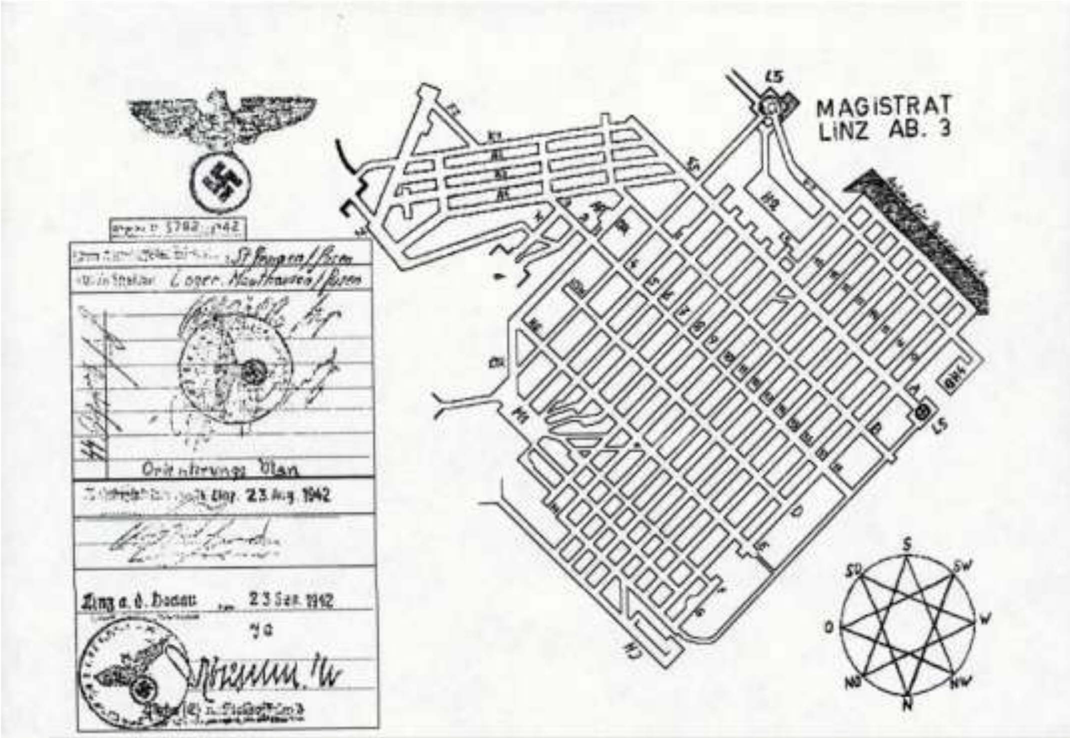


El camp de concentració de Gusen II, el 16 d'abril de 1945. Al centre de la imatge hi ha un dels trens de remolc que diàriament portava presoners d'aquest camp cap a Sankt Georgen, on estava el "Bergkristall". Fotografia: Arxiu Dr. Carls.

Durant els darrers mesos, la política d'extermini sistemàtic dels interns d'aquell camp es va desfermar d'una manera esgarrifosa. A l'informe Cohen, un informe pericial que va constituir la peça de convicció número 249 en els judicis de Nuremberg, el presoner belga Lucien Vanherle, que va estar destinat com a comptable a l'oficina política del camp de Gusen va declarar:

> *«L'any 1945 les xifres són catastròfiques. 6.000 presoners nous, 10.000 morts. Aquestes morts es distribueixen de la següent manera:*
> *Gener 2.120*
> *Febrer 1.800*
> *Març 2.200*
> *Abril 3.880*
> *És llavors quan els nazis, veient que la guerra estava perduda, van començar a aniquilar els seus esclaus en massa».*[96]

[96] Informe Cohen, Prova Núm. 27 (A098208-A098211), 2176-PS 214-217.



Plànol del sistema de túnels "Bergkristall" segons l'avantprojecte elaborat l'any 1942. Col·lecció Rudolf A. Haunschmied

Amb un asombrós cinisme, Oswald Ludwig Pohl director de la "Deutsche Erd und Steinwerke GmbH" (DEST), justificava d'aquesta manera, en una carta enviada a Himmler, l'alta taxa de mortalitat que s'enregistrava als camps de Mauthausen i Gusen:

> *«És ben cert el suposar que Mauthausen havia rebut el pitjor material humà».*
> *«No cal veure les condicions al camp o al lloc de treball com a factors que contribueixin a la mort, només ho és la composició genètica de la població reclusa».*[97]

A l'igual que també passava a Mauthausen, els habitants de la localitat de Sankt Georgen, veïna del camp, tampoc eren aliens al que realment estava passant allà dins:

> *«Des de la finestra de l'últim pis de l'antiga fàbrica de cervesa, Maria F. tenia una visió molt més clara dels presoners que entraven al ferrocarril. Ella ho recorda.*
> *Cada torn que sortia del túnel portava dues o tres persones mortes a les espatlles quan marxaven i n'hi havia més als vagons. Hi havia una gran bassa construïda amb formigó a la casa de Rudolf P., una resta de l'antiga fàbrica de cervesa. Vaig anar-hi un dia i un dels guàrdies schwäbisch*[98] *-aquests SS eren millors i els agradaven els meus fills- em va dir: "Mira aquí". Els kapos han llençat aquí els cadàvers. Vaig voler anar-me'n d'aquell lloc on els kapos*

---

[97] ALLEN, Michael Thad: *The Business of Genocide: The SS, Slave Labor, and the Concentration Camps*. The University of North Carolina Press. Chapel Hill, 2005. PP. 183 i 185.
[98] Sueus, naturals de Suàbia, regió històrica actualment repartida entre Baden-Württemberg i Baviera.

> *havien ofegat els presoners tirant els seus cossos. Encara ho puc veure, ho tinc gravat al cor».*[99]

L'ARRIBADA A GUSEN II

El 27 de març de 1945, Francisco Casares arribava al camp de Gusen II procedent del camp de Schlier Redl-Zipf, d'on ell i els seus companys d'expedició havien sortit aquell mateix dia.



2845
3887
Spanier
Cesares Rodriquez Francisc
19.7.18 Mohil
Zimmerer
Zug,27.3.45 Schlier
Gusen Karte

115840
Gusen Karte siehe H. Nr 3887
Konstantin
Bobkow
22.6.23
Landarbeiter
18/3 45

Anvers i revers de la fitxa que se li va obrir a Francisco Casares el dia de la seva arribada al camp de Gusen II. Arolsen Archives.

Només arribar, i abans d'assignar-los als barracons als quals anirien destinats, el seu ingrés va ser convenientment inscrit en els registres d'aquell camp, on li va ser adjudicat el número 2.845 i es va fer constar que la seva especialitat professional era la fusteria.

Un detall tràgicament sinistre i prou representatiu del drama que allà es vivia, és que la targeta corresponent a la seva fitxa va ser confeccionada reaprofitant el revers d'una altra fitxa que originalment havia correspost al deportat rus Konstantin Bobkow, un presoner de guerra de 22 anys que només havia pogut sobreviure un parell de mesos en aquell camp: havia entrat a Gusen l'11 de gener i va morir el 18 de març, nou dies abans de l'arribada de'n Casares.

Realitzats els tràmits burocràtics inicials, els van instal·lar en un dels barracons. Francisco Casares recorda aquells moments:

> *«Allí andaban los cadáveres. Nos meten en una barraca que estaba saturada de tíos, yo cogí una cama que había un polaco dando la última bocanada. A media noche se murió, yo cogí y lo tiré al pasillo y me hice dueño de la cama. A los muertos los ponían en un rincón y al día siguiente los lavaban y luego los quemaban (antes de quemarlos los lavaban, no sé por qué)».*[100]

Ja instal·lats, Casares i els seus companys van poder gaudir d'un tracte i d'un estatus lleugerament millor que el dels altres deportats en aquell camp, i això va ser en gran

---

[99] HAUNSCHMIED, Rudolf A., MILLS, Jan-Ruth, WITZANI-DURDA, Siegi: *St. Georgen - Gusen - Mauthausen: Concentration Camp Mauthausen Reconsidered*. Ed. Books on demand, GmbH. 2008. P. 164

[100] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 26.

part gràcies a les influències desplegades per un kapo de trist record en aquell camp: Indalecio González González, àlies "El Asturias".

Tot desitjant conservar la pell a qualsevol preu, Indalecio González, antic oficial republicà, havía optat per convertir-se en un fidel servidor dels seus nous amos i va arribar a ser Oberkapo (cap superior dels kapos) a Gusen, cometent autèntiques barbaritats que li meresqueren ser jutjat i condemnat a mort l'any 1949 com a criminal de guerra, sent executat a la presó de Landsberg el dia 2 de febrer de 1949.

Durant el seu judici, l'acta d'acusació deia que tenia a Gusen sota el seu comandament a 14 o 16 "kapos", entre 40 o 50 assistents i 1.600 presoners. Un testimoni va assenyalar que colpejava als presos amb els punys, un garrot i una mànega i que a principis de 1945 va colpejar un pres francès fins matar-lo. Un altre testimoni va declarar que va veure a l'acusat pegar a un pres polonès fins que va morir, i com el cos era portat fins al crematori. També va testificar que set presos havien estat assassinats el 1944 en ser llançats al pou mort d'una latrina i que va veure com l'acusat empenyia dues de les víctimes i feia extreure tots els cossos l'altre dia. Un tercer testimoni va indicar que al setembre o l'octubre de 1944 va veure colpejar fins a la mort un pres anomenat Zyrlich, i com va matar també un pres polonès amb una estaca. Un altre testimoni el va veure matar un pres jueu polonès amb una pala. Indalecio González, en la seva declaració, només va reconèixer haver colpejat a algun pres amb les mans, perquè havia robat.


Execució d'Indalecio González "El Asturias". Fotografia: http://www.scrapbookpages.com.

Les seves víctimes van ser especialment els jueus, francesos i polonesos, però mai els seus paisans, als quals sempre va intentar protegir.

L'alacantí Luis Estañ, company de Francisco Casares en el Kommando César, que havia estat enviat a Gusen formant part d'aquells cent primers homes dels quals en César s'havia desprès, ho avala a l'afirmar que gràcies a l'Asturias es va lliurar del que podia haver estat una mort segura:

> *«Yo no le recordaba, pero seguramente ya habíamos coincidido porque me llamó por mi nombre. Hablé con él y ya no trabajé hasta que me liberaron».*[101]

No tots els membres d'aquell grup es van poder lliurar d'anar a treballar als temibles túnels. El madrileny Vicente Delgado Fernández, que, com Casares i Estañ, també procedia del Kommando César, hi va haver d'anar, treballant-hi en unes condicions tan

[101] Testimoni de Luís Estañ Alfosea al periodista Tony Sevilla, del diari digital La Verdad, d'Alacant. Vist a http://servicios.laverdad.es/alicante/pg050612/prensa/noticias/Orihuela_Vbaja/200506/12/ALI-ORI-191.html (lectura del 18 d'agost de 2020).

penoses que la seva salut se'n va acabar ressentint. No obstant això, va poder sobreviure.

Es van buscar treballadors individualment qualificats, mentre que un gran nombre de presoners fàcilment substituïbles van ser sacrificats per la necessitat de rapidesa en els projectes de construcció, que es van precipitar durant els darrers mesos de la guerra.[102]

Francisco Casares va tenir la tremenda sort de no haver d'anar a treballar en l'excavació de nous túnels, una feina que era mortal de necessitat, sinó que va ser destinat a la fabricació d'avions dins de les galeríes que ja havíen estat fetes i eren operatives:

> *«A los vivos nos cogieron y a unos metros de la barraca había un cerro limpio y estaban construyendo el Mic Mic o algo parecido*[103]*, un avión rápido. A mi, como más listo, me dieron martillo remachador para hacer el puro del avión, que es donde va el aviador: estaban las alas y el puro. Allí los guardas no eran alemanes, eran polacos. El que nos tocó lo teníamos que llevar en brazo por la edad que tenía».*[104]



El fusellatge d'un avió Messerschmidt Me-262 a mig construir, dins d'un dels túnels del "Bergkristall". Aquesta era la feina que realitzava Francisco Casares. Fotografia: U.S. Air Force Historical Research Agency.

[102] ULRICH, Herbert: *Labour and extermination: Economic interest and the primacy of Weltanschauung in National Socialism.* Dins *Past & Present*. Vol. 138, núm 1. Oxford University Press. Oxford, 1993. P. 189-194.
[103] Es refereix a l'avió a reacció Messerschmidt Me-262.
[104] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 26.

A l'interior d'aquells túnels es treballava a un ritme realment febril.

A costa de grans sacrificis per part dels presoners s'havia pogut completar la nova planta de muntatge, i a partir de gener de 1945 van començar a sortir de Bergkristall uns 97 vagons carregats al mes, revelant una producció màxima mensual d'uns 400 fuselatges del nou avió Messerschmidt Me-262 totalment muntats, suposant que un d'aquests vagons portés uns 4 fuselatges d'aquest tipus. Un informe de l'Institut d'investigació de l'Alta Baviera (OBB) d'Oberammergau del 4 d'abril de 1945 ho confirmava a l'assegurar que la capacitat de producció diària era de 15 fuselatges complets, la qual cosa suposava un promig de 450 fuselatges al mes. Per tant, el nombre màxim de fuselatges operatius acabats que van sortir de St. Georgen va ser d'uns 1.500.[105]

UN PLA DIABÒLIC

A finals d'abril de 1945, la guerra a Europa estava a les acaballes. El 25 d'aquell mes les forces nord-americanes i les soviètiques establien contacte en terreny alemany, prop de Torgau, a la riba del riu Elba, mentre que en el territori austríac els soviètics ja havien ocupat Viena i els americans estaven bombardejant la propera ciutat de Linz, que no trigaria gaire a caure en el seu poder.



D'esquerra a dreta: Heinrich Himmler, Franz Ziereis i Ernst Kaltenbrunner durant una visita al camp de Mauthausen. Fotografia: Süddeutsche Zeitung.

Davant l'imminent arribada dels exèrcits alliberadors, els nazis van concebre la idea de fer volar el sistema de túnels de Bergkristall i les seves dependències amb tots els deportats i altres possibles testimonis al seu interior, per tal d'eliminar les proves del què allà havia tingut lloc. En tal sentit, el SS-Reichsführer Heinrich Himmler i el SS-Obergruppenführer Ernst Kaltenbrunner van cursar les oportunes instruccions al cap del camp principal de Mauthausen, el SS-Standartenführer Franz Ziereis, per tal que ho dugués a terme d'immediat.

Ziereis va transmetre aquelles ordres, que rebien el nom en clau de "Feuerzeug" (encenedor) al SS-Hauptsturmführer Fritz Seidler, responsable de Gusen, precisant que eren secretes sota pena de mort per a ell, els membres del seu equip i les seves famílies

[105] HAUNSCHMIED, Rudolf A., MILLS, Jan-Ruth, WITZANI-DURDA, Siegi: *St. Georgen – Gusen...* Op. Cit. P.173

Ziereis, a la seva confessió feta poc abans de morir, reconeix i confirma l'existència d'aquells terribles plans d'extermini massiu, tot i que nega la seva disposició a executar aquelles ordres:

> *«Segons les ordres del ministre Himmler i del general Kaltenbrunner de les SS, jo havia de donar mort a tots els presos en una galeria de mines de Gusen, de les quals només una sortida havia de romandre oberta.*
> *Aquesta galeria estava destinada a saltar.*
> *Em vaig negar a dur a terme aquesta ordre».*[106]

Tot i aquesta posterior negació, el cas és que per assegurar l'èxit d'aquella operació, el 28 d'abril, i amb el pretext d'una alarma per fals atac aeri, es va fer un assaig en el que uns 22.000 presoners de Gusen van ser traslladats a l'interior dels túnels. Després de diverses hores amb tots els presoners a l'interior dels túnels se'ls va permetre tornar de nou als barracons.

Tot estava a punt per dur a terme l'acció definitiva, la qual estava previst realitzar dins el termini màxim d'una setmana.

Seidler, que no va viure per proporcionar la seva versió dels fets, encara va tenir intenció de tirar endavant aquella matança, amb o sense el vistiplau de Ziereis, manant en els últims moments, abans d'abandonar el camp, que els presoners anéssin a refugiar-se als túnels de Kellerbau i Bergkristall, una darrera ordre que aquests ja no van acomplir.



Els tres homes que van fer possible l'alliberament del camp de Gusen, on estava internat Francisco Casares: D'esquerra a dreta: el SS-Obersturmführer Guido Reimer, el delegat de la Creu Roja Louis Häfliger i el sergent Albert J. Kosiek.

Mentrestant, l'horroritzat SS-Obersturmführer Guido Reimer, cap dels serveis de contraespionatge de Mauthausen, havia informat d'aquests plans al suïs Louis Häfliger, delegat del Comité Internacional de la Creu Roja, el qual hi havia arribat feia poc més d'una setmana al front d'un comboi d'ajuda humanitària destinada als presoners del camp. En saber-ho, Häfliger decidí intervenir per tal d'aturar aquella monstruositat. El mateix Häfliger ens ho explica.

---

[106] Confessió de Franz Ziereis feta el 24 de maig de 1945 (Versió en francès) . Arolsen Archives. Doc. OCC/15/126/B.

«En el curs d'una conversa que vam celebrar, li vaig demanar a Ziereis, en presència de Reiner, que anul·lés immediatament l'ordre de fer saltar la fàbrica d'avions. Ziereis ho va refusar, al·legant que no havia estat ell qui havia donat l'ordre i que no li concernia anul·lar ordres superiors. Vaig apel·lar al seu grau militar, als seus sentiments humanitaris. El comandant de la fàbrica d'avions va explicar que el pla previst consistia, en el cas que els nord-americans o els russos s'aproximessin, a reunir, mitjançant un senyal d'alarma, a la nit del 5 o el 6 de maig, als detinguts de Gusen I i II, és a dir, al voltant de 40.000 éssers humans, dins dels tallers de la fàbrica subterrània, que tenia una superfície de 50.000 metres quadrats, així com als habitants de Gusen i St. Georgen. L'esclat de vint tones i mitja de dinamita disposades anteriorment en els corredors faria saltar tota la fàbrica amb els detinguts i els veïns a dins».[107]

Decidit a impedir com fos aquella monstruositat que es pretenia, Häftliger, ajudat pel propi Reimer, va requisar un cotxe de les SS i, posant-lo sota la bandera de la Creu Roja, tots dos homes, acompanyats pel tinent d'alcalde de St. Georgen an der Gusen, es van dedicar a recórrer el territori que els envoltava buscant les avantguardes dels exèrcits alliberadors, fossin americans o russos.

L'endemà, 5 de maig, van poder trobar un equip de reconeixement de l'Onzena Divisió Cuirassada del Tercer Exèrcit dels Estats Units format per 23 homes que es repartien entre quatre jeeps i tres vehicles blindats, i que tenia la missió de reconèixer l'estat d'un pont situat a la zona de la localitat de St. Georgen.



El delegat de la Creu Roja, Louis Häfliger (de paisà) amb els militars nordamericans a l'entrada dels túnels "Bergkristall". Fotografia: Gusen Memorial Committee

Aquella patrulla, comandada pel sergent Albert J. Kosiek, s'havia topat només sortir de la seva base, amb el petit camp de Gusen III, on van alliberar els prop de 300 presoners i van capturar els seus guardians. Després d'aquest inesperat contratemps, el pilot va tractar de seguir endavant amb la seva missió i es va dirigir cap al pont, i va ser llavors quan es va topar amb Häfliger, que coneixia perfectament Gusen II i el camp principal de Mauthausen, el qual li va parlar del terrible pla d'extermini massiu que es volia dur a terme.

Kosiek va revisar primer el pont, objectiu de la seva missió, i després va anar a Gusen, d'on ja havien fugit els SS i la vigilància del camp anava a càrrec del cos de policia dels bombers de Viena. Els guardians es van rendir sense posar resistència, i els americans es van fer càrrec del camp, desactivant tot seguit els explosius que hi estaven col·locats.

[107] Comité Internacional de la Creu Roja: *L'activité du C/CR en faveur des civils détenus dans les camps de concentration en Allemagne (1939-1945).* Ginebra, 1947. PP. 138- 139.

Francisco Casares, d'una manera un tant idealitzada, ens explica com va ser l'arribada dels seus alliberadors:

> *«A los cinco años de infierno, una mañana al salir de la barraca sentíamos cañonazos muy cerca y nos fuimos para la puerta del campo comentando todos "ya están aquí", nos referíamos a los americanos. Llegamos a la puerta y vimos una tanqueta americana y soldados que hablaban español, eran mexicanos».*[108]

ELS PRIMERS MOMENTS DE LLIBERTAT

A les cinc menys cinc de la tarda del dissabte cinc de maig de 1945, Francisco Casares, a l'igual que els altres internats en aquell fatídic camp, deixava de ser un captiu del Tercer Reich. En total, havien passat quatre anys, deu mesos i divuit dies des que va ser capturat per les tropes alemanyes.



A partir d'aquell moment van perdre tota raó de ser els diners de circulació interior del camp de Mauthausen. A la imatge, un bitllet de 50 pfennigs. Unites States Holocaust Memorial Museum, donació David Schneider .

Encara hauria de passar un temps fins a poder recuperar "de facto" l'enyorada llibertat.

Després d'haver alliberat el camp, la patrulla del sergent Kosiek s'encaminà cap a Mauthausen, deixant transitòriament el camp en mans dels que fins aquell moment havien estat els seus captius.

El tarragoní Josep Escoda Escoda, militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, ens recorda aquells primers moments de llibertat:

> *«Després, començaren les revenges, com al camp de Gusen 2. "Quan van entrar els primers tancs dels americans a Gusen 2, semblava que tornàvem a néixer, però amb més consciència. El primer americà que vam veure era un canadenc amb nas d'indi. Ens va dir: "Tot el que vulgueu fer, feu-ho avui. Demà entrarà l'exèrcit americà per controlar-vos i serà massa tard". Ho deia per si ens volíem venjar i foren els soviètics els que més es venjaren. Eren els qui tenien més raó de fer-ho. N'havien mort seixanta mil en la construcció dels túnels de Gusen 2».*[109]

Francisco Casares ens confirma aquest punt:

---

[108] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 27.

[109] ROIG, Montserrat: *Els catalans*... Op. Cit. PP. 342-343.

> *«...nos dijeron "Vendremos dentro de tres días. Nosotros nos vamos, vosotros haced lo que querais"».* [110]

Quan els americans van marxar s'endugueren els guardians que hi havia al camp com a presoners de guerra, provocant un buit de poder a Gusen durant 24 hores, des de la tarda del 5 de maig fins l'arribada de la nova administració militar nord-americana a la tarda del 6 de maig.



Un grup de supervivents i dos soldats nordamericans contemplen el cadàver d'un dels kapos, linxat en una d'aquelles venjances. Fotografia: United States Holocaust Memorial Museum.

El camp va ser totalment saquejat, i molts dels interns van sortir del campament a buscar per la rodalia el menjar que necessitaven per sobreviure. Maria F., veïna de Sankt Georgen an der Gusen, ho recorda:

> *«A les nou o les deu en punt vaig mirar per la finestra i sortien molts presos al matí. Van pujar les escales. Estava molt espantada. Els SS sempre havien dit a la gent que si aquests presoners sortien, ens assassinarien a tots. Alguns presoners havien matat un cavall, li havien tret el fetge i em van demanar que el fregís. Hi vaig afegir unes cebes. Estaven tremendament ansiosos».* [111]

Els guardians havien marxat amb els soldats, però els Kapos van quedar al camp, ja que en el fons també eren presos. Totes les rancúnies acumulades reclamaven la seva satisfacció: Havia arribat l'hora de la venjança!

El madrileny Enrique Calcerrada Guijarro ens parla de l'onada de violència que es va desfermar:

> *«Se inició en el recinto un zipizape monumental en el que cada cual dio rienda suelta a sus anhelos, promesas y rencores. Carreras, ataques, abrazos, gritos, encontronazos violentos, llantos, aullidos vengativos y quejidos lastimeros inundaron el campo.*
> *Los kapos perseguidos se lanzaban a las alambradas, que ya no tenían fluido eléctrico, o trataban de escapar corriendo hacia el exterior. Unos presos corrían en busca de comida; otros salían fuera de los muros buscando el aire de la libertad recuperada; algunos ejecutaban sus proyectos de venganza,*

---

[110] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 27.
[111] HAUNSCHMIED, Rudolf A., MILLS, Jan-Ruth, WITZANI-DURDA, Siegi: *St. Georgen – Gusen*... Op. Cit. P. 224.

atacando violentamente a los autores de los abusos cometidos, de las humillaciones, de los desvaríos. Aquí golpeaban con un mandoble sobre el vientre de un kapo; allí un grupo enrabietado sacudía a un funcionario por todos los costados; más allá otro grupo corría tras un desesperado que, atajado, caía, entre una nube de golpes, al suelo, de donde no se levantaría más».[112]

Així ens ho descriu Francisco Casares:

«Muchos alemanes desaparecieron, pero había tantos que la gente del campo tiraba a los alemanes a las calderas de café, a otros les pegaban [...] *Nos dedicamos a dar palos a los polacos (cabos de varas) y a los alemanes malos, matamos a unos cuantos».*[113]

Dos kapos, antics republicans, sequaços de l'Asturias, el sabadellenc Enric Tomàs Urpí, que durant la guerra havia estat sergent de l'Agrupació Autònoma de l'Ebre,[114] i un altre kapo del qual només se'n coneixia el mot, el "Tirillas", tots dos amb un llarg historial d'assassinats de companys de cautiveri, van morir aquell dia com a conseqüència d'aquelles revenges. A Tomàs el crivellà a trets el fill d'una de les seves nombroses víctimes, mentre que el "Tirillas" moria linxat.



Grup d'antics presoners fora del recinte del camp de Gusen. Fotografia: Fundacja "Polsko-Niemieckie Pojednanie", col·lecció Stanisław Dobosiewicz.

Es calcula que uns 500 presoners van morir violentament a Gusen durant les hores immediatament posteriors al seu alliberament.

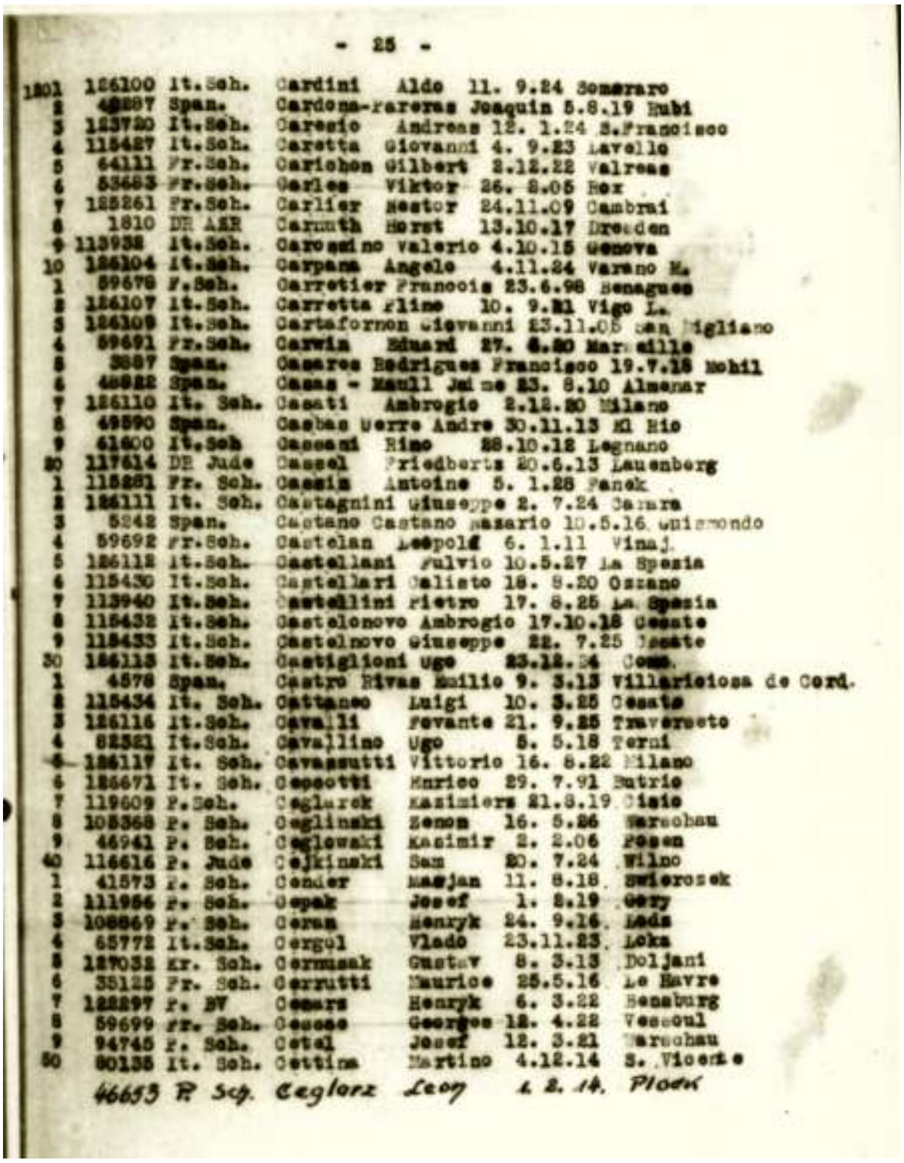
Novament és el tarragoní Josep Escoda Escoda qui ens ho confirma:

«Els van linxar: a l'endemà hi havia una pila de cadàvers que feia gairebé dos metres d'alçada per dos metres d'amplada. Això ho havien fet els soviètics, que amb prou feines si s'aguantaven drets».[115]

Tot i que va estar present al mig d'aquell esclat de violència, l'objectiu de Francisco Casares no era, en absolut, la revenja. Les seves prioritats, com ell mateix ens aclareix, eren unes altres totalment diferents:

«Mi pensamiento siempre ha sido salir, yo la única misión que he tenido es salir del campo».[116]

[112] HERNANDEZ DE MIGUEL, Carlos: *Los últimos..* Op. Cit.
[113] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco...* Op. Cit. P. 27.
[114] Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional. Núm 122, del 22 de maig de 1938. P. 627.
[115] ROIG, Montserrat: *Els catalans...* Op. Cit. P. 343.



\- 25 -

1201 126100 It.Sch. Cardini Aldo 11. 9.24 Someraro
2 49887 Span. Cardona-Fareras Joaquin 5.8.19 Rubi
3 123720 It.Sch. Caresio Andreas 12. 1.24 S.Francisco
4 115427 It.Sch. Caretta Giovanni 4. 9.23 Lavello
5 64111 Fr.Sch. Carichon Gilbert 2.12.22 Valreas
6 53683 Fr.Sch. Carlee Viktor 26. 8.05 Rex
7 125261 Fr.Sch. Carlier Nestor 24.11.09 Cambrai
8 1810 DR ASR Carmuth Horst 13.10.17 Dresden
9 113938 It.Sch. Carossino Valerio 4.10.15 Genova
10 126104 It.Sch. Carpana Angelo 4.11.24 Varano M.
1 59676 F.Sch. Carretier Francois 23.6.98 Senagues
2 126107 It.Sch. Carretta Elino 10. 9.21 Vigo L.
3 126109 It.Sch. Cartafornon Giovanni 23.11.05 San Migliano
4 59691 Fr.Sch. Carwin Eduard 27. 6.20 Marseille
5 3887 Span. Casares Rodrigues Francisco 19.7.18 Mohil
6 40822 Span. Casas - Maull Jaime 23. 8.10 Almenar
7 126110 It. Sch. Casati Ambrogio 2.12.20 Milano
8 49590 Span. Casbas Cerre Andre 30.11.13 El Rio
9 61600 It.Sch Casseni Rino 28.10.12 Legnano
20 117614 DR Jude Cassel Friedberts 20.6.13 Lauenberg
1 115281 Fr. Sch. Cassin Antoine 5. 1.28 Fanek
2 126111 It. Sch. Castagnini Giuseppe 2. 7.24 Camara
3 5242 Span. Castano Castano Nazario 10.5.16 Guismondo
4 59692 Fr.Sch. Castelan Leopold 6. 1.11 Vinaj
5 126112 It.Sch. Castellani Fulvio 10.5.27 La Spezia
6 115430 It.Sch. Castellari Calisto 18. 8.20 Ozzano
7 113940 It.Sch. Castellini Pietro 17. 8.25 La Spezia
8 115432 It.Sch. Castelonovo Ambrogio 17.10.18 Cesate
9 115433 It.Sch. Castelnovo Giuseppe 22. 7.25 Cesate
30 126113 It.Sch. Castiglioni Ugo 23.12.24 Como
1 4578 Span. Castro Rivas Emilio 9. 3.13 Villaricioisa de Cord.
2 115434 It. Sch. Cattaneo Luigi 10. 3.25 Cesate
3 126116 It.Sch. Cavalli Fevante 21. 9.25 Traversetto
4 82321 It.Sch. Cavallino Ugo 5. 5.18 Terni
5 126117 It. Sch. Cavassutti Vittorio 16. 8.22 Milano
6 126671 It. Sch. Cecootti Enrico 29. 7.91 Butrio
7 119609 P.Sch. Ceglarek Kazimiers 21.8.19 Cisie
8 105368 P. Sch. Ceglinski Zenon 16. 5.26 Warschau
9 46941 P. Sch. Ceglowski Kasimir 2. 2.06 Posen
40 116616 P. Jude Cejkinski Sam 20. 7.24 Wilno
1 41573 P. Sch. Cender Marjan 11. 8.18 Swierozek
2 111956 P. Sch. Cepak Josef 1. 2.19 Gory
3 106869 P. Sch. Ceran Henryk 24. 9.16 Lodz
4 65772 It.Sch. Cergol Vlado 23.11.23 Loka
5 127032 Kr. Sch. Cermusak Gustav 8. 3.13 Doljani
6 35125 Fr. Sch. Cerrutti Maurice 25.5.16 Le Havre
7 122297 P. BV Cesars Henryk 6. 3.22 Sensburg
8 59699 Fr. Sch. Cessone Georges 12. 4.22 Vesoul
9 94745 P. Sch. Cetel Josef 12. 3.21 Warschau
50 80135 It. Sch. Cettina Martino 4.12.14 S. Vicente
46653 P. Sch. Ceglorz Leon 1. 2. 14. Plock

Detall de la relació dels supervivents del camp de Gusen feta pels aliats immediatament després de l'alliberament del camp. Francisco Casares apareix en ella amb el número d'ordre 1215, seguit del seu identificador 3887, del qual ja no tornaria a dependre mai més. Arolsen Archives.

Dit i fet, a la primera ocasió que es va presentar, ell, com tard o d'hora acabaria fent una gran part dels internats a Gusen, tot i ser conscient de que era una cosa relativament perillosa ja que encara hi havia combats entre unitats de les SS i els russos o els americans per aquells voltants, Francisco Casares es va encaminar cap al també ja alliberat camp de Mauthausen, on li constava que tot i que no era en aquell moment cap bassa d'oli, les condicions eren sensiblement millors que a Gusen.

Aquell dia van ser molts els que van fer el mateix. Constante i Razola, que estaven a Mauthausen, se'n fan resò:

---

[116] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*... Op. Cit. P. 119.

> *«Durante la mañana, la casi totalidad de los soviéticos, de los checos, de los españoles, de los franceses y de los yugoslavos abandonaron Gusen y vinieron a refugiarse a Mauthausen».*[117]

Mauthausen havia estat abandonat pels SS la nit del 2 al 3 de maig de 1945, i des d'aquell moment la seva custòdia va anar a càrrec d'una unitat de guàrdia de 50 policies dels bombers vienesos, mentre que de l'administració i l'ordre intern s'encarregaven els membres del Comitè Internacional format pels presoners. El dia 5 de maig van arribar les primeres unitats de l'exèrcit dels Estats Units, que van marxar tot seguit després d'haver desarmat els guàrdies, enduent-se'ls i deixant el camp durant tres dies en mans dels seus interns, tot i que encara hi havia unitats de les SS movent-se per la rodalia.

El francès Émile Valley, que anys més tard seria secretari general de l'Amicale de Mauthausen a França, ens ho recorda:

> *«La nit del 5 al 6 de maig va ser la més terrible i angoixant que hàgim viscut. Durant la nit hi va haver un començament d'atac per part de les SS, però gràcies a l'organització militar sota el comandament del major soviètic Pirogoff, es van salvar els catorze-mil internats. Varem haver de lamentar en els combats la mort d'un dels nostres camarades espanyols*[118] *i dotze ferits. Vull fer ressaltar aquí l'actitud coratjosa dels nostres camarades espanyols; gràcies a ells, varem poder fer-nos amb armes, i ells van ser, juntament amb els nostres camarades soviètics, els elements motors de la nostra organització militar.*
> *Vàrem viure tres dies així, lliurats a nosaltres mateixos, sense pa ni queviures. Ens calgué assegurar-nos la subsistència i la protecció pels nostres propis medis . Finalment, els americans van arribar en massa i van ocupar la regió i el camp».*[119]



Grup d'interns, majoritàriament espanyols, armats. Fotografia: Butlletí "Amicale de Mauthausen" núm. 221. P.8.

Efectivament, altres unitats, inclosa l'onzena Divisió Blindada del Tercer Exèrcit dels Estats Units, arribarien durant els dies següents per ocupar la zona definitivament.

El càntabre Lázaro Nates Gallo, que havia estat tot el temps a Mauthausen enquadrat en el kommando Poschacher, ens confirma que una gran part dels supervivents republicans de Gusen van marxar cap al camp principal de Mauthausen, que també havia estat

[117] CONSTANTE, Mariano i RAZOLA, Manuel: *Triángulo azul...* Op. Cit. P. 166.

[118] Es refereix a la dissortada mort del barceloní Joan Bisbal, esdevinguda en el decurs d'un confús tiroteig nocturn mantingut contra elements de les SS, segons unes versions, o entre grups dels mateixos deportats, segons altres.

[119] VALLEY, Émile: *Liberation du camp de Mauthausen*. Dins del butlletí *Amicale de Mauthausen* Núm. 44. Paris, maig de 1955. P. 2.

alliberat, i del qual només els separaven uns cinc kilòmetres. En part ho van fer per aconseguir menjar, però sobretot perquè sabien que allà els seus companys havien adquirit una posició de lideratge.[120]

En tot cas, tots els altres que hi van quedar també acabarien sent enviats a Mauthausen, ja que pocs dies més tard els americans, argumentant una desinfecció, van calar foc al camp de Gusen II, mentre s'afanyaven a desmantellar tot el possible la resta de les instal·lacions, ja que en virtut dels pactes establerts, tot allò hauria de passar aquell mes d'agost a mans dels soviètics, que ho tindrien sota el seu poder fins l'any 1955 en que van deixar Àustria.

El jueu polonès Karl Kittner, també supervivent, ens explica com a l'igual que Casares i molts altres, ell i el seu amic Beniek també van marxar cap a Mauthausen i ens confirma que poc després els americans van fer evacuar el camp de Gusen II per després calar-li foc.



Crema dels barracons del camp de Gusen II el 17 de maig de 1945. Fotografia: Major Charles R. Sandler.

«Vam decidir que era hora de deixar els bruts barracons.
Beniek i jo vam deixar el camp de Gusen 2 la matinada del 7 de maig de 1945 per no tornar a veure'l mai més.
Trobant deplorables les condicions de Gusen 2, els alliberadors nord-americans van treure els pocs supervivents del camp sense dir-los on anaven. Molts presoners italians malalts que ocupaven un brut barracó es lamentaven dient "Mamma Mia", ja que no es podien moure per ells mateixos. Els soldats van ajudar els italians i els altres malalts a sortir del campament abans de cremar-ho tot.
Després de treure tots els interns morts i malalts dels barracons, els nord-americans van ajudar a sortir de Gusen 2 els presoners que no van poder caminar. Van portar els malalts a un hospital de Mauthausen on estaven instal·lats els metges nord-americans. Un cop trets tots els presos malalts del camp, els soldats nord-americans van calar foc a la resta de Gusen 2 per tal d'evitar la propagació d'epidèmies».[121]

UN REPATRIAMENT QUE ES VA FER D'ESPERAR

El dia 8 de maig de 1945, a Berlin, els mariscals Wilhelm Keitel i Gueorgui Júkov signaven la capitulació d'Alemanya, amb la qual cosa es donava per finalitzada la guerra a Europa. Mentre arreu se celebrava amb entusiasme l'esperat Dia de la Victòria,

---

[120] WINGEATE PIKE, David: *Spaniards in the Holocaust. Mauthausen, the horror on the Danube*. Routledge. London, 2000. P. 228.
[121] LITTNER, Karl, HAUNSCHMIED, Rudolf A.: *Life hanging on a spider web: Fom Auswitch-Zasole to Gusen II*. Ed. Books on demand, GmbH. 2011. P. 332.

els supervivents dels camps d'extermini no van poder fer el mateix, ja que molts d'ells van haver d'esperar encara dies, setmanes o mesos fins que es produís el seu retorn.

El 23 de maig de 1945, el mateix dia que Heinrich Himmler es suïcidava, un petit destacament de soldats americans i antics presoners de Mauthausen van enxampar el comandant Franz Ziereis vestit de paisà quan intentava amagar-se en una cabana de la propera localitat de Spital am Pyhrn, i quan intentà fugir li van etzibar diversos trets, ferint-lo greument. Dut a l'hospital de camp de Gusen, va ser interrogat i finalment va acabar morint. El seu cos, arrabassat per un nombrós grup d'interns, va acabar penjant nu dels filats del camp. Georg Bachmayer havia mort un parell de setmanes abans, havent-se suïcidat el dia 8 després de matar prèviament la seva dona i els seus dos fills.

Després de l'alliberament de Mauthausen la major part dels presos que hi seguien allà concentrats van començar a ser reclamats d'una manera gradual pels seus respectius països d'origen, i a poc a poc, el camp s'anava buidant.



Francisco Casares (assenyalat amb una "X") i els seus companys reafirmant la seva condició de republicans durant els seus darrers díes al camp de Mauthausen. Fotografia: Família Casares.

L'únic col·lectiu pel qual ningú s'interessava era tot just el dels deportats republicans. La seva terra, dominada per una fèrria dictadura que ja havia fet palès en el seu moment el seu rebuig envers ells es presentava com un destí pràcticament inabastable.

Eren lliures, si, ja no estaven sota el jou dels alemanys, però no tenien cap lloc on anar i tampoc ningú que els ajudés.

El 28 de maig de 1945, es van acabar els darrers transports dels deportats francesos, belgues, luxemburguesos i dels Països Baixos des de Mauthausen cap als seus respectius països d'origen. A poc a poc, el camp de Mauthausen s'anava buidant mentre el contingent d'antics republicans s'hi quedava en no haver cap país que els reclamés.

El lleonès Alipio Rodríguez Omaña, tot i haver marxat pel seu compte del camp de Mauthausen, es trobava que ningú es feia càrrec dels antics republicans i, plè de desànim, ho anotava així en un petit diari que fins llavors havia anat escrivint quan podia:

> *«La moral es baja por lo siguiente: los países de Europa todos han quedado liberados, todos los presos y prisioneros de guerra tienen representantes que los orienten sobre su marcha hacia el país, pero nosotros no encontramos a nadie que nos atienda ¿nuestros dirigentes no saben que en este país nos encontramos*

la mayoría del ejército republicano español? ¿No saben que aquí han muerto en manos de nuestros inimigos más de diez mil camaradas? Es que tovía no es hora que os recordéis de sacarnos de nuestros sufrimientos? Pensad que un día no lejano llegará y entonces podremos hablar todos pequeños y grandes. A nosotros no nos reconoce nadie, en Francia hemos sido enrolados en el ejército francés pero los franceses no quieren saber nada y nosotros seguimos aquí con un régimen casi como el de los campos de concentración, el alimento es poco y malo, así es que nosotros seguimos presos ¿para qué cambiar? Nuestra vida es así».[122]



Francisco Casares (assenyalat amb una "X") i alguns dels seus companys de cautiveri, en una fotografía feta poc abans d'abandonar el camp de Mauthausen. Fotografia: Família Casares.

Van ser tres angoixoses setmanes pels antics republicans, tancats encara en aquell camp, veient com tots els altres anaven marxant i només es quedaven ells sols sota la vigilància cada cop més tensa dels americans, que els començaven a considerar enemics potencials pel fet que molts d'ells eren comunistes, i en tal sentit ja els havien començat a rellevar dels càrrecs que alguns havien estat exercint dins de l'organització del camp.

A França, però, les coses havien canviat: Amb la victòria de les armes aliades, havia caigut l'odiós per a ells règim col·laboracionista de Vichy i en aquells moments regia el país un govern provisional presidit pel general Charles de Gaulle.

La situació dels espanyols que fins a aquell moment havien arribat a França era altament delicada i del tot insostenible, tal com ens ho confirma un informe de la Creu Roja emès l'11 de maig de 1945:

[122] GAITERO, Ana: *La larga travesía tras Mauthausen*. Dins *Diario de León*, del 3 de maig de 2015 (Edició digital).

«Carecen en absoluto de vestidos; llegan a París con el traje de presidiarios y sin ninguna clase de ropa interior, ni los más elementales medios de higiene personal.
Debido a que el Gobierno francés no puede prestar a estos deportados el auxilio económico que requieren, están expuestos a ser llevados a España para ingresar en nuevos campos de concentración. Este hecho y por estas causas, estuvo a punto de producirse en Lille. A un deportado se le contestó taxativamente que en virtud de que el Gobierno francés no podía prestarle ayuda económica, debido al exceso de deportados franceses, y los españoles solo les era dada la ayuda moral, tendría que regresar a España o a Alemania.
En la actualidad quedan en Alemania, entre los diversos campos de concentración, dos mil de los doce mil que fueron deportados en estos años de ocupación, entre ellos, varios Jefes y oficiales del Ejército de la República. También en virtud de que el Gobierno francés solamente los aloja durante 48 horas, tenemos necesidad de disponer de Hoteles para alojarlos y, por lo tanto, medios económicos. Insistimos en que muchos de ellos no podrán trabajar en algún tiempo.
Por ser extranjeros y ser los Consulados respectivos los que acreditan las primas de desmobilización, los españoles no perciben ninguna cantidad en metálico para sus necesidades».[123]



Fora ja del recinte del camp, deportats de diverses nacionalitats a punt de ser repatriats cap als seus països d'origen. Fotografia: Família de Paul E. Soldner.

Pressionat per l'opinió pública, i en especial pels seus deportats, que havien conviscut amb ells tot aquell temps del cautiveri, i també pels antics membres del maquis o per les pròpies forces armades, que reconeixien als republicans la seva important participació en la lluita d'alliberament, aquell nou govern va accedir a fer-se càrrec dels supervivents d'aquell col·lectiu.

[123] Archivo Diplomático de la Embajada de México en Francia (AEMFRA). Llig. 379. Exp. 3. Docs. 6-7.

I així, entre els darrers dies de maig i els primers de juny van començar a ser evacuats cap a França.

L'alperí José Ruano Poquet que, com Francisco Casares i els seus companys també havia estat membre del Kommando César, ens fa reviure aquells moments en que no es veia cap possible sortida a la seva situació fins l'arribada de les bones notícies des de França:

> *«Nos liberaron el 5 de mayo y los primeros que salieron de Mauthausen lo hicieron el 28 de mayo; estuvimos más de veinte días que nadie nos quería a los españoles. ¿Qué nacion?. La proposición de los americanos era ponernos en otro campo. Nos propusieron: "Vosotros sois españoles, hacia España". ¿A España?, ¿Nosotros?. ¿Tuvimos que huir de España y ahora hemos de volver?. Los rusos no querían tampoco españoles, y hasta que no vinieron los franceses a reclamarnos... Los otros colectivos lo que deseaban era abandonar el campo pronto y entrar en su país y por eso hubo este descontrol».*[124]

Abans que els americans, les noves autoritats del camp, es plantegéssin posar a la pràctica la seva evaquació definitiva, bastants dels seus integrants ja havien emprés accions individuals per tal de marxar d'aquell lloc. Un bon nombre d'ells, però, van acabar veient que no els quedava altre remei que quedar-se i esperar aconteixements.


KL. MAUTHAUSEN
T/D Nr. 979813
CASARES-RODRIGUEZ, Francisco,
19. 7. 1918, Motrie, 3887,
Dokumente: 2

Expedient de Francisco Casares confeccionat pel Servei internacional de Recerques amb seu a Bad Arolsen, Alemanya. Arolsen Archives.

Entre els que van tenir èxit en la seva temptativa de marxar estava Francisco Casares, que va abandonar aquell odiós camp en companyia del seus amic Jorge Báez Asensio i d'un nou company, l'aragonès Segundo Espallargas Castro, àlies "Paulino Uzcudun", un intern prou conegut per haver estat un boxejador mai derrotat en els combats de boxa entre interns que els SS havien organitzat els caps de setmana a Mauthausen.

La seva sortida del camp, però, en no tenir en aquell moment cap destinació sòlidament assegurada, consistiría en un peregrinatge per tota la la regió, inicialment infructuós.

Ell mateix ens ho explica:

> *«A Paulino Escudo y a Jorge Asensio les digo: "Vamos a escaparnos, porque a ver si ahora después de una cosa nos va a salir otra"; la gente nos miraba, se*

---

[124] GALLART VIVÉ: Ernest: *Los republicanos*... Op. Cit. P. 296.

reía, íbamos con traje a rayas porque pensamos que iba a ser beneficio y nos salió mal».[125]

CAP A FRANÇA, EL PAÍS D'ACOLLIDA

A finals de maig, poc després del seu retorn a França, Emile Valley i Pierre-Serge Choumoff, dos antics membres de la resistència francesa que en el seu moment havien estat capturats i enviats a Mauthausen, hi van tornar un altre cop en compliment d'una doble missió per compte del nou govern provisional francès, concretament del Ministeri de Presos, Deportats i Refugiats, al front del qual estava Henri Frenay, antic presoner de guerra i membre de la resistència.



Emile Valley (1r per l'esquerra) i Pierre-Serge Choumoff (3r) fotografiats el 4 de juny de 1945 amb dos militars estatunidencs davant la porta principal de Mauthausen. Fotografia: Réseau Canopé.

El primer dels encàrrecs era recuperar tota la documentació possible relativa als internats de nacionalitat francesa, i en tal sentit, el 4 d'agost, Pierre-Serge Choumoff va lliurar al Servei de Recerca de Crims de Guerra un document de diverses pàgines sobre els Kommandos de Mauthausen, i l'abril de 1946 va ser convocat per l'acusació al judici dels responsables de Mauthausen, que va tenir lloc a l'antic camp de Dachau.

El segon d'aquests encàrrecs era precisament, organitzar la repatriació a França dels antics republicans, que finalment havien estat reclamats pels delegats oficials del govern d'un país.

El dia 3 de juny de 1945 Valley y Chaumoff organitzaven des de Mauthausen el repatriament del gros d'aquell contingent, que es faria per tren des de l'estació de Linz, a la qual els repatriats serien portats en camions.

Les cruentes revenges que havien tingut lloc en el camp durant els primers moments de llibertat van tenir encara un darrer episodi en aquella estació: El barceloní Carlos Flor de Lis Peinador, un antic lloctinent de César Orquin que sovint s'havia excedit en el tracte als seus companys, va morir a l'estació de trens de Linz d'una ganivetada que, com a revenja, li va propinar un dels que havien format part d'aquell "Kommando". Tot i que van ser diversos els testimonis d'aquell fet, l'exacta autoria de la seva mort no ha tanscendit.[126]

---

[125] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*... Op. Cit. P. 122.
[126] L'autor Ernest Gallart Vivé recull diversos testimonis contradictoris sobre qui en va ser l'autor. Vegeu: GALLART VIVÉ, Ernest: *Los republicanos*... Op. Cit. P.302.

No tots hi van anar en tren. Prèviament, un cert nombre d'ells ja s'havia adelantat i s'havia afegit pel seu compte a altres expedicions de repatriats estrangers, marxant en camions, en trens o fins i tot en avions, com és el cas del basc José María Aguirre[127] i alguns altres antics components del Kommando César.

Aquest va ser també el cas de Francisco Casares i els seus companys, els quals, després d'haver voltat per diverses localitats de la zona, van arribar a la ciutat de Linz, on el curs del riu Danubi marcava la partió entre els sectors d'ocupació nordamericana i soviètica. Havent-se acostat al sector soviètic, van ser convidats a quedar-s'hi, però van preferir continuar el seu periple fins arribar a la base aèria militar de Vogler, a Hörsching, prop de Linz, rebatejada pels americans com a Camp McCauley, on es van poder afegir a un transport aeri que els va dur a França.



Soldat soviètic a Linz, custodiant des de la seva zona el pont Nibelungen sobre el Danubi, divisòria de les zones d'ocupació soviètica i nordamericana. Fotografia: Imagno. Austrian Archives.

> *«Nos escapamos del campo y nos fuimos a dar vueltas por Austria. Llegamos a una capital que no sé cual era, que tenía puentes para pasar un río, unos puentes muy guapos de media luna con luces en las esquinas. En uno de esos puentes había soldados rusos que eran españoles y se alegraron mucho de hablar con nosotros, nos dijeron "Pasad con nosotros, que aquí estamos bien", pero no quisimos. Nos volvimos y nos encontramos con un batallón de americanos. El comandante nos confundió con alemanes, salió un mexicano que iba con ellos y le aclaró que éramos españoles, le dijo a un soldado "Trae un macuto", nos dieron tres macutos cargados con chocolate, mermelada, carne en lata, pan, caramelos, había de todo. Emprendimos la marcha, al tiempo nos encontramos con otros españoles que nos dijeron "A unos diez o quince kilómetros hay un campo de aviación en el que están tomando nota para embarcar para Francia, hay un señor que se encarga de la lista". Allí nos dirigimos y nos apuntamos en la lista».*[128]

[127] El basc José María Aguirre Salaberria, antic conegut dels investigadors santjustencs, havia estat durant els primers mesos de la Guerra Civil Espanyola destinat a Sant Pere Màrtir formant part de la dotació d'una bateria antiaèria que a començaments de l'any 1937 va ser desmantellada i traslladadaa Sant Feliu de Guíxols, on va funcionar com a bateria de costa.

[128] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. PP. 27-28.

PARIS

No els calgué esperar gaire. Als tres dies d'haver-se inscrit en la llista per a ser evaquats els van poder encabir en un transport que sortía cap a França. Concretament anava destinat a la base aèria de Nîmes-Courbessac[129], situada a la Provença, a 739 kilòmetres en línia recta de Paris, la ciutat on, en el fons, ells volíen anar.

A més, l'avió que els havia de portar a França no era cap aeronau adequada pel transport de passatgers, sinó un bombarder de les forces aèries americanes rústegament habilitat per a encabir-hi gent... Tant se valia! El cas era marxar d'allà com abans millor!

Francisco Casares ens explica com va ser aquell seu primer, i certament accidentat, viatge en avió:

> *«Hicimos dos grupos y a los tres días embarcamos hacia Nîmes, una capital que tenían los alemanes pero ya era nuevamente francesa.*
> *Una vez en el avión, el piloto nos dice"Tenemos que bajar a repostar" Era un avión de combate arreglado en la parte donde iban las bombas, instalaron unos bancos para colocarnos. El avión aterrizó y repostó cargado y volvimos a volar, y antes de salir de Alemania cogimos un bache que parecía que íbamos a salir del avión. Los pilotos se reían. Pasé mucho miedo.*
> *Cuando llegamos, a algunos les tuvieron que vendar la cabeza, llegamos con las correas rotas».*[130]



Un bombarder de les forces aèries nordamericanes a la pista número 2 del Camp McCauley, a Hörsching, poc després del final de la guerra. Fotografia: John Mahoney.

Un cop arribats a Nîmes van ser allotjats en una caserna, possiblement la del 38è regiment d'artilleria, on van ser sotmesos a una exhaustiva revisió mèdica, i pocs dies després se'ls va dur a l'estació per tal de prendre un tren que els havia de portar a París.

Després d'un llarg viatge, el tren va arribar a l'estació del Nord, des d'on els van encaminar, com a tots els refugiats i antics deportats que arribaven, a l'Hôtel Lutetia.

[129] La base aèria francesa de Nîmes-Courbessac havia caigut en poder dels alemanys l'any 1940. A partir de 1942 la Luftwaffe va incrementar les seves instal·lacions i hi va posar en marxa una escola de pilots i un centre d'entrenament de paracaigudistes que van funcionar durant pràcticament tota la guerra, fins al 23 d'agost de 1944 en que van haver de desallotjar-la, passant tot seguit a poder dels americans.
[130] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. PP. 27-28.

Aquest històric hotel, situat al boulevard Raspail, és un establiment luxós de 4 estrelles, amb 7 plantes i 350 habitacions, construït l'any 1910 i destinat a una clientela acomodada, ja havia estat utilitzat per acollir refugiats l'any 1940 quan els alemanys van envair França. El 14 de juny de 1940, l'exèrcit alemany va ocupar París, i l'endemà, l'hotel va ser ocupat per l'Abwehr, el servei d'intel·ligència i de contra-espionatge de l'estat major alemany, que va instal·lar aquí la seva caserna general. Després de l'alliberament, i per demostrar el seu compromís amb la Resistència, el propietari de l'hotel el va posar a disposició del nou govern.

Per decisió del general de Gaulle del 19 d'abril de 1945, l'hotel Lutetia va ser escollit com a centre d'acolliment dels deportats que arribaven a Paris procedents dels camps nazis. Durant el període en que va funcionar com a tal, des del 26 d'abril fins l' de setembre de 1945, l'hotel Lutetia, en el que treballaven sis-centes persones, va arribar a acollir prop de 90.000 deportats. Ben aviat, les 350 habitacions de l'hotel van ser insuficients i calgué confiscar quatre hotels més de la rodalia.

Entre tots els que es van dedicar a atendre la munió de deportats que arribaven, cal destacar la gran tasca duta a terme pel doctor Josep Martí i Feced i per Manuela Ruiz Juan, muller del que havia estat general republicà José Riquelme López Bago, els quals, com a president i vicepresidenta del comitè de la Creu Roja de la República Espanyola a França durant els anys de la postguerra, es van encarregar especialment de la instal·lació dels deportats i refugiats republicans espanyols a França.[131]



L'Hotel Lutetia, a Paris, on van ser acollits els refugiats provinents dels camps de concentració alemanys. Targeta postal de l'època. Col·lecció particular.

La historiadora francesa Marie-Jo Bonnet ens fa reviure l'intens tràfec que constantment es vivia en aquell hotel durant els quatre mesos en que va funcionar com a centre d'acollida dels refugiats procedents dels camps d'internament del Reich:

> *«A l'Hotel Lutetia s'han planificat diversos procediments. DDT primer, per netejar-los tan bon punt entren a l'hotel. Després les diferents oficines. El servei de seguretat i control dirigit per l'exèrcit, que els fa emplenat qüestionaris per identificar falsos deportats i criminals de guerra. El servei mèdic està dirigit pel doctor Toussaint Gallet, repatriat en avió el 18 d'abril de 1945 amb 43 personalitats de la Resistència. Però les visites mèdiques són breus. S'utilitzen per identificar patologies, la majoria de les quals es desconeixen, per dur a terme les primeres ràdios i per derivar pacients eventualment a un hospital. L'empresa hotelera dirigida per Sabine, coneguda com a Yanka Zlatin, sobrenomenada "dama d'Izieu", ha de trobar menjar en temps de restricció i*

[131] ALTED VIGIL, Alicia: *La Cruz Roja Republicana Española en Francia, 1945-1986*. Dins *Historia Contemporánea* núm. 6. Universidad del País Vasco. Servicio de Publicaciones, 1991. PP. 223-249.

cuinar-lo. Després cal buscar vestits i trobar habitació per als deportats que ho han perdut tot. Cada deportat rep roba i una certa quantitat de diners. Prop de sis-cents voluntaris acompanyaran equips de metges, treballadors socials, cuiners, boy scouts i soldats les 24 hores del dia durant quatre mesos».[132]

Allà a l'hotel Lutetia, Francisco Casares es va sometre el dia 25 de juny de 1945 als necessaris tràmits burocràtics i policials per tal de ser convenientment identificat i enregistrat com a repatriat,[133] lliurant-se així finalment del seu estatus d'apàtrida indocumentat. Després, i juntament amb la roba civil i els diners, li va ser lliurada també una targeta que el permetia pujar gratuïtament al transport públic durant un any i l'accés als espectacles públics i restaurants. Finalment podia començar a assaborir aquella enyorada llibertat...

Els tràmits burocràtics i policials pels quals va passar havien estat relativament llargs i incòmodes, especialment per causa de les barreres idiomàtiques, la desorientació que encara molts d'ells arrossegaven i la tremenda cura que hi posaven els entrevistadors, especialment els del "Deuxième Bureau", òrgan d'informació dels serveis secrets francesos, per tal de detectar els possibles antics col·laboracionistes, falsos resistents, o treballadors voluntaris dels alemanys que es volien infiltrar entre tota aquella massa de refugiats per tal d'esborrar el seu passat i obtenir ells també una acreditació com a antics deportats.



Grup de refugiats en un dels salons de l'Hotel Lutetia. Fotografia: Agència AFP.

El mateix Francisco Casares va poder ser testimoni de la detecció d'aquest tipus d'elements:

«Había muchos en Francia y en Alemania trabajando para los alemanes que se hicieron pasar por deportados, muchos, claro, a mí qué me importa eso».[134]

Superats tots aquells tràmits, finalment, Francisco Casares Rodríguez va poder obtenir la seva acreditació, deixant de ser un indocumentat. Era el titular de la "Carte de Rapatrié" número 1.665.189, emesa pel Ministère des Anciens Combattants et Victimes de la Guerre, amb la qual cosa ocupava un espai netament definit dins de la societat francesa del moment. La seva situació legal havia quedat ja plenament regularitzada.

Una de les primeres coses que en Francisco havia fet tan aviat com va tenir una certa llibertat de moviments allà a Paris va ser escriure a casa. Ja feia vuit llarguíssims anys

[132] BONNET, Marie-Josèphe: *La tragédie du retour*. Dins. *Le patriote résistant* núm. 918. Fédération Nationale des Déportés et Internés, Resistants et Patriotes. Paris, 2017. P. 12.
[133] Arolsen Archives. Korrespondenz T/D 979813.
[134] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*. Op. Cit. P. 142. També *Sobrevivir...* Op. Cit. P.13.

que no sabia res d'ells i ells tampoc havien tingut notícies seves. Els enyorava i tenia unes ganes tremendes de tornar a veurel's, però tal com estava encara el panorama, el més sensat de moment era esperar temps millors en que tot estigués més estabilitzat.


MINISTÈRE DES ANCIENS COMBATTANTS ET VICTIMES DE LA GUERRE

DIRECTION DU BUREAU NATIONAL DES RECHERCHES

S/Direction de l'État-Civil et des Fichiers

83, avenue Foch, PARIS-16e

Modèle A

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

134998

Carte de rapatrié
N° 1.665.169.

CERTIFICAT DE DÉPORTATION OU D'INTERNEMENT

Le Directeur du Bureau National des Recherches Fichiers Internés Déportés Politiques certifie, d'après les documents que possède son service que Monsieur CASARES-RODRIGUEZ Francisco né le 19. 6. 1916 à Espagne a été Prisonnier de Guerre le 2.6.1940 et déporté politique de Mauthausen du 3. 4. 1941 au 25. 6. 1945.

Le présent certificat a été délivré pour valoir ce que de droit.

Paris, le 30. 10. 1947

NOM et adresse de l'intéressé :
Monsieur CASARES-RODRIGUEZ F
23, rue Lalande
PARIS XIVe (Seine)

LE MINISTRE DES ANCIENS COMBATTANTS ET VICTIMES DE LA GUERRE
Le Directeur du Bureau National des Recherches
Le Sous-Directeur de l'État-Civil et des Fichiers
P.O. Le Chef de Bureau

(1) Monsieur, Madame, ou Mademoiselle
(2) Déporté Politique, Interné, Prisonnier ou Travailleur

Certificat de deportació a nom de Francisco Casares Rodríguez, emès pel ministeri francès d'Antics Combatents i Víctimes de la Guerra i conservat per la família Casares.

París i la seva perifèria oferien als refugiats republicans més oportunitats de llocs de treball que no pas el Sud. Valgui com a exemple el fet que, arran de la nacionalització de l'administració de la fàbrica d'automòbils Renault, el nou govern francès havia decidit reservar llocs de treball a aquell col·lectiu en agraïment a la seva participació d'ells i dels seus companys en la Resistència, a la qual cosa molts s'hi van acollir. Moltes altres van ser també les oportunitats de treball que se'ls van presentar. La recuperació econòmica del país després d'haver passat una guerra va comportar una forta necessitat de mà d'obra que ells podien ajudar a cobrir.

Una gran part d'ells va optar per quedar-se a París o a la seva àrea metropolitana, i molts d'ells en concret, es van acabar allotjant als barris obrers del Districte XX (Belleville) i de l'XI (República, Bastilla), generalment de manera precària perquè pensaven que la seva estada a França hauria de ser només una cosa provisional i esperaven poder tornar ben aviat a la seva terra.

En aquest cas es trobava Francisco Casares, que així ho va deixar ben clar al funcionari que li havia pres la filiació a l'Hôtel Lutetia:

> *«...nos preguntaban que pensábamos hacer, yo le dije "de momento me quedo en París". El hombre cogió un papel y un lápiz y me hizo una especie de planos para llegar al extrarradio de París, una barriada de las afueras de Montrouge, en la cual había una caserna. Me presenté, estaba llena de españoles "ESTAMOS LIBRES, ACOMÓDATE" ».*[135]

[135] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 28

No s'hi va estar gaire en aquella caserna. Als pocs díes va trobar un conegut, de nom Pepe, murcià, que marxava a Amèrica i deixava buit un piset de lloguer, situat al mateix París, en el districte XIV, en el número 23 de la Rue Lalande, molt a prop del cementiri de Montparnasse:

> *«Fuimos a ver el piso, un piso con una cocina-comedor, dos habitaciones y un baño. Me gustó, les preguntamos a la mastresa cuanto me iba a costar y me dijo 70 francos. Vació el piso mi amigo, un señor me limpió el piso, y me instalé».*[136]

Ben aviat va poder començar a treballar en el seu ofici de fuster, i entre el subsidi que rebia del govern francès i el sou que guanyava treballant, va assolir en poc temps una certa estabilitat econòmica. Ben bé es podia dir que havia deixat de ser un refugiat: era un parisenc més, tot i que, en el fons, seguia enyorant la seva gent.



Fotografia enviada per Francisco Casares a la seva mare des de París, conservada per la Família Casares.

PENSANT EN TORNAR

En aquell moment, però, les possibilitats de tornar sense cap risc no eren més que una perspectiva encara molt llunyana.

En els anys immediatament posteriors a la seva victòria, la dictadura franquista havia rebutjat tot pensament d'amnistia o reconciliació amb els vençuts.

Molts dels que, tot fent cas als missatges franquistes que deien que "aquells que no tinguessin les mans tacades de sang podien tornar sense problemes", havien tornat progressivament durant els mesos posteriors a la fi de la guerra civil, i que majoritàriament eren soldats republicans que havien passat la frontera en la retirada o persones que havien fugit dels pobles per por, però que no havien tingut responsabilitats durant la República, havien estat internats en camps de concentració i classificació, perquè el règim franquista pogués depurar les seves possibles responsabilitats.

> *«Gairebé quatre-cents mil republicans havien hagut de partir a l'exili, i un nombre lleugerament inferior havia estat sentenciat a penes de presó, reclosos en camps de concentració o forçats a treballar en batallons de penats».*[137]

---

[136] Id., P. 31.

L'amenaça de ser perseguit i castigat, la necessitat imperiosa de disposar d'avals i bons informes per poder sobreviure, podia afectar qualsevol que no acredités una adhesió infrangible al "Movimiento" o un passat absolutament net d'implicacions republicanes.

Pocs mesos després de l'arribada a París de Francisco Casares i els altres refugiats, els va arribar una notícia que, agafada amb les naturals reserves, no deixava de tenir un cert rerefons esperançador:

El dia 9 d'octubre de 1945, i per ordre expressa del dictador Franco, el falangista Raimundo Fernandez-Cuesta, president del Consell d'Estat i ministre de Justícia del seu govern, havia decretat que, per tal de commemorar el proper desè aniversari de l'ascensió de Franco al poder, es concedis un indult sota determinades condicions, i que aquest indult seria aplicable als exiliats que no fossin reus de causes d'especial gravetat, tal com ho anunciava l'esmentat decret en el seu preàmbul:



El dictador Francisco Franco i el seu ministre Raimundo Fernández Cuesta. Fotografía: Ricardo, Córdoba. Col·lecció particular.

> *«Al iniciarse el décimo año de la exaltación del Caudillo a la Jefatura del Estado, excarcelados ya en virtud de las disposiciones de libertad condicional y redención de penas por el trabajo el noventa por ciento de los que fueron condenados por su actuación en la Revolución comunista, y encontrándose en el extranjero fugitivos muchos españoles incursos tal vez en menores responsabilidades que los presos ya liberados, el Gobierno, consciente de sus fuerzas y del apoyo de la Nación, se dispone a dar otro paso en el camino de la normalización progresiva de la vida española».*[138]

El possible entusiasme que podia produir aquesta notícia quedava al moment compensat i apaivagat pel fet que també, i per altra banda, els arribaven alarmants notícies sobre els nombrosos empresonaments i execucions sumàries que la duríssima repressió franquista encara estava aplicant als antics republicans. Només a Motril, localitat on Francisco Casares havia nascut, des que va caure en mans de les tropes franquistes el 10 de febrer de 1937 fins a aquells moments, ja en plena postguerra, 64 dels seus veïns havien estat executats, víctimes de la ferotge repressió exercida per aquells que havien guanyat la guerra.

A més, les perspectives laborals allà tampoc és que fossin gaire afalagadores...

---

[137] PRESTON, Paul: *La política de la venganza. El fascismo y el militarismo en la España del siglo XX*. Editorial Península, Barcelona, 1997. P. 81.
[138] Boletín Oficial del Estado. Núm. 293, del 20 d'octubre de 1945. P. 2430.


LA VANGUARDIA
BARCELONA
ESPAÑOLA
Un día histórico para Occidente

La signatura dels "Pactos de Madrid" van significar el final de l'autarquia i el començament d'una cada vegada més àmplia acceptació internacional del règim totalitari del general Franco. Portada del diari "La Vanguardia Española" del 27 de setembre de 1953.

Mentre les economies europees s'anaven començant a recuperar gràcies a l'ajuda nord-americana de l'anomenat Pla Marshall, l'espanyola, completament aïllada en el que s'ha conegut con l'autarquia, estava sumida en un profund estancament motivat principalment per les sancions econòmiques que es van imposar al règim de Franco i l'exclusió del Pla Marshall així com també dels mecanismes internacionals de cooperació econòmica.

Aquesta depauperada situació econòmica no començaria a redreçar-se fins l'any 1953 en que es van signar amb els Estats Units els anomenats "Pactos de Madrid", uns acords de defensa mútua i ajuda econòmica que comprenien l'obertura de bases militars nord-americanes a Espanya a canvi de rebre ajuda financera, la quantia de la qual, fins l'any 1963 es va fixar en 1.523.000 dòlars, una quantitat notablement inferior a la rebuda a la resta de països europeus amb el Pla Marshall, i alhora supeditada a fortes contrapartides econòmiques i comercials.

Totes aquestes notícies provinents d'Espanya no feien altra cosa que frenar el natural desig de Francisco Casares de tornar a casa i retrobar-se amb els seus. Davant seu s'obria el que havia de ser un llarg compàs d'espera confiant en que aquell estat de coses arribés tard o d'hora a canviar.

El primer que li calia era recuperar oficialment aquella nacionalitat que uns anys abans li havia estat negada pel jerarca franquista Serrano Súñer, i en aquest sentit, va ser providencial el decret que el dictador Francisco Franco va promulgar l'11 de febrer de 1946, en el qual, i al seu article primer, es disposava el següent:

> *Se concede la habilitación para recobrar la nacionalidad española a quienes, por el artículo veintitrés del Código Civil, la hubieran perdido por haber servido desde el siete de septiembre de nil novecientos treinta y nueve hasta el siete de mayo de nil novecientos cuarenta y cinco en las fuerzas armadas de las naciones beligerantes, siempre que lo soliciten ante el encargado del Registro Civil correspondiente, en España o en el extranjero, en el término de seis meses de la publicación del presente Decreto*.[139]

---

[139] Boletín Oficial del Estado Núm. 46, del 15 de febrer de 1946. P. 1227.

Tan aviat com va tenir notícia de l'existència d'aquell decret, i per tal de sol·licitar acollir-s'hi, Francisco Casares es va presentar al Consulat General d'Espanya a Paris, al front del qual estaven el cònsol Roman de la Presilla y Bergia[140] i el canceller Rafael García Mouton, i al poc va quedar convenientment enregistrat com a tal, obtenint l'oportú certificat de nacionalitat, un document que calia anar renovant cada any.

LA TORNADA

Aquell primer indult parcial decretat l'any 1945 pel règim franquista no havia tingut l'acollida que en un principi s'havia pensat. La gent tenia encara molta por i malfiava de l'aparent missatge de bona voluntat que es volia transmetre.



Francisco Casares, a París, amb un amic. Fotografia: Família Casares.

Calgué que passéssin encara alguns anys i que les notícies provinents d'Espanya no fossin tan desalentadores com ho havien estat en un primer moment. Durant els anys següents es van anar publicant successives pròrrogues d'aquell tebi indult, les quals, a poc a poc, van anar convencent alguns dels més decidits, pocs, o dels més ansiosos per tornar. Les seves arriscades experiències van ser un dels principals motors que van animar la resta a fer el pas decissiu.

Pels voltants del Nadal de 1949 va córrer entre els cercles parisencs de refugiats espanyols la notícia de que el govern franquista havia decretat una nova prórroga d'aquell indult. Efectivament, el dictador Franco, a través del seu ministre Fernández-Cuesta, havia dictat un nou decret destinat, segons es deia en el preàmbul, a incorporar a la convivència social "a quienes delinquieron y que, por su posterior conducta, han dado muestras de su arrepentimiento", el qual, entre altres coses, comportava també una nova pròrroga pels exiliats:

> *«Artículo sexto.—Se prorroga nuevamente por un año el plazo para que los españoles que se encuentren en el extranjero y regresen a España puedan acogerse a los beneficios del Decreto de indulto de nueve de octubre de mil novecientos cuarenta y cinco».*[141]

---

[140] Roman de la Presilla, cònsol general d'Espanya a París des del 21 de novembre de 1944, va substituir en el càrrec Alfonso Fiscowich, que al seu torn havia succeït Bernardo Rolland de Miotta, tots dos mereixedors del títol de "*Jasidei Umot Ha-Olam*" (Just entre les nacions), atorgat pel jueus als seus benefactors gentils. De la Presilla va ser el primer d'ells en no rebre tal distinció.

[141] Boletín Oficial del Estado. Núm. 354, del 20 de desembre de 1949. P. 5290.

Tot i que a aquelles alçades es podia considerar que Francisco Casares tenia la vida econòmicament resolta a França, l'enyorança de la seva gent era molt forta, i el feia sentir-se sol en una terra estranya. Per això, i després d'haver-li donat moltes voltes a aquell assumpte, es va arriscar a tornar a la seva terra, tot i que era plenament conscient de que allà, per tal d'assolir l'estabilitat econòmica que llavors gaudia, hauria de tornar a començar a partir de zero.

Ell mateix ho afirmava amb aquestes paraules:

> *«Quizá no hubiera vuelto a España, porque en Francia hoy sería un señor cobrando de los alemanes, del gobierno de Francia y del trabajo, tendría tres sueldos fabulosos».*[142]


VALE POR UN AÑO
CONSULADO GENERAL DE ESPAÑA EN PARIS
Certificado de Nacionalidad nº 2379
EL CONSUL GENERAL DE ESPAÑA EN FRANCIA
LE CONSUL GÉNÉRAL D'ESPAGNE EN FRANCE
GRATIS

El certificat de nacionalitat obtingut l'any 1949 al consulat d'Espanya, conservat per la família Casares.

Però les ganes de tornar a la seva terra, retrobar-se amb els seus i formar una família eren molt fortes, fent-li donar el pas decisiu dins d'aquell any que tot just estava a punt de començar.

Cada cop més decidit, com estava, a tornar a casa, Francisco Casares es va presentar al número 165 del Boulevard Malesherbes, on es trobava el consulat general d'Espanya a Paris per tal de renovar el seu certificat de nacionalitat, obtenint sense dificultat un de nou, datat el 24 de febrer de 1949 i signat pel seu canceller Rafael García Mouton.

> *«El consulado estaba en la calle Malahierba, a las 10 nos atendió el Cónsul, le pedí que nos arreglara el pasaporte para volver a España y autorización para el tren, no pagamos billete».*[143]

Ja tenia els papers actualitzats i en regla! Ara només li calia preparar el viatge de tornada.

> *«Regreso en 1950, el régimen de Franco ya era más llevadero, ya no había cartilla de racionamiento, solamente para el tabaco, lo demás estaba libre, los palos y las muertes eran menos».*[144]

---

[142] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*... Op. Cit. P. 125.
[143] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 33.
[144] VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Mauthausen*... Op. Cit. P. 126.

EL MOTRIL QUE VA TROBAR

El viatge des de Paris a Motril va durar cosa de quatre o cinc dies, en els quals, ultra les incomoditats pròpies dels transports de l'època, el trajecte no va estar exent d'algun moment de tensió, tal com ell mateix ens ho recorda.

> *«Una tarde cogí el tren hasta la frontera de Irún, llegamos por la mañana, pasé el día y cambié francos por pesetas. Al día siguiente otra vez al tren hasta Santander, luego a Madrid. En el trayecto, en mi departamento iban dos guardias civiles, los dos de guardia, y uno me preguntó "¿Es usted refugiado?" Le dije "Si", y el otro dijo "Este es de los hijos de puta que pasaron a Francia" y el otro dijo "No seas cabrón, que lo estás intimidando". Seguimos para Atocha, en Madrid estuve dos días, y luego tren para Granada. Una vez en Granada cogí la Alsina y para Motril.*
> *Llegué a casa de mi madre ya de noche, tiré de la campana de la puerta y salió mi prima por el balcón y me reconoció. Gritaba "¡¡¡Mamá, mamá, es Paquito, es Paquito!!!"».*[145]

Finalment, i després de tretze inacabables anys d'haver hagut de sortir, tenía lloc l'ansiada arribada a la localitat que l'havia vist néixer i el meravellós moment del retrobament amb els seus éssers estimats.

La seva arribada va despertar l'espectació de molts dels seus antics veïns. Havia tornat Paco "el que se perdió en Castelldeferro".

Especialment important per a Francisco va ser el retrobament amb la Maria Luisa Ruiz Rubio, una xicota d'allà Motril, un parell d'anys més jove que ell, i amb la qual sempre s'havien agradat mútuament. .



María Luísa Ruiz, amb qui Francisco Casares es va casar al poc d'haver tornat del seu llarg exili. Fotografía: Família Casares.

Aquell afortunat retrobament es degué en gran part a un accident fortuït sofert per un avió francès en aquelles terres i també a la seva condició d'exiliat que havia retornat de França, una informació sobre ell que, com espasa de Dàmocles, constava als registres policials.

En Francisco Casares ho recorda:

> *«Al tiempo llegó un policía a casa preguntando por el francés, dejó notificación para que fuera a la comisaría. Fuí y me dice: "Aquel señor es francés, necesita un intérprete para poder arreglar un avión que ha aterrizado de urgencia en Torrenueva". Nos dirigimos a Torrenueva él, el mecánico de bibicletas y yo. Cuando llegamos el avión estaba lleno de curiosos. El mecánico, con las*

[145] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. PP. 33-34.

> *instrucciones del francés que yo le traducía, iba desmontando el avión. Mientras estaban trabajando, yo me acordé que Luisa vivía allí y fuí a buscarla».*[146]

Ben aviat van començar a festejar formalment, i ben poc temps després, el dissabte 16 de juny de 1951, la parella es casava.

Ara, rodejat d'aquells que l'estimaven i sentint el seu escalf, era el moment de cercar la necessària estabilitat econòmica que el permetés tirar endavant la família que ell i la María Luísa estaven començant a formar.

Aquestes naturals aspiracions, però, no eren tan fàcils d'aconseguir, ja que la situació socioeconòmica arreu de l'estat espanyol pintava molt malament, i especialment a Motril, on la situació havia arribat a ser alarmant:



Cupons emesos per l'Auxili Social, reproduïts al llibre "Historia de Motril", P. 205. Col·lecció particular.

> *«En ese período que discurre entre 1937 y 1960, encontramos el mayor cúmulo de situaciones adversas que se abate sobre nuestra sociedad. Tras el sufrimiento de esa guerra civil, como ya hemos apuntado, la escasez de víveres y objetos de primera necesidad será el principal problema al que se enfrenten en el día a día. Aquí aparecen distintos tipos de cartillas de racionamiento, como una forma de control y justa distribución de las cargas, imprescindible en una sociedad que, literalmente, pasaba hambre».* [147]

Les cartilles de racionament i els cupons de l'Auxili Social, tot i que ja començaven a anar desapareixent a poc a poc, encara subsistien, així com també els anomenats "Menjadors d'Hivern", que encara estarien en funcionament durant bastant temps.

Inspirant-se en el "Winterhilfe" de l'Alemànya nazi, el franquisme havia creat en plena guerra civil l'anomenat "Auxilio Social", una organització concebuda originalment com a una xarxa de menjadors d'emergència per als elements més desvalguts de la societat.

Un cop acabada la guerra, i amb les presons plenes de presos polítics amb llargues condemnes o pendents de ser executats, la infantesa més desvalguda era precissament la que havia creat el mateix Estat amb la seva repressió, i l'única sortida per a moltes famílies repressaliades consistia en acudir a la caritat que oferia la beneficència de l'Estat a través de l'anomenat "Auxilio Social".

---

[146] GARCÍA, María Dolores: *Yayo Paco*... Op. Cit. P. 35.

[147] AYALA CARBONERO, Juan José: *Motril en época contemporánea*. Dins *Historia de Motril y la Costa de Granada* (Edició digital). Areas de Medio Ambiente y Educación del Ayunbtamiento de Motril. Motril, 2007. P. 205.

«Los Comedores de Invierno llevan servidos, hasta fines de enero, siete mil almuerzos y seis mil desayunos. Es propósito del alcalde que funcionen hasta marzo: Hemos dicho en otra ocasión, cuando, como todos los años, se plantea la necesidad de ayudar a los obreros en paro y a todos aquellos económicamente débiles, que en invierno requieran la asistencia material del pudiente por cauces de la caridad y de la beneficencia social».[148]

Prou il·lustratiu sobre el grau d'intensitat de la repressió exercida pels franquistes durant la postguerra és el fet que només a Motril es podia comptar la presó de la plaça de la Tenería, la presó antiga, i els camps de concentració establerts als recintes fabrils de "La Fabriquilla" i "La Alcoholera", així com també a la fàbrica "San José", situada a la barriada del port.



La "zafra" a Motril Una forma de treball dura i precària que llavors encara es mantenia. Fotografia: Col·lecció Francisco Lorenzo.

Sobre la fam que de forma generalitzada es patia, tant al carrer com a l'interior de les presons locals, ens dona testimoni Antonio Mendoza Montes, llavors veí de Motril, el qual va viure personalment aquella situació:

«Había mucha hambre en la calle y dentro de la cárcel, pero los que estaban en la calle se llevaban a sus estómagos aunque fuese un puñado de hierbas, pero los que estábamos encerrados no veíamos nada más que un cazo de caldo de calabaza. El carcelero estraperleaba parte de la comida, y otra la destinaba a sus cerdos, cada año cebaba de 10 a 15 cerdos, un gran negocio a costa de los presos».[149]

Tot i la terrible repressió que exercia el franquisme, el territori no estava, ni de bon tros, pacificat. Els maquis, molt actius encara en aquella zona, operaven en el marc de les properes serralades de Guájaras, Lújar i Las Alpujarras, al sud de Sierra Nevada, amb centres destacats en els termes d'Albuñuelas, Motril i Órgiva, abastant també les serralades almerienques de Gádor i Los Filabres.

En el temps en que Francisco Casares acabava d'arribar i establir-se, la localitat de Motril i el seu entorn eren constantment teatre d'operacions d'aquella sorda lluita.

---

[148] El Faro de Motril, del 12 de febrer de 1957. P. 2.
[149] LÓPEZ LIGERO, Jacqueline i AZUAGA RICO, José María: *Carta abierta a la alcaldesa de Motril* publicada a El Faro de Motril de l'1 de juny de 2020.

Així, el 19 de Febrer de 1951, a la Garnatilla, una pedania de Motril, els guerrillers havien donat mort al guarda Antonio Roldán López, el qual, pel que semblava, era un delator de la Guàrdia Civil, i l'abril d'aquell any van agredir el guàrdia José Pozo Redondo. També l'abril de 1951, i per tal d'obtenir fons, els maquis van segrestar Manuel Rodriguez Mira, un agricultor del mateix Motril vinculat a la companyia "Azucarera Motrileña", per qui van obtenir un rescat de cent mil pessetes. Pel maig van assaltar els cortijos "Los Cañizares" i "Los perdidos" apoderant-se de queviures i una escopeta, i el 22 de setembre d'aquell any es produïa un nou segrest en la persona del terratinent motrileny Julio Aguado Delgado, pel qual obtindrien la quantitat de mig milió de pessetes, tot i que al finalitzar la operació aparegué la Guàrdia Civil, organitzant-se un tiroteig a conseqüència del qual va perdre la vida un dels guerrillers. L'any 1952 es pot considerar que va ser el darrer pel que fa a l'actuació del maquis en aquella zona. El mes de juny d'aquell any, un darrer grup de sis combatents liderat pel motrileny Manuel Pérez Rubiño va deixar definitivament aquelles serres i aconseguiren passar a França després d'haver travessat a peu tota la península perseguits constantment per la Guàrdia Civil.[150]



Mundo Obrero

GRANADA: Dos guerilleros y un cortijero, asesinados

Pero un teniente de la Guardia Civil paga el crimen con su vida

Pese a la brutal ofensiva que el franquismo lleva a cabo en sierras y montes desde hace largos meses, los combates, pues así pueden llamarse que se libran entre los guerrilleros y las fuerzas represivas no ceden en violencia.

Las últimas noticias recibidas de España dan cuenta de un encuentro ocurrido en Motril (Granada), cerca del cortijo Pago Maldonado.

En dicho lugar, un grupo de guerrilleros fué inopinadamente atacado por una sección de la Guardia Civil. Los guerrilleros respondieron bravamente a la agresión y se entabló un encarnizado combate, que se prolongó durante varias horas.

El jefe de la guerrilla, el patriota Serafín Lorenzo, resultó muerto en el ataque, igual que otro de los guerrilleros cuyo nombre se ignora; pero las balas guerrilleras hicieron blanco en el teniente civilero que mandaba la sección, el cual fué retirado del lugar del encuentro gravemente herido. No mucho después fallecía en el hospital Militar de Granada.

Algunos guerrilleros consiguieron retirarse, salvando así sus vidas para la lucha contra el franquismo y para España.

El combate tuvo un epílogo de sangre, un final que es un nuevo crimen de los sicarios de ese régimen hitleriano que no se harta de víctimas. El dueño del cortijo, que fué capturado por los guardias civiles, fué asesinado por éstos frente a su misma puerta y a la vista de su desolada familia.

Otra víctima más, que con los valerosos guerrilleros muertos, reclama justicia y pregona los resultados de la guerra sin cuartel que Franco hace al pueblo como único medio de prolongar su inaudita tiranía.

Retall de la llavors clandestina publicació "Mundo Obrero" del 21 d'agost de 1947 en el que es parla d'un dels nombrosos enfrontaments haguts a Motril entre la guerrilla antifranquista i les forces repressores.

Amb l'inici de la Guerra Freda, els països arrenglerats en el bloc occidental es van negar a intervenir a Espanya secundant la guerrilla antifranquista al comprovar que qui capitalitzava aquella lluita era el partit comunista, i tal com estava la correlació de forces en el panorama general europeu, van considerar que era preferible per als seus interessos l'existència d'un dictador obertament anticomunista abans que la possibilitat de que Espanya es convertís en un satèl·lit soviètic en el cas de ser derrocat el general Franco.

Pràcticament no hi havia feina, a la qual cosa caldria afegir que si fins llavors els treballadors, i especialment els jornalers i peons del camp havien estat explotats pels grans propietaris agrícoles, a partir d'aquell moment l'explotació seria encara més gran,

[150] Dades extretes d'AZUAGA RICO, José María: *Motril en la posguerra: Resistencia y guerrilla contra el franquismo*. Dins *Qalat. Revista de historia y patrimonio de Motril y la Costa de Granada*. Núm 2. Motril, 2001. PP. 39-62, i també de SERRANO, Secundino: *Maquis. Historia de la Guerrilla antifranquista*. Ediciones Temas de Hoy, S.A. Madrid, 2002. PP. 278 i 331-332.

ja que no es podia comptar amb l'anterior suport dels sindicats, partits polítics o formes de pressió com les vagues o les manifestacions. Quan als contractadors els calia personal, tot quedava completament en les seves mans.[151]

De tota manera, les negres perspectives laborals que planaven damunt d'una gran part dels seus paisans no van arribar a afectar-lo seriosament, ja que des del primer moment va poder trobar feina, de primer en una de les fàbriques locals de sucre, i després de fuster, el seu ofici, en una fusteria regentada per Juan Espada.

En aquell temps, el Francisco i la María Luisa ja no residien en el mateix Motril, sino que vivien en el petit poblet de Torrenueva, una pedania que estava situada a uns sis kilòmetres, a la costa. A més, ja no estaven sols: havien tingut descendència i ara el seu nucli familiar el formaven quatre persones. El primer dels seus fills, de nom Francisco, com ell, havia nascut l'any 1952, i quatre anys més tard, el 1956, tindrien el segon, al qual van posar el nom de José Luís.

Si hagués estat ell sol, possiblement s'hi hagués quedat a Motril, on tenia una feina que el permetia subsistir, però tal com estava el panorama econòmic a nivell estatal, tot apuntava que el pervindre que desitjava difícilment el podria trobar quedant-se a la seva terra.

LA PERSPECTIVA D'EMIGRAR

Els ajuts americans que havien seguit als "Pactos de Madrid" de 1953 van acabar comportant l'obertura cap a l'exterior del règim, amb l'ingrés a l'ONU el 1955 i la resurrecció de mercat lliure, rebaixant-se progressivament l'intervencionisme estatal i el proteccionisme per aproximar-se al liberalisme capitalista, que era la ideologia econòmica dominant en una Europa que s'encaminava a crear el Mercat Comú Europeu l'any 1957.



Seu de la Falange a Motril, ocupant l'edifici on actualment hi ha el Centre d'Educació Permanent "Juan Rodríguez Pintor", a la plaça de la Llibertat, llavors, plaça de la Falange. Col·lecció Pilar García.

Malgrat els efectes positius d'aquella lleugera obertura, els costos de producció a Espanya eren molt alts, hi havia mancança de béns d'equip, la inflació era molt alta, hi havia un fort dèficit comercial i les reserves de divises eren cada vegada menors. En definitiva, l'autarquia no funcionava de cap manera.

[151] AYALA CARBONERO, Juan José: *Motril*... Op. Cit. P. 206.

A l'alçada de l'any 1957, l'economia espanyola estava bloquejada i necessitava un canvi dràstic de direcció. Això farà replantejar totalment al règim franquista la seva política econòmica i que faci una reestructuració dràstica en els components del govern, incorporant-hi els tecnòcrates de l'Opus Dei. Aquest gabinet posarà fi a la política autàrquica i establirà una sèrie de mesures liberalitzadores, materialitzades en l'anomenat "Plan de Estabilización", les quals propiciaran un cert creixement de l'economia espanyola.

Els efectes d'aquest canvi d'orientació econòmica en la política estatal es van notar ben aviat en àrees com Catalunya i el País Basc, on es va enregistrar un meteòric creixement industrial, que com a conseqüència lògica, va atraure nombrosa mà d'obra procedent d'altres regions peninsulars on no s'havia donat aquell canvi.

Francisco Casares havía estat contemplant en un primer moment la possibilitat d'emigrar a l'Argentina, i fins i tot havia fet algunes gestions en tal sentit comptant amb l'ajut econòmic d'un oncle seu, però finalment aquest projecte, que en el fons no l'acabava d'entusiasmar, es va avortar, i es va decidir finalment a marxar a Catalunya, on ja estava situat el seu germà José, que residia a Constantí amb la seva muller Dolores Arquellada i treballava a l'Empresa Nacional Hidroeléctrica de la Ribagorzana (ENHER), una potent companyía elèctrica que havia estat creada l'any 1946 per l' Institut Nacional d'Indústria (INI) i que entre els anys 1951 i 1973 construïria les centrals hidroelèctriques de Bono, Llesp, el Pont de Suert, Escales, Boí, el Pont de Montanyana, Caldes, Canelles, Santa Anna i Baliera, els salts de l'Ebre i els del Cinca entre moltes altres realitzacions.



ENHER: Subestació de Sant Just Desvern. Fotografia: Jordi Farràs.

I, FINALMENT, SANT JUST DESVERN

Decidit a llaurar-se un futur que garantís la necessària estabilitat econòmica per ell i la família qu havia format, Francisco Casares va marxar tot sol cap a Catalunya, deixant momentàniament a Motril la Luisa i els dos nens. Ja els faria venir més endavant, quan ja s'hagués establert.

Tot i que la col·locació del seu germà José a Constantí es podia considerar bona, en una puixant empresa que prometia seguretat, Francisco Casares encaminà les seves passes

cap a Barcelona, una destinació més gran que en un principi podria oferir-li un major ventall de possibilitats laborals, fins i tot de fuster, el seu ofici de sempre.

Arribat a Barcelona, va parar durant un parell de mesos casa d'un cunyat seu que vivia a la Barceloneta, i d'allà estant va aconseguir treball a dues fusteries barcelonines.

No satisfet, però pel pervindre que li podien deparar aquells treballs, va contactar amb el seu germà, el de Constantí, el qual el va presentar als seus caps i al poc en Francisco ja estava treballant també a l'ENHER, empresa en la que va entrar el 23 de gener de 1958.

Comptant ja amb una sòlida col·locació, Francisco Casares va fer venir la dona i els fills, residint a diversos punts en funció de les successives destinacions on l'empresa l'anava enviant.

A principis de maig de 1960, la premsa informava sobre les importants millores en les xarxes de subministrament elèctric catalanes amb l'establiment de 500 kilòmetres de l'inies d'alta tensió i 465 estacions transformadores. De totes aquestes línies elèctriques, una de les principals era la que circunval·lava Barcelona per dalt, enllaçant la zona de l'Hospitalet i el port franc amb la de Santa Coloma i Sant Adrià, garantint el necessari subministrament elèctric al previst desenvolupament industrial d'amplis sectors adjacents a la gran ciutat.

Entre moltes altres coses, la notícia deia el següent:

«La Empresa Nacional Hidroeléctrica del Ribagorzana ha completado la indicada línea de circunvalación durante el pasado año 1959, además de haber puesto en servicio la receptora de San Justo Desvern, de 20.000 KVA».[152]

Aquella estació es va establir al costat de la masia de Can Cortès, en el llom de terreny que separa el torrent de can Biosca de la riera de Sant Just, i a ella va ser destinat Francisco Casares, que hi va començar a treballar pràcticament des del primer moment.

Ell i la seva família van estar vivint un temps a l'hospitalenca barriada de Pubilla Cases, i més tard ja ho van fer a Sant Just Desvern, dins del recinte de la pròpia subestació, on fins i tot tenia un petit hort i unes conilleres.

Més tard, quan l'any 1963 l'empresa va



Pis del carrer Roquetes, a Sant Just Desvern, on Francisco Casares visqué plàcidament els seus darrers quaranta-sis anys, més de la meitat de la seva fins llavors trasbalsada existéncia. Fotografia: Juli Ochoa.

[152] La Vanguardia Española del 5 de maig de 1960. P. 21.

edificar al carrer Roquetes, en el mateix poble, uns blocs de viviendes pels seus treballadors, ell i la seva família van pasar a residir en un dels pisos objecte d'aquella promoció.

I així, en aquell pis de Sant Just Desvern, com un santjustenc més, respectat i estimat per tots aquells que el coneixien, Francisco Casares va viure els darrers quaranta-sis anys de la seva atzarosa existència, gaudint finalment d'aquella pau i tranquil·litat que qualsevol ser humà es mereix i que ell tan llunyanes les havia arribat a tenir.



Els Casares: Una família santjustenca. Fotografia: Família Casares.

* * *



7.000 republicans espanyols van ser víctimes del nazisme a Mauthausen i Gusen.

Els seus companys i famílies no els oblidaran mai.

AGRAÏMENTS

En primer lloc ens cal agrair el suport rebut en tot moment per part dels membres de la família Casares, especialment els amics Paco, José Luís i Noemí, que no han dubtat en posar a la nostra disposició tota la informació verbal i documental que posseïen sobre el seu pare i avi, el nostre personatge biografiat. A l'equip dels arxius Arolsen per l'amable diligència amb que ens han facilitat tota la documentació que els hem sol·licitat. També hem d'agrair el suport i assessorament que ens han prestat la historiadora Rosa Toran Belver, membre de la junta de l'Amical de Mauthausen i Jordi Amigó Barbeta, arxiver municipal de Sant Just Desvern, així com també a tots els companys i companyes del Centre d'Estudis Santjustencs, que des del primer moment ens han recolzat en aquest projecte d'investigació.

Sant Just Desvern, tardor de 2020

Maria Teresa Cots Pau
i Juli Ochoa Gonzalez